

Anglie a Spojené nizozemské provincie. Příspěvek k proměnám vztahů dvou námořních mocností po restauraci Stuartovců v Anglii (1660-1675)

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T009 – Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základní školy
7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Martina Gejdošová**
Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martina Gejdošová**
Osobní číslo: **P11000750**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základní školy
Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Název tématu: **Anglie a Spojené nizozemské provincie. Příspěvek k promě-
nám vztahů dvou námořních mocností po restauraci Stuar-
tovců v Anglii (1660-1675)**
Zadávající katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl:

Cílem diplomové práce bude analyzovat vztah mezi Anglií a Spojenými nizozemskými provinciemi za restaurace Stuartovců v letech 1660-1674/5. Autorka pojedná o situaci v obou zemích, přičemž se zaměří zejména na námořnictvo. Součástí studie bude též rozbor Zákonů o plavbě (The Navigation Act) z let 1660 a 1663, příčin vydání a důsledků, jež tyto zákony přinesly. V závěrečné části práce rozebere příčiny, průběh a důsledky druhé Anglo-nizozemské války v letech 1665-1667 a třetí Anglo-nizozemské války v letech 1672-1674.

Požadavky: Autorka bude při analýze vycházet z pramenů a odborných monografií české, anglo-americké, případně nizozemské provenience. Rozbor vztahů mezi Anglií a Spojenými provinciemi bude založen na vydaných a nevydaných pramenech, memoárech a tisku. Dalším zdrojem budou četné internetové a jiné zdroje.

Metody:

analýza archivních pramenů
chronologická, analytická a komparativní metoda
syntéza pramenů a literatury

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BLOM, J. C. H., LAMBERTS, E.: History of the Low Countries, Oxford 2006, ISBN 1-84545-272-0

BOXER, C. R., The Anglo-Dutch Wars of the 17th Century 1652-1654, London 1974, ISBN 0112901697

GEORGE, CH., The Stuarts: A Century of Experiment 1603-1714, Surrey 1973, ISBN 0219518416

ISREAL, J., The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall: 1477-1806, Oxford 1995, ISBN 0-19-873072-1

JONES, J. R., The Anglo-Dutch wars of the Seventeenth century, New York 1996, ISBN 0-582-05630-6

KOVÁŘ, M., Anglie posledních Stuartovců 1658-1714, Praha 1998, ISBN 80-7184-671-6

KOVÁŘ, M., Stuartovská Anglie: stát a společnost v letech 1603-1689, Praha 2001, ISBN 80-7277-059-4

PRICE, J. L., The Dutch Republic in the Seventeenth century, New York 1998, ISBN 0-333-61378-3

RODGER, N. A. M., The Command of the Ocean: A Naval History of Britain 1649-1815, London 2004, ISBN 0-093-06050-0,

ROMMELSE, G., The Second Anglo-Dutch War (1665-1667), Hilversum 2006, ISBN 90-6550-907-0

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Stanislav Tumis, Ph.D.**
Katedra historie

Datum zadání diplomové práce: **27. dubna 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **26. dubna 2013**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 27. dubna 2012

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce PhDr. Th.B. Stanislavu Tumisovi, M.A., Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky poskytované v průběhu psaní práce. Za podporu vděčím i své rodině, bez které by práce vznikla jen stěží.

Anotace

Diplomová práce se zabývá proměnou vztahů Anglie a Spojených nizozemských provincií po restauraci Stuartovců v letech 1660–1675. První části diplomové práce se věnují obecným dějinám obou zemí, které jsou vymezené koncem padesátých a polovinou sedmdesátých let 17. století. Práce analyzuje zákony o plavbě z roku 1660, 1662 a 1663. Autorka porovnává zákony se zákonem o plavbě z roku 1651 a poukazuje na jejich rozdílnosti, jež vedly k mnoha sporům. Dále srovnává kvalitu, stav a připravenost námořnictva obou zemí. Závěrečné kapitoly v chronologickém sledu rozebírají příčiny, události a důsledky druhé a třetí anglo-nizozemské války. Práce předkládá nejen politické, diplomatické, ale i ekonomické důvody, jež vedly k mnoha sporům mezi rivaly.

Klíčová slova

restaurace Stuartovců, Karel II., Jan de Witt, zákon o plavbě, druhá anglo-nizozemská válka, třetí anglo-nizozemská válka, námořnictvo

Annotation

The diploma thesis deals with changes of English and Dutch relations after the Stuart restoration between 1660–1675. The first part of the thesis is devoted to general history of England and the United Provinces with the emphasis on the late fifties until mid-seventies of the 17th century. The thesis analyses the Navigation Acts of 1660, 1662 and 1663. The author compares the acts with the Navigation Act of 1651 and highlights their differences, which led to many disputes. In the following chapters, the author compares the quality, condition and readiness of two navies. The final chapters analyse the causes, events and consequences of the second and the third Anglo-Dutch wars in chronological order. The thesis presents not only political and diplomatic, but also economic reasons which led to many disputes between two rivals.

Key words

Stuart Restoration, Charles II., Jan de Witt, Navigation Act, the Second Anglo-Dutch War, the Third Anglo-Dutch War, navy

Obsah

Seznam obrázků.....	10
Seznam tabulek.....	11
Seznam použitých zkratk 12	12
Chronologický přehled událostí	13
Úvod	14
1 Dějiny Spojených nizozemských provincií	17
1.1 Spojené provincie koncem padesátých let 17. století	17
1.2 Republika v letech 1659–1663	19
1.3 Blahobytná republika	22
1.4 Nizozemská tolerantnost.....	23
1.5 Francouzská okupace	24
1.5.1 Rok 1672 – „rok katastrof“	26
1.6 Politika Viléma III.	26
2 Dějiny Anglie	28
2.1 Od protektorátu k restauraci (1658–1660).....	28
2.2 První léta restauračního režimu	31
2.2.1 Zahraniční politika Karla II.	34
2.2.2 Lord Clarendon.....	35
2.3 Kabala (1667–1673)	36
2.3.1 Španělské dědictví	37
2.3.2 Vnitropolitické dění v Anglii.....	39
2.4 Od pádu Kabaly po rok 1675	41
2.4.1 Otázka nástupnictví	42
3 Význam merkantilismu v anglo-nizozemských vztazích	43
3.1 Obchodní společnosti a zákony o plavbě z roku 1660 a 1663	45
3.2 Zákon o plavbě z roku 1660	51
3.3 Zákon pro zabránění podvodů z roku 1662	53
4 Námořnictvo	55
4.1 Prostředí	55
4.2 Špionáž.....	56
4.3 Námořnictvo	57
5 Druhá anglo-nizozemská válka (1665–1667).....	62
5.1 Události, které předcházely válce	62
5.2 Průběh války	66
6 Třetí anglo-nizozemská válka (1672–1674)	76
6.1 Události, které předcházely válce	76
6.2 Průběh války	78
Závěr.....	87
Seznam literatury a pramenů	91
Příloha A: Typy bojových lodí	96
Příloha B: Bitvy anglo-nizozemských válek	99

Příloha C: Bojiště anglo-nizozemských válek.....	100
Příloha D: Tabulky	101

Seznam obrázků

<i>Obrázek 1: HMS St. Andrew, loď první kategorie, postavená 1670, nesla 96 děl</i>	96
<i>Obrázek 2: Eendracht, postavená 1653, nesla 76 děl, zničená u Lowestoftu 1665</i>	96
<i>Obrázek 3: HMS Royal Charles, postavená 1655, loď první kategorie, 82 děl, zajatá Nizozemci na Medway 1667</i>	97
<i>Obrázek 4: Hollandia, nesla 80 děl, postavená 1654</i>	97
<i>Obrázek 5: Eendracht, postavená 1653, zničená v bitvě u Lowestoftu 1665</i>	98
<i>Obrázek 6: Bitva u Texelu 1673, malba Willem van de Velde mladší</i>	99
<i>Obrázek 7: nájezd Nizozemců na Harwich, grisaille Willem van de Velde</i>	99
<i>Obrázek 8: Bojiště anglo-nizozemských válek</i>	100

Seznam tabulek

<i>Tabulka 1: srovnání lodí Anglie a Spojených nizozemských provincií</i>	101
<i>Tabulka 2: Bojové lodě anglické flotily, 1652–1674</i>	101
<i>Tabulka 3: Bojové lodě nizozemské flotily, 1665–1674</i>	104

Seznam použitých zkratek

EIC	Východoindická společnost (<i>East India Company</i>)
RAC	<i>Royal Adventure Company</i>
VOC	Východoindická společnost (<i>Verenigde Oost-Indische Compagnie</i>)
WIC	Západoindická společnost (<i>West-Indische Compagnie</i>)

Chronologický přehled událostí

1658	3. září	smrt Olivera Cromwella
1660	květen	restaurace Stuartovců
1664		Holmes, poté De Ruyter – útoky na západoafrické pevnosti
1665	březen	vyhlášení druhé anglo-nizozemské války
	13. červen	bitva u Lowestoftu – vítězství Anglie
	červenec	vypuknutí moru v Londýně, <i>Great Plague</i>
	srpen	útok na Bergen – vítězství Spojených provincií
	prosinec	Allinův útok na nizozemský konvoj vracející se ze Smyrny
1666	leden	Francie vyhláší válku Anglii
	11.–14. červen	čtyřdenní bitva – skončila nerozhodně
	4.–5. srpen	dvoudenní bitva/ <i>St. James' Day</i> – vítězství Anglie
	září	<i>Great Fire of London</i>
1667	9.–14. červen	nájezd na Medway – vítězství Spojených provincií
	červenec	mír v Bredě, konec druhé anglo-nizozemské války
1670	červen	Doverské smlouva – tajná anglo-francouzská aliance
1672	březen	Francie vyhláší válku Spojeným provinciím
		anglický útok na nizozemský konvoj vracející se ze Smyrny
		Anglie vstupuje do války proti Spojeným provinciím
	7. červen	bitva u Sole Bay – skončila nerozhodně, zabit Sandwich
	23. červen	Francie obsadila Utrecht
1673	leden	zatčení nizozemských agentů – Zas a Arton
	7. červen	první bitva u Schooneveldu – skončila nerozhodně
	14. červen	druhá bitva u Schooneveldu – vítězství Spojených provincií
	srpen	bitva u Texelu/Kijkduin – vítězství Spojených provincií
	říjen	Francie vyhláší válku Španělsku
1674	únor	Karel II. podepisuje separátní mír (Westministerský mír), konec třetí anglo-nizozemské války

Úvod

Vztahy mezi dvěma námořními mocnostmi – Anglií a Spojenými provinciemi byly v 17. století bezesporu velmi komplikované, ovšem pozornost několika historiků se soustředí především na tři anglo-nizozemské války. Je nutné podotknout, že mimo Nizozemí přitahují anglo-nizozemské války jen malou pozornost, protože se odehrály z globálního úhlu pohledu ve vleku mnohem důležitějších událostí, jakými byly například restaurace Stuartovců, války o španělské dědictví, či samotná vláda Ludvíka XIV., které zajisté upoutají zájem nejen odborné ale i laické veřejnosti v mnohem větší míře. Příčiny napětí mezi sousedícími protestantskými zeměmi přetrvávaly téměř po celé 17. století. Mezi nejdůležitější spory patřily ty ohledně svobody moří, práva na rybolov v Severním moři, touhy Anglie na ovládnutí světového námořního obchodu, s čímž souvisel boj v koloniích, kde na sebe obě země narážely.

Téma diplomové práce bylo zvoleno záměrně, protože tematicky navazuje na autorčinu bakalářskou práci, která se zabývá první anglo-nizozemskou válkou a zákonem o plavbě z roku 1651. Protože se tématu věnují pouze historici anglo-americké a nizozemské provenience, rozhodla jsem se téma podrobněji rozpracovat a tím ho zpřístupnit i těm, kteří nevládnou cizím jazykem natolik, aby mohli číst anglicky psané monografie těchto autorů. Cílem práce je tedy analyzovat proměnu vztahů Anglie a Spojených provincií po restauraci Stuartovců v letech 1660–1675 s důrazem na stručnou historii obou zemí, zákony o plavbě z let 1660, 1662, 1663 a v neposlední řadě na druhou a třetí anglo-nizozemskou válku.

První dvě kapitoly jsou čistě teoretické, kdy v první z nich stručně představuji historii Spojených nizozemských provincií od roku 1654. V tomto roce Nizozemci prohráli první válku s Anglií. Tímto datem končí i má bakalářská práce a právě zde navazuje tato studie. Zmiňuji důsledky této prohry, které vedly k ekonomické krizi a sporům mezi jednotlivými provinciemi. Kapitola poukazuje na vnitřně-politické problémy republiky, kdy jednotlivé provincie kvůli neshodám obtížně hledaly soulad pro jednotné vytváření zahraniční politiky. První část diplomové práce také představuje snahy Oranžských získat zpět místodržitelství, které byly nakonec úspěšné.

V druhé kapitole představím dějiny Anglie od pádu Richarda Cromwella až po konec třetí anglo-nizozemské války. Část kapitoly věnuji návratu Karla Stuarta do Anglie, kterého se po dlouhém exilu dočkal v květnu 1660. Dále rozebírám neustálou tíživou

finanční situaci Koruny, odchod lorda Clarendona a vládu Kabaly. V prvních dvou kapitolách analyzuji vztahy mezi Anglií a Spojenými provinciemi a během anglo-nizozemských válek poukazují i na roli Francie, kterou nelze v tomto konfliktu opomenout.

Hlavní část zprávy tvoří kapitoly, které se věnují vlivu merkantilismu na anglo-nizozemské vztahy, zákonům o plavbě, námořnictvu a anglo-nizozemským válkám. V práci objasňuji pojem merkantilismus a hledám odpověď na otázky, jaké jsou příčiny anglo-nizozemských válek a zdali jsou skutečně pouze obchodního charakteru? Kdo stál za vypuknutím obou válek mezi zeměmi a jak tento proces ovlivnily obchodní společnosti? V kontextu anglo-nizozemských válek je nutné si uvědomit i politický vývoj, jenž válkám předcházela, a proto mu věnuji první dvě kapitoly. Dále analyzuji zákony o plavbě z let 1660, 1662 a 1663. Co znamenalo vydání nových zákonů o plavbě, jež upravovaly zákon z roku 1651? Byly tyto modifikace zákona ve prospěch Anglie či nikoliv? Porovnávám kvalitu, vybavení a připravenost námořnictva obou zemí a odpovídám na otázky, v jakém stavu byla námořnictva mocností a proč Anglie nedokázala Spojené nizozemské provincie porazit.

V práci pro úvodní kapitoly volím metodu chronologického postupu – rozebírám politickou situaci v Anglii a Spojených provinciích především od druhé poloviny padesátých let po první polovinu sedmdesátých let 17. století. Pro závěrečné kapitoly týkající se válek uplatňuji pro přehlednost také tuto metodu. Při porovnávání zákonů o plavbě uplatňuji komparativní metodu, díky které můžu poukázat na jejich nedostatky a rozdíly. Dále postupuji komparativně při srovnávání vyzbrojení bojových lodí, a při porovnávání podmínek flotil – například ve financování, ale i přírodních podmínek.

Při psaní diplomové práce jsem vycházela především z odborné literatury, pramenů i četných internetových zdrojů. Ráda bych zde upozornila na knihy a prameny, které byly pro psaní práce zásadní – jak pro obecné pochopení dějin obou zemí, tak pro uvedení do problematiky anglo-nizozemských vztahů.

V úvodní kapitole, zabývající se obecnými dějinami Spojených provincií, jsem využila zejména odborné publikace Jonathana Israele *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall: 1477–1806*, Hana van der Horsta *Dějiny Nizozemska* a Paula Arblastera *A History of the Low Countries*. První zmíněná publikace je velmi obsáhlá a poskytuje čtenáři detailní přehled nizozemských dějin zasazených do širšího kontextu. Tato kniha stejně jako *A History of the Low Countries* se nezaměřuje pouze na politické dějiny, ale nabízí seznámení se všemi aspekty života ve Spojených provinciích – od umění,

vědy, přes běžný život, obchod až k politice. V druhé kapitole, která se týká obecných dějin Anglie, jsem primárně vycházela z práce Martina Kováře *Anglie posledních Stuartovců, Stuartovská Anglie: Stát a společnost v letech 1603–1689*, dále z jeho společné práce se Stanislavem Tumísem *Zrození velmoci: Anglie na cestě k postavení první světové mocnosti (1603–1746)*, nebo dalšího obsáhlého díla Normana Daviese *The Isles: A History*. Tyto publikace mi poskytly především přehled vnitropolitického vývoje v Anglii.

Při psaní hlavních kapitol mé práce mi velmi kvalitní oporu vytvářely publikace J. R. Jonese, a to především jeho práce *The Anglo-Dutch Wars of the Seventeenth Century*. Tato kniha je přehledně uspořádaná a nabízí celkový pohled na anglo-nizozemské války, tzn., nesoustřeďuje se jen na politické příčiny válek, ale i na další okolnosti, jako například vliv obchodních skupin a hospodářskou situaci zemí. Nelze opomenout ani dílo C. R. Boxera *The Anglo-Dutch Wars of the 17th Century 1652–1674*, kterou jsem využila již v bakalářské práci. Kniha nabízí ne příliš detailní ale jasný a chronologický popis všech zásadních okamžiků tří anglo-nizozemských válek. Ráda bych rovněž upozornila na dílo holandského historika Gijse Rommelse, který v několika posledních letech publikoval celou řadu monografií a odborných článků, týkajících se především druhé anglo-nizozemské války a také například role Roberta Downinga v Hague.

V práci jsem čerpala informace z několika edic vydaných pramenů, z nichž některé jsou k dispozici na internetu. Jako nejdůležitější shledávám edice *Calendar of the Clarendon State Papers*, dále *Journal and Narratives of the Third Dutch War*, *Samuel Pepys's Naval Minutes*, *English Historical Documents*, *The Diary of Samuel Pepys*, a v neposlední řadě také *Letters to Sir Joseph Williamson*. Používala jsem také *Calendar of State Papers Domestic*, *Calendar of State Papers Venetian*, *Journal of the House of Commons* či *Journal of the House of Lords*, které jsou v současné době plně digitalizované a dostupné na www.british-history.ac.uk.

1 Dějiny Spojených nizozemských provincií

1.1 Spojené provincie koncem padesátých let 17. století

V letech 1652 až 1654 probíhala první anglo-nizozemská válka, kterou Spojené provincie sice prohrály, ale mírová smlouva, již podepsaly v dubnu 1654 ve Westminsteru, byla mírnější, než se očekávalo. Oliver Cromwell, který od roku 1653 zastával úřad lorda protektora, odmítl pokračovat v konfliktu, který by jistě vedl ke zničení námořní flotily Nizozemců. „Ujistil vyslance Spojených provincií, že svět je dost velký pro obchodníky a námořníky obou zemí.“¹ Důvodem Cromwellovy mírnosti byl i fakt, že provincie Holland přijala klauzuli o vyloučení (*Act of Seclusion/de Akta van Seclusie*), která vyřadila Oranžské z místodržitelského úřadu.² První, kdo si totiž mohl nárokovat tento úřad, byl vnuk popraveného Karla I. Stuarta – Vilém III. Tímto krokem připravil lord protektor Stuartovce, kteří se nacházeli v exilu, o důležitého spojence.

Po první anglo-nizozemské válce bylo hospodářství Spojených provincií zasaženo natolik, že země čelila ekonomické krizi. Nizozemská společnost se zabývala především obchodem, který i navzdory mírné Westminsterské smlouvě zůstal na delší dobu omezen.³ I nadále totiž platil *Navigation Act* a Anglie si dále nárokovala suverenitu v oblasti La Manche a Severního moře.

Koncem padesátých let se holandský Velký penzionář Jan de Witt několikrát ocitl v obtížné situaci, když musel čelit výzvám, které byly sice v zájmu Spojených provincií, ale také zkoušely jeho politickou obratnost. Amsterdam odmítl přikládat problémům v Münsteru^{4, 5} takovou váhu, jako to dělal právě De Witt. Velký penzionář byl rozhodnut bránit privilegia tohoto města, zatímco zdaleka neměl podporu holandských měst k obraně Münsteru. Holandsko se soustředilo na vlastní námořní zájmy. Amsterdam na rozdíl od

¹ BOXER, Charles Ralph. *The Anglo-Dutch Wars of the 17th Century 1652–1654*. Londýn: H. M. Stationery Office, 1974. ISBN 0112901697. S. 16.

² Act of Seclusion nakonec přijala pouze provincie Holland. De Witt u ostatních provincií nenašel pro tuto klauzuli podporu, a tak byli Oranžští zbaveni funkce místodržitele jen v oblasti Holland.

³ Omezení nizozemského obchodu bylo způsobeno značnou ztrátou lodí.

⁴ Münster byl již několik desetiletí svobodným městem, když se objevil spor měšťanstva s duchovenstvem. Münster požádal o pomoc a ochranu Spojené provincie v roce 1657. Jan de Witt slíbil městu pomoc. Münster žádal na ochranu holandskou posádku – to však bylo zamítnuto. Nakonec po 8 měsících obléhání knížecí biskup Christoph Bernhard van Galen převzal moc nad městem.

⁵ *World History at KMLA: Conflict between Princebishop and City of Münster*, 1661. [online]. [vid 4. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.zum.de/whkmla/military/17cen/muenster1661.html>

Velkého penzionáře spíš znepokojovalo rostoucí napětí v Baltském moři v oblasti dánské úžiny Öresund.⁶

Spojené provincie se rozhodly v této oblasti zasáhnout proti švédskému králi Karlu X. Gustavovi, který se právě zde snažil poškodit zájmy Dánska. Volný průjezd úžinami měl pro Nizozemce obchodní význam, protože právě tudy proudilo zboží do Pobaltí. Spojené provincie proto vyslaly na pomoc dánskému králi Frederikovi III. flotilu, které velel admirál Obdam. V roce 1659 Anglie vyslala své loďstvo a Nizozemci poslali další flotilu pod vedením De Ruytera.⁷ „Velký penzionář zatáhl do této hry také Anglii. Vznikla tak koalice proti švédským mocenským nárokům.“⁸ Spojencům se podařilo zahnat švédské námořnictvo a následně uzavřít mír, který především Spojeným provinciím zaručoval volnou cestu při cestách do Pobaltí.

Spojené provincie v oblasti zahraniční politiky nebyly příliš jednotné. Každá provincie upřednostňovala vlastní zájmy. Zatímco Amsterdam a západo-fríské přístavy se přikláněly k řešení problémů v Baltském moři a dánské úžině, jižní část Holandska a Zeeland tyto záležitosti nepovažovaly za tak důležité. Zeeland stejně jako Utrecht a Groningen se více zajímaly o to, jak donutit Portugalsko, aby zaplatilo kompenzace za ztráty, které způsobilo Západoindické společnosti (WIC) v Brazílii a nepřišlo jim podstatné „se přetahovat“ se Švédy o Öresund.

V roce 1657 Spojené provincie vyhlásily Portugalsku válku.⁹ Nizozemci se rozhodli pro blokádu lisabonského přístavu. Tento úkol byl svěřen flotile pod vedením admirála Obdama. Holanští korzáři napadali portugalské lodě, které se nacházely v Atlantiku. Spojené provincie se také rozhodly pro akci v oblasti působení Východoindické společnosti (VOC). Podařilo se dobýt Cejlon, který do té doby patřil Portugalsku.¹⁰

Ať už to byla otázka Münsteru, volná cesta při plavbě přes Öresund nebo válka s Portugalskem, vždy se těmito „problémům“ dostalo velké pozornosti aspoň jedné ze sedmi nizozemských provincií. I když některé z nich byly méně a jiné více důležité, vždy

⁶ Öresund je mořská úžina, která přes Kattegat a Skagerak spojuje Baltské a Severní moře.

⁷ ISRAEL, Jonathan. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall: 1477–1806*. Oxford: Oxford University Press, 1995. ISBN 978-0198207344. S. 736–738.

⁸ VAN DER HORST, Han. *Dějiny Nizozemska*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-487-4. S. 204.

⁹ WARD, Adolphus William, DALEN Paul. *The Cambridge Modern History. Volume 1–5*. Cambridge, 1907. S. 145–146

¹⁰ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 738.

byly považovány za zájem republiky jako celku. Velký penzionář De Witt,¹¹ se snažil o sjednocení nizozemské politiky tak, aby spojovala odlišné zájmy provincií, vytvářela rovnováhu a představovala tak „zájem státu.“ „Z tohoto důvodu mohl být De Witt nazýván politikem *raison d'état*.“¹²

1.2 Republika v letech 1659–1663

Pyrenejský mír a restaurace Stuartovců v Anglii byly ve Spojených provinciích důvodem k optimismu, ale i starostem. Oranžisté mohli doufat v návrat do čela republiky, protože nový anglický král Karel II. byl strýcem v té době desetiletého prince Oranžského. Dalo se předpokládat, že Karel II. bude jednat ve prospěch mladého prince. V té době také nizozemští obchodníci doufali, že v Evropě nastane mír, který by vedl k nerušenému obchodování a dovozu zboží ze zámoří. Cromwellův režim byl Holanďany nenáviděn kvůli agresivní námořní politice, což vedlo k těžkým ztrátám Nizozemců v oblasti obchodu i k poničení obchodní flotily země.¹³

Na druhou stranu, Spojené provincie nepodporovaly rojalistický odboj proti Cromwellově republice z jediného důvodu – neprospívalo by to obchodu. Proto Karel II. Velkému penzionáři De Wittovi a Generálním stavům neodpustil, že ho nepodpořili. Po návratu Karla do Anglie se De Witt pokusil situaci urovnat tím, „že králi daroval několik drahocenných obrazů a námořní plachetnici.“¹⁴ Pro Spojené provincie bylo stěžejní vybudovat přátelské vztahy s novým režimem v Anglii. Nikdo totiž nepodceňoval schopnost Anglie napadnout v budoucnu nizozemský obchod. Někteří radní z Amsterdamu se dokonce domnívali, že projev dobré vůle by mohl Karla II. přimět k tomu, aby odvolal *Navigation Act* z roku 1651. „Ale s návrhem nahradit zákon o plavbě systémem svobodného obchodu král nesouhlasil.“¹⁵

Karel strávil na holandském území, v Bredě a Haagu, dva měsíce před tím, než se v červnu 1660 vydal do Anglie. Během této doby se zastupitelé provincií a měst předháněli v tom, kdo uspořádá velkolepější recepci či banket na počest budoucího krále. Budoucí král Anglie byl samozřejmě s pozorností, které se mu dostalo spokojen a zdůraznil záměr podpořit svého synovce a jeho matku.¹⁶

¹¹ De Witt dával přednost zájmům provincie Holland.

¹² ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 738.

¹³ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 748.

¹⁴ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 204.

¹⁵ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 204

¹⁶ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 749.

Provincie Zeeland ustanovila radu (*Gecommitteerde Raden*), která měla přezkoumat všechna rozhodnutí o místodržitelství od roku 1650 a připravit návrhy o dalším postupu v této záležitosti. Nejvíce důvodů k obavám to přineslo De Wittovi. Obával se mnoha oportunistů, kteří nyní projevovali náklonnost k Oranžským. „Tito lidé obhajovali svůj postoj jako pragmatický, shodující se zájmy republiky v oblastech obchodu, lodní přepravy a kolonií.“¹⁷ Mezi De Wittovy zastánce patřili radní Amsterdamu, například Cornelis, Andries de Graeff a Pieter de Groot. Všichni byli přesvědčení republikáni, kteří podezírali rod Oranžských z politických a mocenských ambicí. Takových lidí byla ale v městské radě menšina.

Většina rady vnímala spíše výhody politické i ekonomické, které mohli Oranžští přinést. Jako samozřejmost viděla zlepšení vztahů s Anglií a potenciální hrozby nebrala příliš vážně. De Witt ovšem vnímal celou situaci jinak. Uvědomoval si, že by Amsterdam mohl začít sponzorovat neuvážené akce, vedoucí k narušení režimu Spojených provincií.¹⁸

Stejně jako Karel II. i jeho sestra princezna Marie se aktivně podílela na návratu Oražských. Zaslala zastupitelstvím všech provincií žádost, v níž požadovala jmenování svého syna do vysokých úřadů a hodností, které oranžští princové drželi v minulosti. Provincie Zeeland hlasovala 7. srpna 1660 a snažila se činit nátlak i na Generální stavy, aby uznaly Viléma jako budoucího místodržitele a vrchního velitele. Obě funkce mu měly být svěřeny, jakmile dovrší osmnácti let. Frísko následovalo Zeeland a požadovalo, aby v šestnácti letech bylo princovi přiděleno i místo ve státní radě (*Raad van State*).¹⁹ Overijssel a Gelderland hlasovaly podobně jako výše zmíněné provincie.²⁰

V této situaci se De Witt ocital pod stále rostoucím tlakem. Kromě Holandska žádná další provincie nepřijala *Act of Seclusion*. V této době začalo v oblasti růst nadšení pro návrat Oranžských do funkce místodržitele. Začínalo být zřejmé, že zákon o vyloučení již není významný. Koncem září Holandsko zrušilo *Act of Seclusion* a zavázalo se, že se postará o výchovu a vzdělání mladého prince Viléma.²¹

Jen co Velký penzionář překonal jednu překážku, hned se objevila další. V září 1661 princezna Marie zemřela na neštovice a poručníkem Viléma stanovila Karla II. Bylo

¹⁷ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 749.

¹⁸ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 749.

¹⁹ Frísko hrdě ukazovalo svou léta trvající přízeň rodu Oranžských.

²⁰ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 751.

²¹ ROWEN, Herbert Harvey, DE WITT, John, *Grand Pensionary of Holland 1625–1672*. Princeton: Princeton University Press, 2015. ISBN 978-0691600437. S. 514–19.

zřejmé, že jednání s Karlem²² nebude tak jednoduché jako s Marií. V té době probíhala v Londýně jednání, která se pro Spojené provincie nevyvíjela dobře. Karel vůbec nezvažoval odvolání *Navigation Act*, naopak se chystal zákon o plavbě vydat znovu pod vlastním jménem. Ani vztahy mezi anglickou a nizozemskou východoindickou společností se nezlepšily, spíše naopak se zhoršovaly. Navíc se objevila ohniska nových sporů ohledně západní Afriky, Karibiku a Nového Amsterdamu. Západo-fríské přístavy, rybářská městečka na Máze, přístavy v Zeelandu, kam se vraceli rybáři sledů – všichni byli z očekávaného návrhu zákona o plavbě zděšeni. Zákon totiž zakazoval rybolov do deseti mil od anglického pobřeží v Severním moři všem kromě Angličanů.²³

Další hořká zpráva, kterou museli Nizozemci překousnout, byla volba George Downinga na pozici velvyslance v Haagu. Downing v minulosti podporoval Cromwellův režim, poté otočil a podporoval krále. Byl však především známý svým nepřátelstvím vůči Nizozemcům. V jedné ze svých prvních zpráv z Haagu napsal „je jisté, že De Witt musí být očerněn a poškozen jak jen to bude možné.“²⁴

Pokud pomineme spory ohledně budoucnosti prince Viléma, nejzávažnější otázka, která rozdělovala sedm provincií v roce 1661, se týkala návrhu na ukončení války mezi Spojenými provinciemi a Portugalskem. Až do května provincie Zeeland, Utrecht, Groningen a Gelderland odmítaly ukončit válku, pokud Portugalci nevrátí území bývalé nizozemské Brazílie. Jedním z hlavních úkolů velvyslance Downinga v roce 1661 bylo využít celé situace ve prospěch Anglie a bránit uzavření míru. Spolu s tím mohla Anglie bránit nizozemské obnově obchodu s Portugalskem a zvětšovat spory mezi provinciemi, což vedlo k jejich vnitřnímu oslabení.²⁵

Nakonec bylo rozhodnuto, že Generální stavy mohou uzavřít mír na základě rozhodnutí většiny provincií. Pět provincií přehlasovalo Zeeland a Gelderland a rozhodly, že válka s Portugalskem bude ukončena.

V roce 1662 získaly Spojené provincie „pevnou půdu pod nohama“ když velký penzionář De Witt uzavřel spojeneckou smlouvu s Francií, která obsahovala ustanovení, jež garantovalo nizozemský rybolov v Severním moři. De Witt a jeho stoupenci upřednostňovali zhoršení vztahů s Anglií, které by dokonce mohlo vést k válce než neustálé ústupky Karlovi II. Pro takové jednání našel De Witt podporu u provincií Zeeland

²² Jednání o Vilémovi III.

²³ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 751.

²⁴ ROWEN, Herbert Harvey, pozn. 21, s. 539.

²⁵ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 753.

a Utrecht, naopak Friesland, Gelderland a Groningen byly proti.²⁶ V zásadě se jednalo o rozkol mezi námořními a pevninskými provinciemi, které ale byly příliš slabé na to, aby byly schopny čelit De Wittovu tlaku a holandskému vedení. V létě 1662 zůstával Downing přesvědčen, že De Witt a jeho stoupenci podlehnou trvalému tlaku a ocitnou se „v kleštích“, ze kterých nebude úniku. Realita byla ovšem jiná. Holland a Zeeland v létě 1662 podporovaly De Wittu v takové míře, která mu umožňovala vést rozhodnou politiku. Zintenzivnit zbrojení námořnictva a vzdorovat anglickému králi. Navzdory mezinárodní situaci, ale v létě 1662 mezi Anglií a Spojenými provinciemi válka nevypukla. Naopak se podařilo uzavřít smlouvu o spojenectví. Smlouva byla podepsaná v září 1662 v napjaté atmosféře, po velmi dlouhé době a s mnoha novými spory, takže se nepodařilo vytvořit žádný stabilní základ pro přátelské vztahy mezi zeměmi, které Oranžští nutně potřebovali.²⁷

Do ledna 1663, kdy do Spojených provincií přijel nový francouzský vyslanec Godefroy d'Estrades, dosáhl De Witt několika významných úspěchů. Nejen, že uzavřel smlouvy s Portugalskem, Anglií a Francií, ale podařilo se mu vyřešit spor o Overmass. Tento spor se Španělskem byl otevřený od roku 1648. Podle smlouvy z prosince 1661 bylo toto území rozděleno napůl a města Valkenburg, Heerlen a Dalhem připadla Nizozemcům.²⁸

1.3 Blahobytná republika

Spojené provincie již nebyly novým státem, jak tomu bylo na počátku století, ale severní republikou, která měla pevné základy, na nichž mohla stavět. Společnost měla co nabídnout, ale také co ztratit. V bohatých městech jako Amsterdam se dařilo realizovat mnoho staveb – zejména kolem grachtů.²⁹ Republika byla známá svými vysokými daněmi, ale také vysokými mzdami. Spolu s nárůstem blahobytu země rostla i poptávka po pracovní síle a vyšších mzdách. „Značný počet obyvatel se vymanil z podřízeného života námezdní síly. I oni se domohli skromného, ale o nic méně reálného blahobytu.“³⁰ V 17. století měl ve Spojených provinciích poměrně vysoké zastoupení střední stav, který se nacházel mezi bohatými regenty země a obyčejným lidem.

²⁶ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 755.

²⁷ CARSTEN, Francis. *The New Cambridge Modern History, The Ascendancy of France 1648–88*. Vol. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 1961. ISBN 978-0521045445. S. 38.

²⁸ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 758.

²⁹ Gracht je vodní kanál či příkop, který najdeme ve městech.

³⁰ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 207.

Republika sedmi provincií měla dobré obchodní kontakty v Turecku a díky tomu se v 17. století dostaly do Holandsu cibule tulipánů. Poptávka po těchto květinách narůstala tak rychle, že nebylo možné je dovážet z Turecka v dostatečném množství. Proto Holanďané začali s pěstováním tulipánů experimentovat. Tyto pokusy z počátku kvůli písčité půdě nebyly úspěšné. Ve třicátých letech ale začali spekulanti do cibulí tulipánů investovat a vytvořili tak „bublinu“, jež musela časem prasknout. Když začali Nizozemci sklízet vlastní tulipány, ti co se rychle nezbavili cibulí, přišli prakticky o vše.³¹

Ekonomika Spojených provincií ovšem nebyla závislá na obchodu s tulipány, protože republika si dokázala udržet náskok před většinou Evropy v oblasti obchodu i řemesla. Nizozemci podporovali různé inovace a prvotřídní rukodělnou práci. Jako příklad můžeme uvést vynález kyvadlových hodin Christiaana Huygense. Nizozemci podporovali rovněž vzdělání. Všechny provincie, kromě Overijssellu a Zeelandu měly univerzitu.

Další výnosnou oblastí podnikání bylo malířství. Díky ekonomickému růstu země a vysoké životní úrovni v republice si mnoho Nizozemců mohlo dovolit pomýšlet na výzdobu interiérů svých domů. Poptávka po obrazech rostla a práce, jež umělci vytvořili, se značně lišily obsahem i stylem od děl vznikajících ve zbytku tehdejší Evropy. Nizozemská malířská škola 17. století se lišila svou svěžestí a originalitou. Na malířské dílny se neobraceli pouze obchodníci, úřady a různé instituce, ale dokonce i lidé ze střední vrstvy jako byli řemeslníci a bohatší sedláci.³²

1.4 Nizozemská tolerantnost

S rozvojem univerzit se ve Spojených provinciích otevřely možnosti pro výzkum, který vedl k otázkám dotýkajících se základů křesťanské víry. Samozřejmě se filosofové mohli snadno ocitnout na pokraji kacířství, ale mezi Nizozemci byly úvahy o toleranci poměrně rozšířené. „*Tolerance zde byla chápána doslova jako snášenlivost vůči jinak smýšlejícím.*“³³ Za tolerancí nesmíme hledat nic víc, protože ta měla i ve Spojených provinciích své meze. O absolutní svobodě slova nemůžeme vůbec uvažovat, protože když se například městské správě zdálo, že vydavatel novin Jansze má příliš mnoho následovatelů, zakročila. Obecně existovala přísná pravidla, podle nichž byl přidělen

³¹ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 207–208.

³² PRICE, John Leslie. *Culture and Society in the Dutch Republic during the 17th Century*. London: HarperCollins, 1974. ISBN 978-0713415254. S. 119–120.

³³ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 209.

v každém městě monopol jednomu tiskaři. Tiskař musel dodržovat přísné podmínky, které nesměl překročit.³⁴

Jedním z důvodů proč se lidé mohli poměrně svobodně vyjadřovat, byl fakt, že v republice vládl ve správní oblasti chaos. Pravomoc úřadů nesahala dál než k další vesnici či městu, ve státní sféře disponovala každá provincie pravomocemi jen na svém území. Takže pokud nějaký myslitel přestal „být vítaný“ v jedné provincii, jednoduše se mohl přestěhovat tam, kde jeho názory strpěli. Tímto způsobem se dostal do Spojených provincií například René Descartes, jehož názory byly ve Francii považovány za příliš nebezpečné.³⁵ Objevila se díla i dalších filosofů a vědců, která „pojdnávala o náboženství jako o společenském jevu a strhla z něj božský nádech.“³⁶ Tito muži museli ve své době čelit útokům svých odpůrců, požadujících zákaz jejich děl. K úplnému zneprístupnění děl však většinou nedošlo, protože regenti, k tomuto kroku přistupovali zřídka a většinou jen v případech, kdy knihy ohrožovaly veřejný pořádek. Většinou se nepovolovaly krátké pamflety, které měly své čtenáře mezi širokou veřejností.³⁷

Díky toleranci a svobodě se rozvíjela nakladatelství, která tiskla knihy a noviny nejen pro domácí ale i zahraniční trh. Obchodníci spoléhali na rychlé a spolehlivé informace, které díky svým korespondentům noviny ve Spojených provinciích měly. „Noviny ve Spojených provinciích platily za nejlépe informované a nejdůvěryhodnější v Evropě.“³⁸ Mezi nejlepší a nejčtenější noviny té doby patřily Opravdové harlemské noviny (*De oprechte Haarlemsche Courant*) a Leidenské noviny (*Gazette de Leyde*). Svou prestiž nezískaly kvůli prezentovaným názorům, ale především díky zprávám o důležitých událostech a faktech, jež přinášely.³⁹

1.5 Francouzská okupace

Obyvatelé Spojených provincií žili „ve skutečné svobodě“ pod De Wittovým vedením, který se spolu s dalšími představiteli snažil zajistit republice stabilitu na domácím i zahraničním poli. Okolnosti ovšem donutily De Witta, aby se stal protivníkem

³⁴ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 209.

³⁵ René Descartes popsal racionální způsob myšlení v rozpravě *Discours de la Méthode*. Právě toto dílo začíná slavným tvrzením „myslím, tedy jsem“.

³⁶ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 210.

³⁷ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 210.

³⁸ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 210.

³⁹ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 210–211.

Ludvíka XIV. a jeho expanzivní politiky.⁴⁰ Ministr financí Colbert připravil navíc koncepci zajišťující prosperitu Francie. Politika merkantilismu podporovala vývoz a omezovala dovoz z ostatních zemí, s výjimkou vlastních zámořských držav. Účinky této politiky Spojené provincie velmi rychle pocítily. „Francie, jeden z největších trhů Evropy, se před dovozci uzavírala a současně se začala prosazovat jako obchodní konkurent na evropském kontinentu.“⁴¹ Velký penzionář předvídal ohrožení v oblasti obchodních a politických zájmů, které Francie mohla znamenat pro republiku sedmi provincií. Francouzský král nečekal na svou příležitost příliš dlouho, a když v roce 1667 vypukla tzv. devoluční válka, poslal Ludvík XIV. své vojsko do Jižního Nizozemí, které považoval za svůj podíl na dědictví.⁴² Počátkem roku 1668 vznikla Aliance tří, jejímž cílem bylo zabránit Ludvíkově expanzivní politice. Aliance se postavila na stranu Španělska a podporovala jeho zájmy. Mírové rozhovory se konaly v Cáchách a v květnu 1668 byl podepsán mezi Francií a Španělskem mír.⁴³

De Witt se během tohoto období snažil zabránit provokacím, které vyvolávala Anglie. Cášský mír znamenal pro Anglii jen částečný úspěch, protože Karel II. doufal, že dojde k vypovězení smlouvy z roku 1662, již podepsaly Spojené provincie s Francií. De Witt se ale pokoušel přátelské vztahy s Ludvíkem XIV. i nadále udržet. V plánech francouzského krále však Spojené provincie tvořily překážku, kterou měl v plánu odstranit. Svůj postoj Ludvík XIV. jasně projevoval „důsledně vedenou ekonomickou válkou.“⁴⁴ Probíhala též tajná jednání mezi Anglií a Francií, jež vedla v roce 1670 k podpisu Doverské smlouvy.

Republika spojených provincií se na poli zahraniční politiky postupně ocitla osamocená a vnitřní vývoj nebyl příznivý ani pro samotného Velkého penzionáře. De Witt spolu se svými příznivci byl čím dál tím víc tlačěn do kouta oranžskou dynastií. Oranžské a jejich širokou základnu stoupenců nebylo dobré podceňovat, a proto musel být De Witt neustále velmi obezřetný. Po smrti Vilémovy matky Marie navíc ubylo sporů uvnitř rodu, což rodině prospělo. Podle De Witta měli Oranžští právo podílet se mocensky na řízení republiky, ale ne jako místodržitelé. „Po konzultaci s Amelií ze Solmsu, která znepokojeně

⁴⁰ Pro zajištění Francie bylo potřeba vést agresivní politiku. Ludvík XIV. chtěl dosáhnout přirozených hranic, které by tvořily Pyreneje, Alpy a Rýn.

⁴¹ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 213.

⁴² ARBLASTER, Paul. *A History of the Low Countries*. New York: Palgrave Macmillan, 2006. ISBN 978 1 4039 4828 1. S. 160.

Francie se pokusila ovládnout zejména Flandry a Brabantsko.

⁴³ TREVELYAN, George Macaulay. *England under the Stuarts*. Londýn: Methuen & Co, 1972. ISBN 416337503. S. 356.

⁴⁴ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 214.

pozorovala rostoucí vliv anglického dvora na svého vnuka, se roku 1666 staly poručníkem nezletilého Viléma III. holandské stavy.⁴⁵ Vilém se stal tzv. dítětem stavů (*Child of State*) a tím získal v systému oficiální pozici.⁴⁶

1.5.1 Rok 1672 – „rok katastrof“

V roce 1672 se mezinárodní situace mezi Anglií, Francií a Spojenými provinciemi velmi vyostřila. Když v březnu anglické válečné lodě napadly nizozemskou obchodní flotilu, vyšly najevo tajné doverské smlouvy mezi Anglií a Francií. Poté byl už jenom krok k válce, která vypukla 7. dubna 1672. Vojska Ludvíka XIV.⁴⁷ postupovala přes Jižní Nizozemí směrem ke Spojeným provinciím, jež zachránilo jen protrhnutí několika hrází. Situace byla velmi kritická. Vláda Spojených provincií nebyla schopna podniknout jakýkoliv efektivní protiútok a pokaždé jen reagovala na kroky svého nepřítele. V provinciích Holland a Zeeland vypukla panika. Lidé samozřejmě hledali viníka situace, v níž se ocitli. Vina padla na Jana de Witta a jeho stoupence.

V době krize v roce 1672 bylo Vilémovi Oranžskému 22 let a právě tehdy byl jmenován místodržitelem provincií Holland a Zeeland. Generální stavy mu rovněž svěřily funkci velitele armády a námořnictva. De Wittovi nezbývalo nic jiného, než se stáhnout do ústraní a vzdát se funkce Velkého penzionáře. Vnitřní situace země se ale nijak nezlepšila, spíše naopak. Jan de Witt byl neustále v ohrožení života a jeho bratr Cornelis byl obviněn z pokusu o vraždu Viléma III. a vsazen do vězení v Haagu. Rozzuřený dav se dostal do vězení a vyhnal oba bratry ven,⁴⁸ kde je zavraždil.⁴⁹

1.6 Politika Viléma III.

Vilém III. se těšil v zemi velké oblibě, také proto se vyhnul jakémukoliv komentáři k vraždě bratrů De Wittových. Nový místodržící v roce 1673 úspěšně ubránil Holland a společně se Španělskem, německým císařem a Lotrinskem zformoval protifrancouzskou koalici. Válečné události roku 1673 ukázaly, že francouzská armáda nemá odpověď na tzv. vodní linii Nizozemců.⁵⁰ Vilémovi III. se také podařil rychlý vpád na nepřátelské území,

⁴⁵ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 214.

⁴⁶ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 751.

⁴⁷ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 796.

⁴⁸ Jan de Witt byl bratra ve vězení navštívit.

⁴⁹ ARBLASTER, Paul, pozn. 42, s. 160.

⁵⁰ Vodní linie – byla vytvořena zaplavením území, aby bylo zabráněno postupu francouzských vojsk.

kde dobyl Bonn, což vedlo ke stažení armády biskupů z Münsteru a Kolína. Mír s Anglií byl uzavřen v roce 1674, ale Francie ve válce pokračovala.⁵¹

Francouzské oddíly se postupně stahovaly ze Spojených provincií a „v každé osvobozené provincii Vilém III. zavedl „vládní řád“, který mu zaručoval významný vliv na jmenování do politických i správních funkcí.“⁵² To vedlo k tomu, že síť jeho přívrženců se v těchto provinciích značně rozšířila. Pozice Viléma III. byla tak silná, že mohl požádat, aby bylo místodržitelství dědičné. Provincie Utrecht, Holland, Zeeland, Gelderland a Overijssel schválily dědičné místodržitelství v roce 1675. Vilém III. se stal nejmocnějším místodržitelem, jakého kdy Spojené provincie měly.

Francouzská vojska se stáhla ze Spojených provincií, a protože na vyklizených územích nehrozilo bezprostřední ohrožení Francií, bylo potřeba obnovit předválečnou prosperitu země. Vilém III. ale tento názor nesdílel a jeho politický nesoulad s regenty se začal projevovat. Na mnoha státních úřadech a radnicích došlo na přání Viléma k čistkám. Místodržící se příliš fixoval na problém, který představoval francouzský král, a proto pokračoval ve válce. Vilém chtěl vytvořit rovnováhu sil v Evropě a v zájmu těchto představ se i oženil.⁵³ Vilém III. nemohl zabránit čím dál většímu počtu lidí, kteří požadovali mír. Po dlouhých jednáních v Nijmegenu byla nakonec mírová smlouva s Francií podepsaná v roce 1678. Po uzavření míru se Francie a její trh opět otevřely obchodníkům ze Spojených provincií. Po ukončení války s Francií se republika sedmi provincií opět mohla začít rozvíjet. Předválečného rozkvětu však již nedosáhla.⁵⁴

⁵¹ ARBLASTER, Paul, pozn. 42, s. 160–161.

⁵² VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 218.

⁵³ VAN DER HORST, Han, pozn. 8, s. 219.

⁵⁴ Spojeným provinciím přibyla konkurence, která souvisela s rozvojem ostatních zemí Evropy. Daňové zatížení Nizozemců bylo pořád velmi vysoké, válka se vedla na dluh a země přišla o mnoho monopolů.

2 Dějiny Anglie

2.1 Od protektorátu k restauraci (1658–1660)

Když 3. září 1658 zemřel Oliver Cromwell „lord protektor Anglie, Skotska, Irsko a držav k nim náležejících“, byla budoucnost země, do jejíhož čela se postavil Richard Cromwell opět nejistá. Syn zesnulého anglického vládce byl okamžitě uveden do úřadu lorda protektora⁵⁵ a lorda generála a nic nenasvědčovalo tomu, že by jeho vláda měla v krátké době skončit. Protektorát se jevil dostatečně stabilní na to, aby nezanikl společně se smrtí svého zakladatele.⁵⁶ Opak byl ale pravdou. Richard Cromwell neuspěl, protože zanedlouho po svém uvedení do úřadu musel čelit široké opozici, kterou tvořili armádní generálové, republikáni, náboženští radikálové a další. Nedokázal se postavit ambiciózním vysokým důstojníkům a řešit nespokojenost v řadách vojska.⁵⁷ „Oliver byl lordem protektorem, protože byl lordem generálem; Richard byl lordem generálem pouze proto, že se stal lordem protektorem po smrti svého otce.“⁵⁸

Generálové přišli s požadavkem, aby byly od sebe odděleny nejvyšší státní a vojenské funkce, které v tu chvíli obě zastával Richard Cromwell. Požadovali rovněž, aby armáda sama mohla jmenovat velitele. Richard tyto požadavky odmítl a našel pro své rozhodnutí podporu i v parlamentu. Generálové, jejichž návrhy odmítl, se spojili s parlamentní republikánskou menšinou a vyjádřili s rozhodnutím lorda protektora nesouhlas. Generálové zanechali vzájemných sporů a proti Cromwellovi vystupovali jednotně. Na stranu protektora se přidalo jen několik málo pluků. Cromwell se nemohl spolehnout ani na pomoc generála Moncka, který v té době působil ve Skotsku. Anglie byla nové občanské válce blíž, než mohl kdokoliv při nástupu Richarda Cromwella do úřadu předpokládat.⁵⁹ Za pádem vlády Richarda Cromwella nestála pouze část armády, vedená nespokojenými generály jako byl například John Lambert, ale i republikáni a náboženští fanatikové. Ti všichni se spojili, aby společně usilovali o obnovení republiky z roku 1649.

⁵⁵ Richard Cromwell byl uveden do funkce na základě platné ústavy – Pokorné petice a rady (*Humble Petition and Advice*) z 25. 5. 1657

⁵⁶ KOVÁŘ, Martin. *Anglie posledních Stuartovců, 1658–1714*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-671-6. S. 9–10.

⁵⁷ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav. *Zrození velmoci: Anglie na cestě k postavení první světové mocnosti (1603–1746)*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-939-9. S.78.

⁵⁸ TANNER, Joseph Robson. *English Constitutional Conflicts of the Seventeenth Century 1603–1689*. Cambridge: The University Press, 1966. ISBN 0521091213. S. 201–202.

⁵⁹ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 11.

Richard Cromwell si uvědomoval ničivé následky, které by případný konflikt přinesl, proto 22. dubna 1659 rozpustil parlament a počátkem května sám rezignoval na úřad lorda protektora.⁶⁰

Po odstoupení Richarda Cromwella z funkce zachvátilo Anglii bezvládí. Tuto situaci bylo potřeba rychle vyřešit. Na popud armádních velitelů a opozice se opět sešel Kusý parlament (*Rump*), rozehnaný v dubnu 1653. Následovala dlouhá jednání, která měla rozhodnout a budoucím uspořádání země. Rump ale nesplnil očekávání a po pokusu provést čistku v armádě byl 13. října 1659 znovu rozehnan. Situace v zemi se nezlepšovala. Po rozehnutí Rumpu londýnská City zastavila všechny půjčky, z nichž velitelé financovali armádu.⁶¹

„Mužem, jenž nakonec vzal vývoj do svých rukou, byl bývalý vojevůdce Karla I. i Olivera Cromwella – generál George Monck.“⁶² Monck byl zkušený voják, který od svých mužů vyžadoval disciplínu a navíc dokázal zajistit svým jednotkám stálý plat. V prosinci 1659 opustil se svou armádou Skotsko a vytáhl na Londýn. „Učinil tak pod záminkou ochrany Kusého parlamentu rozehnaného v říjnu Lambertem.“⁶³ Monck pokračoval v tažení na Londýn i přesto, že se Rump za Lambertovy nepřítomnosti sešel. Když počátkem následujícího roku generál Monck dorazil do Londýna, nedokázala mu armáda vedená Lambertem vzdorovat. Monck měl proti Lambertovi výhodu. Měl důvěru City, která mu neváhala poskytnout finance k tomu, aby nastolil mír.⁶⁴ Generál Lambert neměl dostatek financí k vyplácení žoldu svým vojákům. Z tohoto důvodů jeho muži odcházeli od jednotek, nebo se nechávali najmout do lépe placeného Monckova vojska.⁶⁵

Karel Stuart věnoval situaci v Anglii velkou pozornost. K první skutečné akci se rozhodl za Boothova povstání v červenci 1659. John Mordaunt, jeden z Karlových agentů, se s Boothem spojil a snažil se připravit celonárodní povstání. K tomu však nedošlo, protože se pro povstání nepodařilo získat většinu roajalistů. Boothovo povstání bylo navíc zanedlouho poraženo Lambertovou armádou a Karel do něj prakticky nijak nezasáhl.⁶⁶

⁶⁰ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 11.

⁶¹ DAVIES, Norman. *The Isles: A History*. Oxford: Oxford University Press, 1999. ISBN 9780198030737. S. 531–649.

⁶² KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 79.

⁶³ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 13.

⁶⁴ KOVÁŘ, Martin. *Stuartovská Anglie*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-059-4. S. 203.

⁶⁵ JONES, Idris Deane. *The English Revolution, An Introduction to English History 1603–1714*. London: W. Heinemann, 1972. S. 109.

Anglická armáda již v této době nebyla vůbec jednotná. Nacházela se zde celá řada skupin, které podléhaly vedení různých generálů.

⁶⁶ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 14.

„Karel sdílel názor Edwarda Hyda, podle něhož bylo mnohem výhodnější, aby se budoucí panovník zasloužil o restauraci sám, než aby mu pomohla některá z velmocí.“⁶⁷ Po neúspěchu Boothova povstání Karel změnil názor. Rozhodl se hledat pomoc v zahraničí, a to u francouzských a španělských diplomatů, kteří v té době jednali o podmínkách míru.⁶⁸ Karel se však dopustil během jednání několika chyb a ničeho nedosáhl.⁶⁹

Zklamání z nevydařených rozhovorů ale netrvalo dlouho. Exilový král obdržel z Londýna zprávy o hroutícím se vojenském režimu v Londýně a jeho pozornost upoutal především generál Monck. „Karel s generálem neudržel žádný kontakt a neměl nejmenší představu o jeho záměrech. Zpočátku byl přesvědčen, že se chce stát novým lordem protektorem; Monck totiž o restauraci veřejně nemluvil, aby nepopudil vojsko.“⁷⁰ Skutečnost, že Monck pracoval pro Karla a nikoli proti němu si budoucí panovník uvědomil v březnu 1660. Na tento fakt upozornil exilového krále Charles Howard. Karel v té chvíli uvěřil, že restaurace je na dobré cestě a začal se zabývat otázkou, v jaké podobě bude monarchie obnovena.

Monckovi presbyteriánští spojenci žádali, aby byla panovnická moc omezena. Požadovali, aby měl parlament právo jmenovat vysoké státní úředníky a kontrolovat armádu. „Církev měla být organizována na co nejširším základě.“⁷¹ Karel měl ještě před návratem do země uzavřít protestantský sňatek. Vojákům Commonwealthu měla být uhrazena dlužná mzda.⁷²

Když Karel tyto návrhy studoval, připouštěl dílčí ústupky, zejména to, že udělí milost revolucionářům. Ta se ovšem netýkala kralovrahů, to znamená těch, kteří v lednu 1649 hlasovali pro popravu jeho otce Karla I. Přikláněl se i k náboženské toleranci tzv. *Comprehensive Church*, která měla pojmout co největší množství protestantů. Takové řešení však bylo přijatelné pro presbyteriány, ale ne pro anglikány, independenty a různé sekty.

V únoru 1660 udělal Monck další krok ke stabilizaci poměrů v zemi. Se souhlasem City prosadil návrat poslanců, kteří museli opustit své lavice po Prideově čistce v prosinci

⁶⁷ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 15.

⁶⁸ Diplomaté jednali v Pyrenejích o ukončení francouzsko – španělské války, která probíhala v letech 1635–1659.

⁶⁹ DAVIES, Norman, pozn. 61, s. 531–649.

⁷⁰ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 210–211.

⁷¹ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 17.

Církev organizovaná na co nejširším základě měla být přijatelná pro většinu protestantů.

⁷² KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 211.

1648. „V březnu parlament přiměl k ‚dobrovolnému‘ rozchodu.“⁷³ V dubnu téhož roku dokázal ještě porazit posledního protivníka generála Lamberta. Tzv. *Convention Parliament* schválil návrh, aby se vláda vrátila do rukou krále a dvoukomorového parlamentu. Tím bylo rozhodnuto o restauraci monarchie a cesta k návratu Karla Stuarta byla volná.

Karel počátkem dubna 1660 vstoupil na území Spojených nizozemských provincií, kde vyhlásil Bredskou deklaraci. V té slíbil, že udělí milost revolucionářům, bude respektovat majetkové přesuny z dob revoluce a prosazovat náboženskou toleranci.⁷⁴ Text deklarace byl rozšířen po celé Anglii. Karlovu návratu do Anglie v tu chvíli již nic nebránilo.

Karel se dočkal 29. května 1660 v Londýně velkolepého uvítání. „Cesta plná květin, vyzvánění zvonů a ulice pokryté koberci, víno tryskající z fontán... vše bez jediné kapky krve a navíc dílo téže armády, která před lety povstala proti králi.“⁷⁵ Karlovi se tím splnilo jeho dlouholeté přání – návrat do Anglie. Na druhou stranu si velmi dobře uvědomoval, že návrat k poměrům, které panovaly v Anglii před revolucí, již nebude možný.⁷⁶

2.2 První léta restauračního režimu

Období vlády Karla II. Stuarta v letech 1660 až 1685 patří po dvou desetiletích občanské války a revoluce mezi klidnější období anglických dějin. Království bylo obnoveno a Karel si stanovil důležitý cíl „vládnout tak, aby se již nemusel vydat na cesty, tj. aby už nikdy nemusel odejít do exilu“.⁷⁷ Nový král si dobře uvědomoval, že nesmí připustit zásadní konflikt s parlamentem.

Naděje rojalistů, kteří doufali, že král sliby z tzv. Bredské deklarace nedodrží, byly mylné. Karel II. si uvědomoval, že pokud chce zemi rychle stabilizovat, nemůže zavrhnout všechny, kteří v minulém režimu spolupracovali s Cromwellem. Proto panovník do Tajné rady „vedle oddaných rojalistů v čele s Edwardem Hydem jmenoval také ty, kteří v uplynulých letech sloužili lordu protektorovi – George Moncka, Edwarda Montagua

⁷³ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 203.

⁷⁴ *Constitution Society: The Declaration of Breda* [online]. [vid 23. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.constitution.org/eng/conpur105.htm>.

⁷⁵ MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-084-4. S. 284.

⁷⁶ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 212.

⁷⁷ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 81.

i Anthonyho Asleyho Coopera“.⁷⁸ Právě jmenování členů Tajné rady vedlo k prvním neshodám mezi králem a parlamentem.

Zdrojem třenic mezi Karlem II. a tzv. *Convention Parliament* byly stejně jako za doby Karla I. finance. Zákonomárci neposkytli králi předem slíbených 550 000 liber, protože se obávali jeho možné přílišné nezávislosti.

Neméně důležitá byla náboženská otázka. Karel II. se snažil ve shodě s Bredskou deklarací vytvořit tzv. *Comprehensive Church*, neboli národní církev, která by byla přijatelná pro většinu protestantů.⁷⁹ Další věc, která panovníka a Anglii překvapila, byla silná nenávist vůči katolíkům. Král, který se snažil skrývat své sympatie ke katolictví, se v protestantské zemi ocitl ve složité situaci. Národní církev se nakonec realizovat nepodařilo. Karel II. byl při jejím prosazování nedůsledný a musel přistoupit na to, že kromě monarchie bude restaurována i anglikánská církev. Král také jmenoval na uprázdněná místa nové biskupy. Arcibiskupem z Canterbury se stal William Juxon, který „patřil k předrevolučním církevním hodnostářům a jako poslední rozmlouval na popravišti s Karlem I.“⁸⁰

I přesto, že se králi nepovedlo prosadit národní církev, další příslib z tzv. Bredské deklarace splnil. Prosadil v dolní sněmovně zákon o beztrestnosti a zapomenutí (*Act of Indemnity and Oblivion*), jímž omilostnil všechny revolucionáře s výjimkou královrahů. To se nelíbilo mnohým rojalistům, kteří nedokázali odpustit nepřítelům monarchie staré křivdy, a začali na krále pohlížet s nedůvěrou.⁸¹

Druhá polovina roku 1660 králi příliš radosti nepřinesla. Nejdřív zemřel Karlův nejmladší bratr Jindřich, vévoda z Gloucesteru a po něm jeho sestra. Smrt Marie provázela skandál, protože se jí matka pokoušela přesvědčit ke konverzi ke katolicismu. Další Karlova sestra Henrietta se provdala za vévodu Orleánského, bratra Ludvíka XIV., čímž utrpěla pověst Karla II. jako protestantského panovníka.

Situace se obrátila k lepšímu až na jaře roku 1661, kdy proběhla velkolepá korunovace Karla ve Westminsterském opatství. Nový král byl oficiálně korunován 23. dubna 1661. Poté byl rozpuštěn *Convention Parliament* a v následujících volbách se ukázal strach národa z návratu k předrestauročním poměrům. Většina nově zvolených poslanců byla oddána králi a anglikánské církvi. To bylo velmi důležité pro nově zvolený tzv.

⁷⁸ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 20–21.

⁷⁹ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 83.

⁸⁰ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 214.

⁸¹ MAUROIS, André, pozn. 75, s. 284.

Kavalírský parlament (*Cavalier Parliament*), který se poprvé sešel v květnu 1661 a zasedal téměř osmnáct let.⁸²

„Když odhlédneme od ‚rozptýlení‘, které králi přinesly korunovace a sňatek,⁸³ Karel neustále sledoval svůj hlavní cíl, tj. stabilizaci vlády.“⁸⁴ Dokázal velmi rychle upevnit své postavení. Ráznost opatření, jež provedl, vzala jeho odpůrcům dech. Král prosadil v dolní sněmovně různé zákony, díky nimž velmi rychle stabilizoval poměry v monarchii. Jako příklad můžeme uvést zákony o milici (*Militia Acts*), díky kterým se tyto ozbrojené oddíly dostaly pod kontrolu krále.⁸⁵

K prvním závažným střetům mezi Karlem II. a parlamentem začalo docházet až ve chvíli, kdy parlament začal projednávat zákon o náboženské jednotě (*Act of Uniformity*). Co se týká náboženských poměrů v zemi, byl Karel II. shovívavý panovník.⁸⁶ Byl tolerantní ke katolíkům a vstřícný k presbyteriánům. Problém spočíval v tom, že většina poslanců náboženskou toleranci vůbec nepodporovala. Nakonec, po bouřlivých diskusích, Karel II. zákon o náboženské jednotě v květnu 1662 podepsal, i když s tímto řešením nesouhlasil.⁸⁷

Koncem roku 1662 Karel vydal tzv. Deklaraci o shovívavosti (*Declaration of Indulgence*). Tento dokument vyvolal ostré reakce anglikánů, protože potvrdil platnost zákona o beztrestnosti a zapomenutí. Především však tato listina dávala králi právo „vyjmout z platnosti zákona o narovnání jakékoli osoby neanglikánského vyznání, jsou-li jeho oddanými služebníky, a dále se král vyslovil pro vstřícnější přístup ke katolíkům“.⁸⁸ Tímto způsobem se Karel II. pokusil prosadit svoje představy o tom, jak má režim v Anglii vypadat. V únoru 1663 se sešel Kavalírský parlament a mezi hlavní body jednání patřila deklarace. Panovník na jednání sdělil, „že co se týká víry, je nepřítelem jakékoli perzekuce“.⁸⁹ I když sněmovna odvolání deklarace nedosáhla, skončil králův první pokus o náboženskou toleranci nezdarem, protože *Act of Uniformity* zůstal v platnosti.

⁸² KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 216.

⁸³ Karel II. Stuart uzavřel sňatek s dcerou portugalského krále Jana IV. – Kateřinou z Braganzy.

⁸⁴ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 85.

⁸⁵ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 28.

⁸⁶ JONES, James Rees. *The Restored Monarchy 1660–1688*, Londýn: Rowman & Littlefield Publishers, 1979. S. 165.

⁸⁷ MILLER, John. *The Restoration and the England of Charles II*. Londýn: Longman Group, 1997. ISBN 987-0-582-29223.

⁸⁸ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 31.

⁸⁹ *British History Online: House of Lords Journal: 18 February 1663*, Vol. 11. In: *Journal of the House of Lords: 1660–1666*. Vol. 11. [online]. [vid 1. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/lords-jrnl/vol11/pp478-479>. S. 478–479.

2.2.1 Zahraniční politika Karla II.

Karel II. se zpočátku své vlády snažil udržet dobré vztahy s Francií, protože francouzského krále Ludvíka XIV. upřímně obdivoval. Anglii rovněž vyhovovala zahraniční politika, již Francie vedla – snaha izolovat Španělsko a nepřátelský postoj ke Spojeným nizozemským provinciím.⁹⁰ V prosinci 1662 prodal Karel II. francouzskému králi Dunkirk za pět milionů livrů, což byl výhodný obchod pro obě strany. Anglie tím ovšem přišla o významný přístav, který se jí mohl hodit v případné válce s Nizozemím.⁹¹

Anglie vedla se Spojenými provinciemi válku již v letech 1652–1654 a podle očekávání, Karel II. potvrdil platnost *Navigation Act* z roku 1651.⁹² Anglický král navíc uznal i výsadní listinu Východoindické společnosti a schvaloval její činnost v místech, které zatím ovládaly Spojené provincie. Král také zřídil radu pro obchod a kolonizaci (*Council for Trade and Plantation*) a podporoval obchodníky, zabývající se rybolovem v Severním moři.

Panovník se ocital čím dál častěji ve finanční tísní, a právě obchodníci byli ochotni Koruně finančně pomoci. Požadovali ovšem, aby problémy s nizozemským obchodním konkurentem vyřešila válka. Karel II. vstoupit do válečného konfliktu odmítal, ale proto, aby válka skutečně nezačala, neudělal nic. Vztahy obou zemí se nadále vyhrcovaly, což vedlo k vypuknutí druhé anglo-nizozemské války. Začala v roce 1665 a trvala do roku 1667. Navíc se do ní zapojil i Ludvík XIV., na základě smlouvy, kterou měla Francie se Spojenými provinciemi.⁹³ Francouzské námořnictvo způsobilo Anglii značné škody a narušilo její zámořský obchod. Válka, o které Angličané předpokládali, že bude krátká, měla svůj konec v nedohlednu.

Koruna byla, jak jsem již zmínila, finančně vyčerpaná, a tak král požádal parlament o válečnou půjčku. Obnos ve výši 1,6 milionu liber mu poslanci přislíbili, problém ale spočíval v tom, kde peníze vzít. V parlamentu se vedla zdlouhavá jednání a poslanci schválení financí oddalovali. Peníze potřebné pro další vedení války tak král dostal až v únoru 1667.⁹⁴

⁹⁰ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 86.

⁹¹ TREVELYAN, George Macaulay, pozn. 43, s. 338.

⁹² Zákon o plavbě byl vydán v říjnu 1651. Povoloval dovoz zboží do Anglie pouze anglickým lodím a lodím zemí, kde bylo zboží vyrobeno – nikoliv překupníkům, tj. Spojeným provinciím.

⁹³ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 87.

⁹⁴ *British History Online: House of Commons Journal: 4 February 1667*. Vol. 8. In: *Journal of House of Commons: 1660–1667*. Vol. 8. Londýn, 1802. [online]. [vid 2. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8/pp681-689>. S. 681–689.

Záměrné protahování jednání o financích mělo za následek, že Karel II. „již s penězi nepočítal a nařídil omezit rozsah válečných operací“.⁹⁵ Od května roku 1667 probíhala mírová jednání v Bredě. Boje ovšem neutichly a Nizozemci uštedřili Anglii těžkou porážku u Medway a pronikli až do Temže. Tento nizozemský úspěch vyvolal v Londýně paniku.^{96, 97}

2.2.2 Lord Clarendon

Pro výše zmíněné anglické neúspěchy bylo potřeba rychle najít viníka. Král nemusel hledat dlouho a našel jej. Byl jím Edward Hyde, lord Clarendon, který se přímo nabízel hned z několika důvodů. Lord býval často nemocný, a z toho důvodu se nemohl své funkci plně věnovat. Rovněž nepodporoval jakékoliv inovace v administrativě. Co se týká krále samotného, Clarendon jej často nabádal k mravnímu životu a jeho vysoký počet milenek rozhodně neschvaloval.⁹⁸

„K propuštění Clarendona z funkce, jež znamenalo konec jeho více než sedmileté vlády, došlo 30. srpna 1667.“⁹⁹ Hned po jeho odvolání se rozhořel boj o to, kdo nastoupí na uprázdněný post králova prvního ministra. Mezi kandidáty patřil i vévoda z Buckinghamu. A právě on se rozhodl zbavit svých nejvážnějších konkurentů. Buckinghamovi se podařilo přesvědčit Karla II. o nutnosti vznést proti Clarendonovi obvinění z velezrady. Dne 11. listopadu 1667 obvinila dolní sněmovna Clarendona z velezrady.¹⁰⁰ I když nebyli schopni dokázat to, z čeho lorda obviňovali, byl pod hrozbou dalšího stíhání donucen uprchnout do Francie.

Většina poslanců velmi brzy prohlédla záměry Buckinghamu a Karla II. a na *impeachmentu* lorda Clarendona se odmítala podílet. Král přesto trval na jeho potrestání, a proto se rozhodl Clarendon uprchnout do exilu, kde musel strávit zbytek života. „Bylo pro něj osobní tragédií čelit pomluvám z velezrady, i když se ničím neprovinil, a i přesto nakonec skončil ve vyhnanství.“¹⁰¹ V prosinci 1667 parlament schválil *Bill of Perpetual Banishment*, což byl zákon o věčném zapovězení a znemožnil Clarendonovi návrat do

⁹⁵ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 222.

⁹⁶ MAUROIS, André, pozn. 75, s. 287.

⁹⁷ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 41–42.

⁹⁸ *BCW Project: Sir Edward Hyde, 1st Earl of Clarendon, 1609–74*. [online]. [vid 6. 3. 2015]. Dostupné z: <http://bcw-project.org/biography/sir-edward-hyde>.

⁹⁹ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 43.

¹⁰⁰ *British History Online: House of Commons Journal, 11 November 1667*. Vol. 9. [online]. [vid 4. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/p18>. S. 18.

¹⁰¹ ROBERTS, Clayton. *The impeachment of the Earl of Clarendon*. Cambridge Historical Journal. 1957. Vol. 13. No. 1. S. 1.

země. Tentokrát byl ale exil pro Edwarda Hyde o to těžší, že sem uprchl před králem, jemuž sám pomohl vrátit se na anglický trůn.¹⁰²

Po odchodu lorda kancléře – Clarendona a smrti lorda nejvyššího strážce pokladu Southamptona se začala o slovo „hlásit“ nová, mladší generace politiků. Král svěřil finanční záležitosti právě jim, což přineslo důležitou reformu finanční politiky a s novým prvním ministrem byl nastolen i nový politický kurz země.

2.3 Kabala (1667–1673)

Karel II., který se zbavil vlivu lorda Clarendona, si nyní mohl začít sestavovat vládu dle svých představ. Král se obklopil mladými politiky, kteří sledovali spíše vlastní prospěch a kariéru než blaho Anglie. Mezi kandidáty na uprázdněný post prvního ministra patřili hrabě z Arlingtonu a vévoda z Buckinghamu. Mezi vládnoucí špičky kabinetu Karla II. se dostali také „Anthony Ashley Cooper, Thomas Clifford a John Maitland, budoucí vévoda Lauderdale, jimž se spolu s prvně jmenovanými začalo u dvora podle počátečních písmen jejich jmen přezdívat Kabala (Cabal)“.^{103, 104}

Rozhodující vliv na politické scéně si však udržel Karel II. a parlament. Zatímco Arlington na sebe nestrhával pozornost, lord Buckingham se choval jinak. Poté, co se zbavil soupeřů, obrátil pozornost na parlament, kde se snažil zformovat vládní většinu. V roce 1667 ovšem parlament začal podezřívat Korunu, že část peněz určených na válku proti Nizozemsku zpronevěřila. Důvod byl jasný, protože množství vynaložených finančních prostředků Anglie neodpovídalo konečnému výsledku války. V prosinci 1667 vznikl tzv. Výbor z Brooke House (*Brooke House Committee*), který měl prošetřit, jak bylo naloženo s penězi, které parlament vyčlenil na válku proti Nizozemsku.¹⁰⁵

V tomto období se také v parlamentu vytvořila opozice, která se stavěla poněkud rezervovaně k neustálým požadavkům Koruny o finanční prostředky. Obávali se například zavedení daně z půdy (*land tax*), „kterou chápali jako likvidační krok vůči gentry“.¹⁰⁶ Nelíbila se jim rovněž míra náboženské tolerance, kterou panovník prosazoval, a proto se jim začalo říkat *Friends to the Constitution in Church and State*. Parlamentní opozice byla

¹⁰² KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 224.

¹⁰³ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 225.

¹⁰⁴ JONES, Idris Deane, pozn. 65, s. 138–140.

¹⁰⁵ *The Diary of Samuel Pepys, Broke House Committee (Committee of Accounts)*. [online]. [vid 14. 2. 2015]

Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/encyclopedia/12029/>.

¹⁰⁶ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 49.

ovšem neústupná, a Buckinghamovy naděje na vytvoření parlamentní většiny se rozplynuly.

Druhý vévoda z Buckinghamu byl však odhodlaný své cíle splnit. Snažil se krále přesvědčit, aby sněmovnu rozpustil. Vévoda doufal, že by nově zvolení poslanci byli k jeho návrhům vstřícnější. Karel II. ale tento návrh odmítal, protože se obával, že by se tímto krokem postavení vlády ještě zhoršilo. Proto zasedání sněmovny pouze odročil.¹⁰⁷ Ambicióznímu vévodovi se podařilo krále také přesvědčit, aby v únoru 1669 odvolal místokrále Irska Ormonda.¹⁰⁸ Buckingham po tomto úřadu toužil, ale nezískal ho. Karel II. novým místokrálem jmenoval Johna Robartese. Dalším propuštěným ministrem byl William Coventry, který překážel králi v oblastech zahraniční politiky, kde hlavním cílem panovníka bylo spojení s Francií, které právě Coventry odmítal.¹⁰⁹

2.3.1 Španělské dědictví

Po smrti španělského krále Filipa IV. v září 1665 se Evropa ocitla v poměrně složité situaci – objevil se problém španělského dědictví. Španělský trůn si nárokoval francouzský král Ludvík XIV. i císař Leopold I.

V době druhé anglo-nizozemské války, Ludvík XIV. splnil své závazky z roku 1662 a vyhlásil Anglii válku. A i když Francie způsobila Anglii těžké škody, hlavním cílem Ludvíka nebyla porážka ostrovního státu, ale vzdálit ho co nejvíce Španělsku.¹¹⁰ Ludvíkova snaha připravit Francii co nejlepší pozici k vpádu do španělského Jižního Nizozemí vyšla, protože Anglie a Spojené provincie byly zaneprázdněny vlastním konfliktem.

Tzv. devoluční válka vypukla v květnu 1667, kdy francouzská armáda vpadla do Jižního Nizozemí. Tento krok Anglii a Spojené provincie natolik znepokojil, že přivedl diplomaty obou zemí k jednacímu stolu. Druhá anglo-nizozemská válka skončila 31. července 1667 podpisem mírové smlouvy v Bredě. V té době angličtí diplomaté poprvé naznačili Nizozemcům, že jsou ochotni jednat o případném spojení.

¹⁰⁷ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 49.; Zasedání parlamentu bylo přerušeno na 17 měsíců, a to od května 1668 do října 1669.

¹⁰⁸ LATHAM, Robert, MATTHEWS William, eds. *The Diary of Samuel Pepys*. Vol. 10. London: University of California Press, 2001. ISBN 978-0520227156. S. 50.

¹⁰⁹ LATHAM, Robert, MATTHEWS, William, eds. pozn. 108, s. 78.

¹¹⁰ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 51.

Karel II. se ale rozhodl, že na mezinárodní scéně „rozehraje nečistou hru“. Kromě jednání o spojenectví s Nizozemci, anglický panovník již na jaře 1667,¹¹¹ ujišťoval Ludvíka XIV. o tom, že neuzavře smlouvu, jež by byla namířena proti Francii. Tato skutečnost ukazuje, že Karel II. neměl jasnou představu o tom, jakým směrem by se měla ubírat zahraniční politika Anglie.¹¹²

Francouzský král Karlovi II. nevěřil a navíc, jak se později ukázalo, správně předpokládal, že se ho parlament bude snažit přimět k protifrancouzské politice. Z toho důvodu odmítl Ludvík anglický návrh na vznik protinizozemské aliance. Nedůvěra a obavy Ludvíka XIV. se ukázaly jako oprávněné, když v lednu 1668 vznikla Aliance tří.¹¹³

Aliance tří se snažila zabránit francouzské expanzi do Jižního Nizozemí a obnovit rovnováhu sil v západní Evropě.¹¹⁴ Karel II. doufal, že tato aliance pomůže k ukončení devoluční války a také povede k tomu, že Francie vypoví spojeneckou smlouvu s Haagem, kterou by nahradila dohoda mezi Anglií a Francií. Anglie v tomto směru uspěla jen částečně, když cášský mír podepsaný počátkem května 1668 ukončil francouzsko-španělskou válku. Smlouva mezi Spojenými provinciemi a Francií zůstala i nadále v platnosti.

Nakonec ale přece jen zahájili Karel II. a Ludvík XIV. tajná jednání, jež vedla k podpisu tzv. doverské smlouvy. Dokument byl podepsán v červnu 1670 a „byl nejvýznamnějším krokem Karla II. v oblasti zahraniční politiky od jeho nástupu na trůn“.¹¹⁵ K uzavření smlouvy vedlo hned několik důvodů. Spojené provincie byly v 17. století obchodními konkurenty Anglie a spolupráce s Francií se shodovala se zájmy anglického námořnictva i obchodníků. Dalším důvodem proč se rozhodl pro smlouvu s Francií, byly jeho neustále finanční problémy. Pokud by Karel měl dostatek finančních prostředků, mohl by se během své vlády obejít bez parlamentu. Anglický panovník nebyl přesvědčeným anglikánem a během svého života inklinoval ke katolictví, což se odrazilo v doverské smlouvě, v níž Karel slíbil konvertovat, „jakmile to bude možné“.¹¹⁶ Ludvík XIV. mu za to slíbil subsidie a v případě nutnosti i vojenskou pomoc, zároveň se také zavázal dodržovat cášský mír. Oba panovníci se rovněž domluvili na vyhlášení války

¹¹¹ Na jaře 1667 byla Anglie ve válce s Francií (v té době pořád ještě probíhala druhá anglo-nizozemská válka). Francie vyhlásila válku na základě smluv se Spojenými provinciemi z roku 1662.

¹¹² KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 90.

¹¹³ K Alianci tří se kromě Anglie a Spojených provincií připojilo také Švédsko.

¹¹⁴ BROWNING, Andrew, ed. *English Historical Documents, 1660–1714*. Londýn: Psychology Press, 1953. S. 859–866.

¹¹⁵ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 227.

¹¹⁶ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 227.

Nizozemí. V prosinci 1670 vznikla druhá doverská smlouva, která se již zabývala konkrétními přípravami na válku.^{117, 118}

2.3.2 Vnitropolitické dění v Anglii

Na domácí politické scéně jednal Karel II. v podobném duchu jako na té mezinárodní, a proto vztahy mezi ním a parlamentem byly neustále napjaté. Kavalírský parlament od února do května 1688 projednával tzv. *Act of Supremacy*, „který přivedl skotskou presbyteriánskou církev pod kontrolu anglikánů, byl v zájmu panovníka i poslanců“.¹¹⁹ V roce 1670 parlamentní opozice navrhla zpřísnění zákona proti tajným shromážděním a jinověrcům (*Conventicle Act*) a dostala se tak do sporu s Korunou. V té době probíhala jednání, která vedla k podpisu doverské smlouvy, jež sice Koruně přinesla finance, ale v době jednání panovník Anglie neměl na výběr – pokud chtěl finance od parlamentu, musel s *Conventicle Act* souhlasit. I přes souhlas se zákonem dal Karel II. jasně najevo, že nepřipustí represe vůči starým katolickým rodinám, které podporovaly jeho otce a jemu samotnému rovněž zůstávaly věrné.¹²⁰

Anglický král si uvědomoval, že parlament nezmění kurz náboženské politiky, a proto se rozhodl zvolit jiný způsob jak dosáhnout svého cíle. Pouhé dva týdny před vyhlášením války Spojeným Provinciím,¹²¹ vydal druhou Deklaraci o shovívavosti (*Declaration of Indulgence*). Deklarace, která měla chránit katolíky, vznikla v březnu 1672. Na druhé straně slibovala anglikánům, že jejich postavení nebude ohroženo.^{122, 123} Karel II. počítal s tím, že válka s Nizozemím upoutá pozornost, zatímco deklarace projde bez povšimnutí. Situace se ovšem vyvinula jinak, než si Karel II. představoval. „Poslancům se jevila nejen jako ohrožení anglikanismu, ale také jako přímý útok proti parlamentu.“¹²⁴

Anglie se na třetí anglo-nizozemskou válku připravovala velmi pečlivě. Dařila se i koordinace s francouzským loďstvem, jež byla pro konečný úspěch důležitá. Ludvík XIV.

¹¹⁷ BROWNING, Andrew, ed. pozn. 114, s. 863–867.

¹¹⁸ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 90–91 .

¹¹⁹ KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav, pozn. 57, s. 91.

¹²⁰ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 60–61.

¹²¹ Vyhlášení války bylo v souladu s doverskou smlouvou, kterou Anglie podepsala s Francií.

¹²² BROWNING, Andrew, ed. pozn. 114, s. 387–388.

¹²³ BATE, Frank. *The Declaration of Indulgence, 1672: A Study in Rise of Organised Dissent*. [online]. Londýn: University of Liverpool, 1908. [vid 5. 3. 2015]. Dostupné z:

http://archive.org/stream/declarationofind00bateuoft/declarationofind00bateuoft_djvu.txt.

¹²⁴ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 65.

vyhlásil Spojeným provinciím válku 6. dubna 1672 a Whitehall tak učinil zanedlouho.¹²⁵ Vojska Anglie a Francie měla zpočátku převahu, to se však změnilo v červnu 1672 po těžké porážce Anglie na moři. Tuto porážku Angličanům uštedřil admirál Michael de Ruyter. Francie mezitím postupovala přes Španělské Nizozemí k Spojeným provinciím. Armáda Francie se zastavila až poté co Nizozemci otevřeli hráze a zaplavili rozsáhlé území. V srpnu stejného roku navíc došlo ve Spojených provinciích k státnímu převratu, díky němuž se do čela země postavil Vilém III. Oranžský.¹²⁶ Vilém III. se dostal k moci 20. srpna 1672 poté, co byl Velký penzionář Jan de Witt zavražděn.¹²⁷

Smlouva mezi Anglií a Francií podepsaná v Heeswijku, vylučovala uzavření separátního míru se Spojenými provinciemi. A i přes lákavou nabídku Viléma III. se anglický panovník neodvážil tuto smlouvu porušit. Ludvík XIV. se navíc zavázal vyplatit milionovou válečnou náhradu. Za přerozdělení těchto peněz byl zodpovědný lord Clifford, který zastával úřad nejvyššího strážce pokladu. Další peníze na vedení války se pokusil získat lord kancléř – Anthony Ashley Cooper v parlamentu, který se sešel v únoru 1673. Poslanci projevíli ochotu poskytnout kýžené peníze na vedení války ovšem s jednou podmínkou a to, že král ustoupí v otázce náboženské tolerance.¹²⁸

Karel peníze nutně potřeboval na opravu poškozených lodí a zásobování armády, proto se rozhodl, že návrh poslanců přijme. Panovníkovi rovněž oznámili, že „byl desinformován o rozsahu svých pravomocí“.¹²⁹ O dva dny později panovník skutečně Deklaraci o shovívavosti odvolal a navíc musel souhlasit i s tzv. zákonem o zkoušce (*Test Act*), který znemožnil neanglikánům zastávat veřejné úřady.¹³⁰ V souvislosti s *Test Act* musel na post lorda nejvyššího admirála rezignovat králův bratr Jakub. Clifford se vzdal své funkce o dva dny později. Postupně odstoupili i další členové kabinetu, a období vlády, která je označována jako Kabala, bylo v létě 1673 u konce.

Faktický rozpad vlády a vnitropolitická krize přišly v nejméně vhodnou dobu. Anglie se spolu s Francií pořád nacházela ve válce se Spojenými provinciemi a ve stejné době se začala formovat protifrancouzská koalice. Ta vznikla 30. srpna 1673 v Haagu, kde

¹²⁵ NIMWEGEN Van Olaf. *The Dutch Army and military revolutions 1588–1688*. Londýn: Woodbridge Press, 2010. ISBN 978-1843835752 S. 438.

¹²⁶ Viléma III. Oranžského poutaly k Anglii rodinné vazby. Byl totiž synem Marie Henrietty Stuartovny, která byla dcerou anglického krále Karla I. Stuarta.

¹²⁷ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 796–806.

¹²⁸ *British History Online: House of Commons Journal: 14 February 1673*. Vol. 9. [online]. [vid 17. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp242-253>. S. 242–253.

¹²⁹ *British History Online: House of Commons Journal: 26 February 1673*. Vol. 9. [online]. [vid 17. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp257-258>. S. 257–258

¹³⁰ MAUROIS, André., pozn. 75, s. 288–289.

se sešli zástupci Spojených provincií, Španělska, císaře a Lotrinska a utvořili nový protifrancouzský tábor. Příčinou vzniku koalice byly obavy z rozrůstající se expanze Francie.

Ve stejnou dobu se radikálně zhoršily vztahy mezi Paříží a Londýnem a Nizozemci uštědřili spojeneckému loďstvu další porážku v bitvě u Texelu. Princ Rupert, lord nejvyšší admirál, který flotile velel, obvinil z neúspěchu Francii, což v Anglii vyvolalo protifrancouzské nálady. „Ludvík XIV. vyzval Karla II., aby rozpustil parlament, a nabídl mu za to 700 000 liber. Karel si však uvědomoval, že by se dostal do naprosté závislosti na Francii, a proto zasedání sněmovny pouze odročil.“¹³¹ Ludvík XIV. byl v době, kdy se proti němu vytvořila koalice, na pomoc Anglie odkázaný. Anglický obchod byl ale již příliš poškozen a peníze, které Ludvík nabízel, by případné další ztráty, jež by přinesla válka se Španělskem, nepokryly.

2.4 Od pádu Kabaly po rok 1675

Karel II. nastalou krizi a pád vlády označované jako Kabala využil k obnově vládního kabinetu. Do čela nové vlády se dostal Thomas Osborne, který doposud stál ve stínu druhého vévody z Buckinghamu. Osborne, jenž brzy prokázal své schopnosti,¹³² byl v květnu 1674 povýšený na hraběte z Danby. I když se dostal Danby do úřadu v době vnitropolitické krize, „dosáhl většiny cílů, jež si při nástupu do funkce stanovil, čímž zcela změnil charakter anglické politiky“.¹³³ Doposud měl Karel II. na vnitropolitické scéně dominantní roli, ovšem v Danbym získal král rovnocenného partnera, který se snažil prosazovat královu politiku a na druhé straně poslouchal názor „politického národa“.

V létě 1673 si anglický král uvědomil, že nemůže neustále trvat na udržení přátelských vztahů s Francií. Spojené flotily obou zemí nedokázaly porazit Nizozemce, což celou situaci ohledně třetí anglo-nizozemské války ještě zhoršovalo. V té době navíc Spojené provincie rozpoutali protiválečnou kampaň, jejímž hlavním cílem bylo přesvědčit Angličany, že spojenectví s Francií a válka proti protestantskému Nizozemí, má připravit zemi na katolicismus a obnovení absolutismu.^{134, 135} Karel se rovněž potýkal s parlamentní

¹³¹ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 233.

¹³² JONES, James Rees. *Charles II, Royal Politician*. Londýn: Allen & Unwin, 1987. ISBN 0049421964 S. 108–109.

¹³³ KOVÁŘ, Martin, pozn. 56, s. 73.

¹³⁴ KOVÁŘ, Martin, pozn. 64, s. 233.

Jedním z autorů pamfletů, které měly přesvědčit veřejnost byl Lewis Du Moulin, který napsal *England's Appeal*.

opozicí, kterou přesvědčoval o tom, že ve válce pokračuje, aby donutil Haag k větším ústupkům. Začátkem roku 1674 byl parlament seznámen s odtajněnými články doverské smlouvy a opozice dala jasně najevo svou nespokojenost se smlouvou, jež podle nich poškozovala zájmy Anglie.

Král se ocitl v nesnázích – ukončení války by mohlo vést k zveřejnění celé doverské smlouvy, což by mohlo mít velmi vážné důsledky pro Karla II., například proto, že se v ní zavázal ke konverzi ke katolicismu. Pokračování ve válce by zase mělo dalekosáhlé důsledky pro zahraniční obchod a narušilo by ještě více vztahy se Španělskem. Další problém, s nímž se země musela vypořádat, byla otázka nástupnictví. Karel II. totiž v té době pořád ještě neměl legitimního potomka.

2.4.1 Otázka nástupnictví

Od sedmdesátých let se opozice intenzivně zabývala otázkou nástupnictví, protože nechtěla připustit, aby na trůn usedl Karlův bratr Jakub, který konvertoval ke katolicismu a plánoval uzavřít sňatek s italskou šlechtičnou. Princeznu Marii Modenskou si nakonec skutečně vzal, čímž potvrdil svou katolickou náboženskou orientaci.

Danby musel situaci týkající se nástupnictví a války se Spojenými provinciemi naléhavě řešit. Dne 9. února 1674 mohl Karel oznámit poslancům, že jeho diplomaté s Nizozemím vyjednali mír, který byl podepsán ve Westminsteru.¹³⁶ Anglie uzavřela separátní mír, naopak Francie pokračovala v bojích s Nizozemím až do roku 1678. Danby, který se zabýval otázkou nástupnictví, nakonec přišel i s možným řešením, jímž se měl stát tzv. „oranžský sňatek“. Princezna Marie, starší dcera Jakuba si měla vzít Viléma III. Oranžského. V říjnu 1677 se Marie provdala za holandského místodržícího Viléma III. a spolu s tím přišla zásadní změna orientace zahraniční politiky Anglie.

¹³⁵ DU MOULIN, Lewis. *An appeal of all the non-conformists in England to God and all the Protestants of Europe in order to manifest their sincerity in point of obedience to God and the King to which is added a sober and unpassionate reply to the author of The lively picture of Lewis du Moulin*. [online]. [vid 18. 2. 2015]. Dostupné z: <http://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A36831.0001.001?rgn=main;view=fulltext>.

¹³⁶ British History Online: House of Commons Journal Volume 9: 11 February 1674. [online]. [vid 18. 2. 2015]. S. 306 – 307.

3 Význam merkantilismu v anglo-nizozemských vztazích

V letech 1652 až 1674 proti sobě vedly Anglie a Spojené provincie tři krvavé války. Velké a silné flotily s tisíci námořníky a vojáky se mnohokrát střetly v Severním moři a kanálu La Manche. Menší eskadry hlídkovaly a zároveň vedly boje ve Středomoří. Charakter a příčiny těchto válek se staly středobodem zájmu a zkoumání nejen historiků, ale i politiků. Historici se donedávna shodovali v tom, že ekonomická převaha a námořní hegemonie byly primárními příčinami, které stály za vznikem anglo-nizozemských válek. Teprve od devadesátých let 20. století byly tyto úvahy zpochybňovány. Někteří autoři tvrdí, že obchodní zájmy neměly zásadní význam pro zhoršení vztahů mezi zeměmi. Toto nové tvrzení se od té doby podporovalo ale i zpochybňovalo.

Chceme-li najít odpovědi, je nutné vysvětlit pojem merkantilismus. Termín tradičně popisoval ochránářskou politiku, která zahrnovala použití síly a prosazení zákonů, které chránily a rozšiřovaly obchodní zájmy, průmysl a dopravu země.¹³⁷ V případě Anglie byla tato opatření výsledkem intenzivního nátlaku obchodních kruhů. Ve Francii byla politika, jejímž cílem bylo posílit královny finance, uvedena za vlády Ludvíka XIV. ministrem Colbertem. Někteří autoři tvrdí, že Spojené provincie se staly pouze obětí zahraničních merkantilistických pokusů o převzetí ekonomické a námořní nadvlády nad světovým obchodem. V samotném Nizozemí měl ovšem merkantilismus velmi malou podporu, protože provincie upřednostňovaly volný obchod a přepravu.¹³⁸ Na druhou stranu Klein tvrdí, že politika „nevměšování se“¹³⁹ může být též považována za jistou formu merkantilismu.¹⁴⁰ Tento názor ale v současnosti považujeme za nesprávný a obecně můžeme říct, že Spojené provincie nebyly merkantilistickým státem. „Historici se doposud neshodli na jednotné definici termínu „merkantilismus“, a proto se od jeho užívání často upouští“.¹⁴¹

¹³⁷ Jako příklad můžeme uvést vysoká cla zavedená Colbertem, která měla vyloučit nizozemskou a anglickou konkurenci, nebo anglické zákony o plavbě, které měly poškodit nizozemskou lodní přepravu.

¹³⁸ VAN RIJN Theo. *Dutch economic thought in the seventeenth century*. In: VAN DAAL, Joseph and HEERTJE Arnold, eds. *Economic thought in the Netherlands: 1650–1950*. Avebury, 1992. S. 8–25.

¹³⁹ Nizozemci upřednostňovali volný obchod a svobodu moří – tudíž se nevměšovali do tohoto, z jejich úhlu pohledu, funkčního systému. Nevytvářeli zákony, které by omezovali cizí obchodníky jako okolní země, protože by to neprospěvalo jejich vlastnímu obchodování.

¹⁴⁰ KLEIN P. W. *A new look at an old subject: Dutch trade policy in the age of mercantilism*. In: Groenveld S. and Wintle M., eds., *State and trade: government and the economy in Britain and the Netherlands since the Middle Age*. Zutphen, 1992. S. 39–49.

¹⁴¹ ROMMELSE, Gijs. *The role of mercantilism in Anglo-Dutch political relations, 1650–74*. *Economic History Review*, 2010. Vol. 63. No. 3. S. 591–611.

Většina historiků klasifikuje první a druhou anglo-nizozemskou válku jako výsledek obchodní a námořní rivality. Obchodníci a různé společnosti z obou zemí navzájem soupeřili o to, kdo bude mít větší podíl na evropském i zámořském obchodu. Anglické vlády se velmi dychtivě bránily a prosazovaly zájmy své země. Nizozemští vůdci byli připraveni na tyto snahy odpovědět silou. Jeden z předních historiků zabývajících se touto problematikou C. H. Wilson, upřednostňuje merkantilistické pojetí tohoto období.¹⁴² Na druhou stranu politický historik J. R. Jones zdůraznil důležitý a často opomíjený politický a diplomatický vývoj, který předcházal vypuknutí všech tří anglo-nizozemských válek. Podle něj hrál ekonomický aspekt až druhořadou roli.¹⁴³ Jiné nedávné studie Rodgera a Rommelse dále rozpracovávají myšlenky Jonese a Wilsona a pokoušejí se zkombinovat merkantilistické a politické interpretace.¹⁴⁴

V padesátých letech 17. století strádal anglický obchod a námořní přeprava především se Španělskem kvůli válce se Spojenými provinciemi. Vývoz látek a surovin procházel recesí, jako další problém se ukázala nedostatečná přepravní kapacita Anglie. Po restauraci ale problémy nezmizely a nadále trápily novou vládu. Novému králi se nepodařilo zajistit stálý a předvídatelný příjem a rovněž si nemohl obstarat peníze půjčkou na výhodný úrok.

Karel II. potřeboval peníze, proto přišel s opatřením, které vyčlenilo obchodním zájmům na politickém poli větší prostor. V červenci 1660 byla založena Komise pro obchod a kolonie (*the Committee for Trade and Plantation*),¹⁴⁵ jejíž členové měli na starost všechny petice a žádosti týkající se obchodu, hospodářství a koloniálních záležitostí, kterými byl doposud zahlcen Whitehall a *Privy Council*. Dalším úkolem výboru byla pomoc při zvýšení nedostačujících příjmů krále.¹⁴⁶ O několik měsíců později byly z původní komise vytvořeny dvě nové, a to Rada pro obchod (*Council of Trade*) a Rada

¹⁴² WILSON, Charles. *Profit and power. A study of England and the Dutch wars*. Londýn: Springer, 1978. ISBN 978-9024720835.

Wilson ve své knize integruje ekonomickou, politickou a námořní historii. Analyzuje různé obchodní, průmyslové a námořní zájmy, ale nevysvětluje, jak ekonomické zájmy jednotlivých skupin ovlivňovaly politiky (případně jakou taktiku pro ovlivňování skupiny zvolily).

¹⁴³ JONES, James Rees. *The Anglo-Dutch wars of the seventeenth century*. New York: Longman, 1996. ISBN 978-0582056305. S. 145–151.

¹⁴⁴ RODGER, N. *The command of the ocean. A naval history of Britain, 1649–1815*. New York: Penguin, 2004. ISBN 0-393-06050-0. S. 65–67.

¹⁴⁵ SAINSBURY, Noel. ed., *British History Online: America and West Indies: July 1660*. In: *Calendar of State Papers Colonial, America and West Indies, 1574–1660*. Vol. 1. [online]. [vid 22. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/colonial/america-west-indies/vol1/pp483-486>. S. 483–486.

¹⁴⁶ ANDREWS, Charles. ed. *British committees, commissions and councils of trade and plantations, 1622–1675*, In: HOPKINS, Johns. *University Studies in historical and political science*. Vol. 26. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1908. S. 60–62.

pro zahraniční kolonie (*Council of Foreign Plantations*). Rada pro obchod měla šedesát tři členů, z nichž mnozí patřili mezi zkušené obchodníky z londýnské City. Jako příklad můžeme uvést Thomase Peveyho a Martina Noella. Mezi členy rady patřili i prominentní politici jako například Clarendon, Southampton, Anthony Ashley Cooper, William Coventry a Downing. Tito odborníci se setkávali s politiky a šlechtici, což jim umožňovalo prosazovat své zájmy v nejvyšších politických kruzích. Někdy se specialisté dokonce účastnili zasedání *Privy council*, aby mohli poskytnout odborné rady týkající se konkrétních záležitostí.

Council of Foreign Plantation musela koordinovat rozšiřování anglických kolonií a osad. S tím souviselo navýšení lodní přepravy a obchodování. Španělské državy v Západní Indii byly pro Anglii snadným cílem, protože Španělsko nemělo dostatečnou námořní sílu na obranu této oblasti. Thomasi Poveymu byla svěřena funkce *Receiver General* a musel vybírat všechny zisky a renty z kolonií.¹⁴⁷

3.1 Obchodní společnosti a zákony o plavbě z roku 1660 a 1663

Anglické obchodní společnosti používaly různé metody pro ovlivňování politických rozhodnutí. Společnosti jako *East India Company* (EIC) nebo *Levant Company* platily politikům, šlechticům a diplomatům, aby „zatlačili“ při jednáních o určitých otázkách. Obchodníci získali místa přímo v městské radě City (*City of London Common Council*), v shromáždění konšelů (*Court of Aldermen*) a někteří dokonce uspěli ve volbách do Dolní sněmovny parlamentu. Každá velká obchodní společnost měla své zástupce v Radě pro obchod, kteří měli chránit její zájmy.¹⁴⁸ „V Rumpu v letech 1649–1653 byl merkantilismus přítomný jako politická síla.“¹⁴⁹ V porovnání s tím, se v šedesátých letech 17. století merkantilismus rozrostl do takové míry, že vytvářel lobby, ovlivňující politiky na všech úrovních. Vláda Karla II. hledala politické i finanční výhody a věřila, že je vhodné, aby tyto skupiny měly přímý přístup k politice.¹⁵⁰

Jako příklad spolupráce mezi dvorem a City můžeme uvést založení *Company of Royal Adventures* (RAC), která obchodovala v Africe. Africký trh se počátkem šedesátých let zdál být velmi výnosný a minimálně využíváný. Obchodování se zlatem, slonovinou

¹⁴⁷ ROMMELSE, Gijs. *The Second Anglo-Dutch War: Raison D'état, Mercantilism and Maritime Strife*, Uitgeverij Verloren, 2006. ISBN 90-6550-907-0. S. 52.

¹⁴⁸ Levant Company zastupovali Sir Andrew Riccard a William Wincent, EIC zastupovali William Thompson a William Williams.

¹⁴⁹ BRENNER, Robert. *Merchants and Revolution, Commercial Change, Political Conflict, and London's Overseas Traders, 1550–1653*. Londýn: Verso, 2003. ISBN 1-85984-333-6. S. 577–580.

¹⁵⁰ ROMMELSE, Gijs. Pozn. 147, s. 52–55.

a otroky se zdálo být velmi lukrativní záležitostí již koncem roku 1660. Z toho důvodu Karel II. udělil společnosti zakládací listinu. „Král se rozhodl, že toto merkantilistické úsilí si zaslouží podporu vlády a na jeho příkaz bylo společnosti vyplaceno 5200 liber.“¹⁵¹ Karel II. a jeho bratr, vévoda z Yorku, patřili mezi nejprominentnější patrony společnosti. Dvořané i politici věřili, že by slibně vyhlížející africký obchod mohl přinést finanční i politické zisky. Mladí ambiciózní politici jako Arlington, Clifford či Coventry věřili, že spoluprací s RAC, EIC a *Levant Company* se jim podaří dostat na žebříčku politické hierarchie výš. Oddaností ke královi merkantilistické politice mohli docílit posílení jejich pozic u dvora. Karel II. jejich snahy podporoval, protože to umožňovalo generaci mladších politiků vyvíjet nátlak na starší politickou elitu vedenou lordem Clarendonem. Díky tomu mohl panovník kontrolovat různé politické frakce.

V roce 1660 Generální stavy Spojených provincií věřily, že by mohl být v západní Evropě vytvořen nový politický řád. Restaurace vrátila moc do rukou Stuartovců a tento nový anglický režim mohl být ochotný zlepšit anglo-nizozemské vztahy. De Witt myslel, že řada bilaterálních dohod mezi hlavními evropskými mocnostmi může vést k míru na celém kontinentu.¹⁵² Proto se Generální stavy rozhodly vyslat delegace do Paříže, Londýna a Madridu. Konečným cílem měl být vznik obranných aliancí s Francií a Anglií. Takové spojení by umožňovalo Spojeným provinciím těžit z míru a stability, jež by v Evropě nastala.

V listopadu 1660 navrhli nizozemští vyslanci v Londýně vytvoření nerozbitné a věčné aliance. Zjistili ovšem, že jednání budou komplikovanější, než očekávali. Londýnská City a Dolní sněmovna tlačily na Karla II., aby začal vést merkantilistickou politiku, která by přímo poškozovala nizozemský námořní obchod. V srpnu téhož roku Dolní sněmovna schválila zákon, který byl ve své podstatě stejný jako z roku 1651. Zákon vstoupil v platnost 1. prosince a zakazoval přepravu zboží na Britské ostrovy loděmi třetí země, tj. přepravci.¹⁵³ Anglické zboží mohlo být přepravováno pouze na anglických plavidlech. Tento zákon, i když přímo mířil na nizozemský obchod, nezastavil mnoho holandských obchodníků od jejich pokusů přepašovat britskou vlnu do Spojených provincií, kde se dál zpracovávala. Proto následoval logický krok v podobě *Staple Act*

¹⁵¹ ROMMELSE, Gijs. pozn. 147, s. 56.

¹⁵² ROWEN, Herbert Harvey, DE WITT, John. pozn. 21, s. 443–447.

¹⁵³ *British History Online: Charles II, 1660: An Act for the Encourageing and increasing of Shipping and Navigation*. [online]. [vid 4. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/statutes-realm/vol5/pp246-250>. S. 246–250.

z roku 1663.¹⁵⁴ Tento zákon nařizoval, aby veškeré zboží z anglických kolonií bylo nejdříve přivezeno do anglických přístavů, anglickými obchodními loděmi a až poté mohlo být přepraveno dál do Evropy. To znamenalo, že veškerý evropský export do amerických kolonií měl směřovat přes Anglii a pouze na anglických lodích.

Je zřejmé, že angličtí obchodníci okopírovali holandské postupy a snažili se vybudovat koloniální obchodní základnu, stejně tak jako to již dříve udělala VOC (*Verenigde Oost-Indische Compagnie*) v Batávii. V tomto ohledu byla Republika spojených provincií jasným příkladem ideální obchodní společnosti, kde měli obchodníci téměř přímý přístup k procesu politickému rozhodování.¹⁵⁵ Téměř okamžitě po restauraci se Karel II. rozhodl podniknout kroky, které podpořily anglický zahraniční obchod a lodní přepravu. Král udělil výsady RAC na obchodování v Africe a rovněž prodloužil monopol EIC. Poslal také Henryho Benneta na diplomatickou misi do Madridu, aby vyjednal propuštění lodí, jež patřily *Levant Company*. V roce 1661 zřídil Královskou radu pro rybolov (*Royal Fishing Council*), která se s příslibem královských subsidií stala potenciální hrozbou pro nizozemské zájmy v oblasti rybolovu. Rada ovšem nikdy plně nefungovala.¹⁵⁶

Nizozemští vyslanci v Londýně sice proti těmto ochranným opatřením protestovali, ale bez výsledku. V Haagu De Witt dělal, co bylo v jeho silách, aby přesvědčil anglickou vládu o ukončení merkantilistické politiky. Karel II. a jeho ministři nicméně více naslouchali zájmům londýnské City než Nizozemcům. Panovník nizozemským zástupcům sdělil, že nebyl schopen blokovat obnovený zákon o námořní plavbě. Toto tvrzení nebylo příliš upřímné, protože Whitehall se pouze snažil oddálit zhoršení anglo-nizozemských politických a diplomatických vztahů.¹⁵⁷

Mezitím se námořní a ekonomická rivalita mezi zeměmi stala rozhodující. Mnoho nizozemských obchodních lodí bylo zadrženo a odtaženo do anglických přístavů, protože porušily zákon o námořní plavbě. Nizozemská WIC a VOC užívaly podobných praktik v oblasti Asie a Afriky. VOC uplatňovala monopol v oblasti Indonésie a v žádném případě by zde netolerovala jakékoliv anglické lodě. Anglická plavidla byla také zadržena v oblasti Asie v době střetů mezi Holanďany a Portugalci. Na druhou stranu WIC zoufale bránila

¹⁵⁴ RAITHY, John. ed., *British History Online: Charles II, 1663: An Act for the Encouragement of Trade. Statutes of the Realm: 1628–80*, Vol. 5. Great Britain Record Commission, [online]. [vid. 21. 4. 2015] Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/statutes-realm/vol5/pp449-452>. S. 449–452.

¹⁵⁵ APPLEBY, Joyce. *Economic thought and ideology in seventeenth century England*. New Jersey: Princeton University Press, 1978. ISBN 0691052654. S. 73–88.

¹⁵⁶ LATHAM, R. C., MATTHEWS, W. (eds.), pozn. 108, s. 360.

¹⁵⁷ ROMMELSE, Gijs. pozn. 147, s. 58–65.

své pozice v Africe. Tato společnost ztratila svůj vliv v Brazílii v roce 1645 a byla na africkém obchodu závislá. Diplomaté v Haagu i v Londýně si stěžovali na konfiskace lodí a bránění obchodu. Společnost EIC platila anglickému velvyslanci ve Spojených provinciích Georgi Downingovi, aby bránil její zájmy. Obchodní společnosti (EIC, RAC, WIC, VOC) tiskly petice, v nichž se obhajovaly a ovlivňovaly tak veřejné mínění.

Protože se diplomatická jednání zaměřila především na ekonomický konflikt mezi zeměmi, došlo k jejich krachu. Z toho důvodu byla v roce 1662 podepsaná pouze bezvýznamná dohoda o přátelství, ale společná obranná aliance nevznikla. Dohoda nevyřešila žádné problematické body vzájemných vztahů, pouze posunula eskalaci napětí.^{158,159}

V následujících letech byla konfrontace mezi anglickými a holandskými společnostmi čím dál častější a také agresivnější. V roce 1663 nařídil Karel II. vévodovi z Yorku, který byl prvním lordem admirality, aby vyslal Richarda Holmese do Afriky bránit zájmy anglického obchodu. Holmes využil královského pověření k dobytí téměř všech holandských faktorii¹⁶⁰ a pevností, nacházejících se na africkém pobřeží. Když Karla II. s touto skutečností konfrontovali, popřel svou spoluúčasť na tomto rozhodnutí a přislíbil, že se záležitostmi bude zabývat.^{161,162}

Velký penzionář De Witt ale brzy pochopil, že anglický král pouze vyjednával o čas. Když Anglie převzala moc v Novém Nizozemí v květnu 1664, jeho domněnky se potvrdily. De Witt se rozhodl, že oplatí akce, které podnikl Holmes a podařilo se mu k tomuto kroku přesvědčit i Generální stavy. Toto rozhodnutí nebylo odhaleno ani vyslancem Downingem, ani jeho informátory.¹⁶³ Admirál De Ruyter, jenž velel eskadře ve Středozemním moři, dostal tajný rozkaz, aby plul k Africe a získal zpět vše, co bylo ztraceno. Jeho mise byla z holandského úhlu pohledu velmi úspěšná, protože Samuel Pepys o tom ve svém deníku poznamenal, že Royal Adventures byly poté prakticky v úpadku.¹⁶⁴ Když tato zpráva dorazila do Londýna, válku mezi Anglií a Spojenými provinciemi již nešlo odvrátit.

¹⁵⁸ CARSTEN, Francis, pozn. 27, s. 38.

¹⁵⁹ ROMMELSE, Gijs. Pozn. 147, s. 78–91.

¹⁶⁰ Faktorie – je pobočka obchodní společnosti, nejčastěji obchodní osada, která mohla být opevněná.

¹⁶¹ JONES, James Rees, pozn. 86, s. 150–151.

¹⁶² ROWEN Herbert Harvey, DE WITT, John, pozn. 21, s. 463.

¹⁶³ ROWEN Herbert Harvey, DE WITT, John, pozn. 21, s. 460–462.

¹⁶⁴ The Diary of Samuel Pepys, Broke House Committee (Committee of Accounts). [online]. [vid 14. 2. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/encyclopedia/12029/>.

V Londýně mezitím již probíhala jednání, která měla přesvědčit parlament o nutnosti války proti Spojeným provinciím. V březnu 1664 Dolní sněmovna ustanovila komisi, jež měla zjistit příčinu úpadku anglického obchodu a přepravy. Komisi předsedal Thomas Clifford. Nařídila všem společnostem podávat zprávy o všech obtížích, které se vyskytnou. Vytvořila obrovský seznam škod způsobených Nizozemci.¹⁶⁵ Toto vyjádření obchodních společností vedlo komisi k tomu, aby informovala, že „příkoří způsobená Nizozemci jsou největší překážkou v zahraničním obchodu a že jeho veličenstvo by mělo podniknout všechny kroky pro rychlou nápravu celé věci“.¹⁶⁶ Vláda, parlament, londýnská City a výsadní obchodní společnosti – ti všichni podporovali politiku proti Spojeným provinciím a jejich obchodním zájmům.

V Anglii dala vláda jasně najevo, že bude bránit obchodní zájmy země. Jednalo se spíš ale o kombinaci národních a soukromých zájmů, protože dvořané a politici úzce spolupracovali s obchodními elitami. Zahraniční politika Karla II., jež se zpočátku vyznačovala nekonzistentností, byla v době války se Spojenými provinciemi jednotná a odhodlaná bránit národní ekonomické zájmy. Nizozemci mezitím začali pociťovat, že postupně ztrácejí námořní dominanci. Generální stavy ale spoléhaly na obrannou alianci s Francií, která vznikla v roce 1662, a proto věřily, že mají silnou pozici a jsou schopny uchránit republiku před anglickými hrozbami.

Po uzavření míru v Bredě v červenci 1667 byla finální verze mírové smlouvy výhodnější pro Nizozemce, na druhou stranu pro Anglii stanovila mírné podmínky. Zákon o plavbě mohl být interpretován volněji než doposud. Území Svaté říše římské¹⁶⁷ bylo uznáno jako přirozené zázemí Spojených provincií. Holandské lodě proto mohly přepravovat zboží pocházející tohoto území do anglických přístavů.¹⁶⁸ Korzáři jiných zemí již nesměli prodávat holandské a anglické zboží v přístavech obou zemí. Angličtí a nizozemští korzáři nesměli přijímat příkazy třetí strany. Za případné válečné ztráty a dobytá území nebyla vyplácena žádná kompenzace. To byla dobrá zpráva pro VOC, protože ta během války dobyla ostrov Pulo Run, čímž se jí podařilo udržet EIC mimo

¹⁶⁵ SEAWARD, Paul, *The House of Commons Committee of trade and the origins of the Second Anglo-Dutch War, 1664*. Historical Journal, 1987. Vol. 30, S. 437–452.

¹⁶⁶ ROMMELSE, Gijs. Pozn. 147, s. 101.

¹⁶⁷ německy mluvící části Svaté říše římské

¹⁶⁸ Jak již bylo výše zmíněno, zákon o plavbě povoloval transport zboží na území Anglie nebo do jejich kolonií anglickým lodím, nebo lodím zemí, kde byl produkt vyroben. Zboží z německy mluvících oblastí Svaté říše římské bylo nyní považované za nizozemské, a proto ho mohly převážet nizozemské lodě.

Indonésii.^{169, 170} WIC převzala Surinam a udržela si ho za účelem pěstování cukrové třtiny. Nové Nizozemí nicméně zůstalo v rukou Angličanů.

Z anglického úhlu pohledu bylo držení Nového Nizozemí zásadní. Zákon o plavbě a *Staple Act* byly určeny k ochraně domácího trhu, obzvláště pak obchodu přes Atlantik. Nový Amsterdam tvořil trhlinu v anglickém monopolu v Severní Americe. Tento problém byl nyní odstraněn, i když ještě nějakou dobu holandské obchodníci nelegálně s kolonií obchodovali. *Staple Act* mohl být nyní prosazován efektivněji než před ziskem Nového Nizozemí.

Vytvoření vedoucího postavení v obchodu přes Atlantik bylo hlavním cílem obchodníků z Nového Londýna již od roku 1650. Nesli také odpovědnost za první zákon o plavbě. Tato obchodní komunita byla na těchto trzích velmi aktivní a smlouva z Bredy jim poskytla příležitost k vytvoření monopolu.¹⁷¹ Z dnešního úhlu pohledu můžeme říci, že vítězství Spojených provincií ve válce, ve které hájily svou ekonomickou převahu, v konečném důsledku „vydláždilo cestu“ Anglii k prvenství v celosvětovém obchodu. Z krátkodobého hlediska byl ale výsledek druhé anglo-nizozemské války pro Anglii katastrofální. EIC ztratila velké množství lodí a spolu s tím šanci na návrat do bohatých vod indonéského obchodu. RAC po akci De Ruytera v roce 1664 zbankrotovala. *Royal Fishing Company* se zhroutila a obchod s Levantou se během války prakticky úplně zastavil. Většina anglických obchodníků v té době pochopila, že nadvládu nad světovým obchodem si nemohou vzít od Nizozemců násilím.

Třetí anglo-nizozemská válka se v letech 1672 až 1674 vedla více z politických než ekonomických důvodů. Karel II. a jeho ministři věřili, že pozice Koruny může být vylepšena právě novou válkou proti Spojeným provinciím.¹⁷² V roce 1670 podepsaly Anglie a Francie Doverskou smlouvu (*Treaty of Dover*) a dohodly se, že Spojené provincie zničí. Republikánský režim země by byl zrušen, jakmile by byly provincie poraženy.

V Anglii politická i veřejná sféra přikládala obchodním zájmům značnou důležitost, proto Karel II. využil těchto argumentů jako záminky k legitimizaci války.¹⁷³ Ale nová válka mohla přinést jen další ničení a narušení anglického zámořského obchodu. Od

¹⁶⁹ ORMROD, David. *The Rise of Commercial Empires. England and the Netherlands in the age of mercantilism, 1650–1700*, New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0-521-81926-1 S. 38.

¹⁷⁰ ROMMELSE, Gijs. Pozn. 147, s. 196–198.

¹⁷¹ WILSON, Charles, pozn. 142, s. 143–155.

¹⁷² HUTTON, Ronald. *Charles the Second. King of England, Scotland and Ireland*. Oxford: Clarendon Press, 1989. ISBN 0-19-822911-9, S. 266–279.

¹⁷³ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 180–181.

začátku byla válka nepopulární a vyvolávala v obyvatelstvu odpor. Většina vnímala válku a především značně rozšířenou armádu jako prostředek k posílení moci monarchie.¹⁷⁴ Obchodní zájmy Anglie za tohoto konfliktu ohrožovaly francouzské ochranné tarify. Proto většina obchodníků upřednostňovala anti-francouzskou politiku před novou válkou proti Nizozemcům.

3.2 Zákon o plavbě z roku 1660

Zákon o plavbě z roku 1660 (*Act for the Encouraging and Increasing of Shipping and Navigation*),¹⁷⁵ zaměřený na vytlačení Nizozemců z přepravního obchodu, diskriminoval, až na mírné výjimky, obchodní loďstva všech mocností stejně. Lodě z kontinentální Evropy a další mezinárodní přepravci byli vyloučeni z dovozu a vývozu, který se týkal anglických držav v Asii, Americe a Africe. Dále nesměli dovážet zboží z těchto zemí do Anglie a další opatření zakazovala dovoz z evropských zemí.

Zákon z roku 1660 se upravil a zůstal v částečné platnosti až do začátku 19. století. Části zákona, které obsahovaly ustanovení omezující evropský obchod, byly v platnosti s mírnými změnami do roku 1822. Jak tedy zákon z roku 1660 omezoval evropský obchod?

Obecně se uvádí, že žádné evropské zboží nesmělo být přivezeno do Anglie na jiných než anglických lodích nebo na lodích země, kde bylo přepravované zboží vyrobeno či vyrostlo. Z toho vyplývá, že hlavní princip zákona o plavbě je stejný jako v nařízení z roku 1651. Ovšem při pozorném porovnání obou zákonů zjistíme, že v textu zákona z roku 1660 není konkrétně zmíněná ani Evropa ani evropské produkty. Pouze se všeobecně předpokládá, že evropské komodity jsou zahrnuty ve slovech čtvrté části zákona „*commodities that are of forraigne growth*“.¹⁷⁶

Právě to je zásadní rozdíl mezi oběma zákony, protože v nařízení z roku 1651 se přesně uvádí „*that no Goods or Commodities of the Growth, Pruduction or Manufacture of Europe should be brought into England except in English vessels or in the vessels of the producing country*“.¹⁷⁷ Toto konkrétní vynechání Evropy v zákoně z roku 1660 nemělo ale příliš velkou váhu, protože „*commodities that are of forraigne growth*“ zákon dál

¹⁷⁴ SPURR, John. *England in the 1670s, This masquerading age*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000. ISBN 978-0-631-19256-5. S. 44–50.

¹⁷⁵ MACDONALD, William. ed. *Select Charters and other Documents Illustrative of American History, 1606-1913*, New York: Macmillan Company, 1923. S. 55–60.

¹⁷⁶ MACDONALD, William. ed. pozn. 34, s. 112.

¹⁷⁷ MACDONALD, William. ed. pozn. 34, s. 107–108.

specifikuje tak, že smí být přiváženy pouze „in English built shiping, or other shiping belonging to some of the aforesaid places“. ¹⁷⁸ „Výše uvedená místa“ nemohou zahrnovat země kontinentální Evropy, protože nejsou uvedeny v žádné části zákona. Je tedy zřejmé, že „aforesaid places“ patří do anglického impéria.

Navíc, pokud by čtvrtá část zákona z roku 1660 skutečně obsahovala opatření směřující proti dovozu zboží ze zahraničí včetně Evropy, jaký smysl by pak měla osmá část, která zavádí konkrétní opatření na zboží z Ruska a Turecka? Pravděpodobný skutečný význam čtvrté části zákona lze nalézt při opětovném pročtení zákona z roku 1651.

Podle tohoto nařízení žádné zboží z Afriky, Ameriky a Asie nesmí být dováženo na jiných než anglických lodích a žádné evropské zboží nesmí být přivezeno na jiných než anglických lodích nebo lodích země, která zboží vyrobila. Tímto zákon zahrnul veškeré zahraniční zboží. Poté následuje pasáž téměř totožná s částí čtyři, zákona z roku 1660, s jednou výjimkou dalšího omezení a to, že zahraniční komodity vyjmenované v předchozí části musí pocházet z přístavů země produkce a z žádné jiné. Účelem tohoto posledního omezení bylo zakázat lodím, zejména anglickým, aby přepravovaly svůj náklad přes holandská a evropská překladiště – tzv. entrepôts.¹⁷⁹ To byl hlavní záměr této části nařízení z roku 1651.

Pokud aplikujeme stejný výklad na část čtyři z roku 1660, tak výraz „commodities that are of forraigne growth“ by měl obsahovat pouze zboží z Asie, Afriky a Ameriky, což jsou jediné výrobky zemí, které jsou uvedené v předchozí části dokumentu. Dle autorky práce, styl jakým je napsaná část čtyři upřednostňuje právě tuto interpretaci, proto můžeme konstatovat, že zákon z roku 1660 nevytvořil žádná omezení na dovoz evropského zboží, kromě toho specifikovaného v bodě osm. Na základě tohoto zákona by se veškeré evropské výrobky mohly dovážet do Anglie z jakéhokoliv evropského přístavu a na jakékoliv lodi (kromě Turecka a Ruska).

Takto můžeme vykládat zákon z roku 1660 z dnešního úhlu pohledu. Na druhou stranu je nutné se zamyslet nad tím, jak si tento zákon vykládali celníci a soudy v 17. století. Čtvrtá část zákona je napsaná natolik obecně, že mnozí mohli předpokládat, že se vztahuje na veškeré zahraniční zboží a ne pouze na zboží z Afriky, Ameriky a Asie. Jako příklad může posloužit případ *Witheren versus Robinson*, v němž se soud zabýval

¹⁷⁸ MACDONALD, William. ed. pozn. 34, s. 112.

¹⁷⁹ Tato překladiště byla osvobozená od cla a umožňovala přepravit zboží od výrobce do cíle přes několik těchto přepravišť, což bylo bezpečnější, protože trasa byla rozdělaná na několik kratších úseků. Na takovém stylu převážení zboží vydělávali hlavně obchodní přepravci – například Nizozemci.

problémem, zda víno dovezené z Malagy, vyrobené ve Španělsku a do Anglie nepřivezené na anglické lodi, ani na lodi jejíž posádka by byla ze dvou třetin anglická, může být zabaveno či nikoliv. Obžalovaný se bránil, že toto víno nespadá pod zákon z roku 1660, protože ten se vztahuje pouze na zboží z Asie, Afriky a Ameriky. Nejvyšší soudce finančního soudu Hale (*Chief Baron*) k tomuto případu poznamenal, že zákaz by se v některých případech mohl vztahovat i na Evropu, nikoliv však v tomto případě.¹⁸⁰ Lze tedy konstatovat, že se zde jasně naznačuje, že se zákon nevztahuje na evropský obchod. Objevily se ale i další případy, kdy musel rozhodovat soud, protože celníci měli za to, že se čtvrtá část zákona vztahuje i na evropský obchod.¹⁸¹

3.3 Zákon pro zabránění podvodů z roku 1662

Zákon proti podvodům z roku 1662 (*An Act for preventing Frauds and regulating Abuses in His Majesties Customes*) přinesl další omezení, a proto byl v podstatě součástí zákonů o plavbě. Dvacátý třetí odstavec zákona se věnuje nejasnostem a sporům ohledně zboží, které bylo zakázáno dovážet z Holandska a přístavů poblíž této provincie. Zákon upřesňuje, že všechna vína (kromě rýnského), koření, potraviny, tabák, sůl, jedlové dřevo, olivový olej a další zboží se nebudou dovážet do Anglie, Walesu nebo Berwicku z Nizozemí nebo z německy hovořící části Svaté říše římské pod hrozbou zabavení veškerého zboží a lodě.¹⁸²

Z tohoto opatření se zdá být patrné, že docházelo k porušování čtvrtého odstavce zákona o plavbě o dovozu zboží z Asie, Ameriky a Afriky, které mělo být dováženo přímo z těchto zemí do Anglie. Toto opatření mělo za cíl především zabránit dovozu zboží, jež pocházelo z výše zmíněných zemí přes holandská přepřaviště nebo dovoz Holandskem samotným. Je nutné poznamenat, že se opět jedná o zboží, které nepocházelo z Nizozemí a německy hovořící části Svaté říše římské a bylo přes tyto země pouze dováženo. Na holandské a německé zboží, které bylo v zemích přímo vyrobeno, se opatření nevztahovalo. Jako příklad můžeme uvést rýnské víno.

¹⁸⁰ HARDRES, Thomas. *Reports of Cases Adjudged in the Court of Exchequer: In the Years 1655–1660*. Dublin: Henry Watts, 1792. S. 487–488.

¹⁸¹ REEVES, John. *A History of the Law of Shipping and Navigation*. London: Brooke Brothers, 1792. S. 126–128.

¹⁸² RAITHBY, John. ed. *British History Online: Charles II, 1663: An Act for the Encouragement of Trade. Statutes of the Realm: 1628–80, Vol. 8*. Great Britain Record Commission, [online]. [vid. 21. 4. 2015] Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/statutes-realm/vol5/pp449-452>. S. 393–400.

Lze uzavřít, že jediná opatření, která oficiálně omezovala evropský obchod, byly článek osm zákona o plavbě z roku 1660 a odstavec dvacet tři zákona proti podvodům z roku 1662. Oba zákony ovšem neomezovaly pouze dovoz zahraničních přepravců do Anglie, stejně tak byli angličtí přepravci omezeni v obchodování se značnou částí světa, jelikož mohli přepravovat zboží jen z místa jeho původu a nesměli používat překladiště.¹⁸³ Tímto se značně snižovala pro anglické dovozce a vývozce možnost výběru nejlevnějšího a nejvhodnějšího přepravce. Z této nákladní přepravy byli Nizozemci efektivně vyloučeni.

¹⁸³ McGOVNEY, Dudley Odell. *The Navigation Acts as Applied to European Trade*. The American Historical Review. Vol. 9, No. 4. S. 725–734

4 Námořnictvo

4.1 Prostředí

Důležitým faktorem pro vývoj všech třech anglo-nizozemských válek bylo prostředí, kde se bitvy odehrály. Většina hlavních střetů totiž proběhla na poměrně malém území, rozprostírajícím se mezi Severním mořem a kanálem La Manche. Přes stejné území, kde pluly bitevní lodě, se musely vracet do domovských přístavů i angličtí a nizozemští obchodníci a přepravci.¹⁸⁴¹⁸⁵ V důsledku toho, přírodní vlastnosti této oblasti, jako například větry, které zde vanou, mořské proudy, mělčiny, příliv a odliv – to vše vytvářelo důležitý kontext pro tyto války. Právě tyto přírodní nástrahy tvořily různé překážky, se kterými se museli velitelé vypořádat.

Dalším činitelem, který ovlivnil anglo-nizozemské války, bylo počasí. To se v této oblasti poměrně rychle a často měnilo. Neustálé vichřice, nepříznivý vítr, špatná viditelnost, nebezpečí nárazu na mělčinu a nepřesná navigace – to vše při nepříznivých okolnostech mohlo vyvést z míry i ty nejzkušenější velitele a narušit jejich strategické plány. Jak jsem již uvedla v bakalářské práci,¹⁸⁶ nastala v této oblasti v sedmnáctém století malá doba ledová, což znamenalo, že zde přetrvávala tlaková níže se silným prouděním ze severovýchodu. Tato tlaková níže zásadně ovlivňovala počasí a zkrátila i letní období. Arktický vzduch, který proudil z východu, často vanul až do května, což napomáhalo Nizozemcům.¹⁸⁷ Toto převládající proudění jim umožňovalo dostat jejich lodě z Texlu a Maasy, a poté přeplout Severní moře ve snaze překvapit anglickou flotilu dřív, než se jejich lodě z Portsmouthu nebo francouzské lodě z Brestu v roce 1672 a 1673 mohly spojit s hlavní anglickou flotilou kotvící na Temži. Nizozemci měli v tomto ohledu štěstí, protože jejich mořské přístupové cesty během zimních měsíců nezamrzaly, což jim umožňovalo na rozdíl od Angličanů obchodování i v tomto ročním období.¹⁸⁸

Mělčiny Severního moře kladly před námořníky další významnou překážku. Základní navigační pomůcky jako například tyče nebo stožáry zaražené do písku byly

¹⁸⁴ GARDINER, S., ATKINSON C. ed. *Letters and Papers Relating to the First Anglo-Dutch War, 1652–1654*, Londýn: Navy Record Society, 1899, sv. 1. S. 31.

¹⁸⁵ GARDINER, S., ATKINSON C. ed., pozn. 184, s. 100–102.

¹⁸⁶ GEJDOŠOVÁ, Martina. *Vztahy mezi Anglií a Spojenými nizozemskými provinciemi za Cromwellovy éry*, Liberec: Technická univerzita v Liberci – bakalářská práce, 2011. S. 43.

¹⁸⁷ LAMB, Hubert. *Climate, History and the Modern World*, Londýn: Routledge, 1995. ISBN 0415127351. S. 201–210.

¹⁸⁸ JONES, James Rees., pozn. 143, s. 16–18.

velmi často v důsledku bouřky zničeny. Proto většina velkých lodí s hlubokým ponorem prakticky neustále čelila ohrožení, které přinášely nánosy písku a mělké dno. Během tzv. čtyřdenní bitvy najely tři anglické lodě na mělčinu u Galloper a byly těžce poškozeny, loď Royal Prince byla zničena úplně. V roce 1672 se podařil lodivodovi Jakobovy vlajkové lodi nevídaný kousek, kdy dostal přes mělčinu u Kentish Knock loď pouze s několika centimetry mezi kýlem a dnem, na němž mohla snadno uvíznout. Píščiny na anglické straně Severního moře vytvářely pro Anglii značné riziko. Nizozemci měli na rozdíl od Angličanů dobré znalosti a zkušenosti s místy, kde lodě pluly, protože před vydáním zákonů o plavbě se spíš holandské než anglické lodě plavily přes kanály Temže.¹⁸⁹ Nesmíme opomenout, že právě mělčiny Nizozemci využívali pro rychlý únik před nepřítelem, protože jejich lodě byly těmto vodám přizpůsobeny ponorem. Pokud nizozemské lodě uvízly na mělčině, jejich mělké dno jim umožnilo položit se na písek, aniž by došlo k poškození trupu.

4.2 Špionáž

Za všech anglo-nizozemských válek dostávaly strany zprávy od svých informátorů, kteří se nacházeli v daných oblastech. Vlády Anglie i Spojených provincií obdržely celou řadu politických informací ale i běžných zpráv o dění v zemi svého protivníka. Mezi městy Harwich a Helvoetsluis poštovní lodě převážely během všech tří válek pasažéry, dopisy a poměrně překvapivě dlouho i diplomatické kuréry. Downing, jenž zastával funkci diplomata v Haagu, podával pravidelně do Londýna zprávy o stavu Spojených provincií. A přesto, že byla válka vyhlášena v březnu 1665 Downing zůstával i nadále v Haagu několik dalších měsíců. Dokonce se mu podařilo získávat informace od zástupce námořnictva, který se účastnil zasedání Generálních stavů. Tyto informace se týkaly nizozemských námořních příprav, strategických záměrů země a detailů politického vývoje. Downing měl rovněž ve Spojených provinciích placené agenty, setkávající se s důstojníky a námořníky, od nichž získávali informace ohledně škod, které byly způsobeny nizozemské flotile a o čase, který bude potřeba k opravě lodí.^{190,191}

Anglická porážka v tzv. čtyřdenní bitvě v roce 1666 může být připisána špatné špionáži, již anglická vláda nekriticky přijala a rozhodla se podle ní jednat. Na základě nepřesných zpráv o plánu francouzské flotily spojit se s Nizozemci, byla flotila prince

¹⁸⁹ ANDERSON, Roger Charles. ed. *Journal and Narratives of the Third Dutch War*. Vol. 86. London: Navy Records Society, 1946. S. 105.

¹⁹⁰ GARDINER, S. R., ATKINSON C. T. ed. pozn.184, s. 408–410.

¹⁹¹ GARDINER, S. R., ATKINSON C. T. ed. pozn.184, sv. 6., s. 31.

Ruperta vyslána směrem k Francii, zatímco slabší flotila Moncka byla ponechána, aby čelila Holanďanům. Vyšetřování tohoto selhání špionáže se proměnilo v politický hon, v němž bylo nutné vybrat „obětní beránky“.

Informace od zrádců byly obvykle poměrně nespolehlivé a jejich význam byl přeceňovaný. Muži jako Howard a Bampffield byli dvojitými agenty a za informace si nechávali platit od obou stran. Nicméně strach ze zrádců, kteří poskytují informace druhé straně, byl běžný v obou zemích a také se odrážel v politických názorech a rozhodnutích.

4.3 Námořnictvo

Za anglo-nizozemských střetů, které trvaly až do začátku 19. století vznikly nové postupy a metody pro vedení námořních válek. Tento pokrok byl samozřejmě provázán s lepší organizací mužstva a zdokonalením používané techniky. S novinkami z různých oblastí přicházeli většinou Angličané a Nizozemci je zaváděli až poté, co zjistili, že bez nich nebudou schopni čelit vyspělejšímu anglickému loďstvu. Za prvního anglo-nizozemského konfliktu začaly vznikat tzv. velké lodě (*great ships*), které sehrály klíčovou roli ve vedené této války.¹⁹²

Za druhé a třetí anglo-nizozemské války můžeme pozorovat pokrok ve velikosti a množství zbraní, jež se nacházely na *great ships*. Tyto obecné tendence, kdy Nizozemci rychle následovali Angličany, si vyžadovaly i další zlepšení v podobě profesionálních důstojníků. Stejně tak bylo nutné provést změnu a zrušit tzv. duální systém, kdy velitel lodi zodpovídal za vedení plavidla a navigaci na moři,¹⁹³ zatímco kapitán kontroloval loď během námořní bitvy. Za třetího válečného konfliktu mezi oběma zeměmi byli kapitáni, důstojníci a většina starších důstojníků ve službě bojových námořnictev. Pouze většina námořníků přešla ze služeb obchodního námořnictva k válečnému. V případě Anglie námořníci přecházeli do těchto služeb pod nátlakem.¹⁹⁴

Chyby, které udělaly Generální stavy před, a během první anglo-nizozemské války se jim neustále připomínaly ještě v roce 1665, kdy mezi zeměmi vypukla druhá válka. Jednou z nich byla pozdní objednávka výroby lodí, jež ale stejně nemohly svou kvalitou a výzbrojí čelit těm anglickým a navíc kvůli problémům s financováním výstavby nebyly včas dokončeny. V roce 1665 se tato skutečnost projevila naplno, kdy lodě, které měly být

¹⁹² V porovnání s *great ships*, které měly k dispozici Angličané, byly nizozemské přestavěné obchodní lodě velmi slabě vyzbrojeny a nebyly schopny konkurovat těm anglickým.

¹⁹³ Většina velitelů lodí byla původně kapitány obchodních lodí.

¹⁹⁴ ANDERSON, Mathew Smith. *War and Society in Europe of the Old Regime 1618–1789*, Leicester: Leicester University Press, 1988. ISBN 0718512251. S. 26–29.

hotovy za první války, byly zařazeny do Obdamovy flotily. Protože byly objednány již v roce 1653, jejich výzbroj byla absolutně nedostačující a zastaralá.^{195,196}

Obě země v první i ve druhé válce disponovaly obchodními loděmi, které byly upraveny pro potřeby námořnictva. Ve třetí válce se objevily jen zcela výjimečně. Angličtí admirálové po porážce u Dungeness v roce 1652 zařazovali tyto lodě spíše jako eskortu pro obchodní konvoje, než aby je využívali jako bitevní lodě. V roce 1665 je ale v bitvě u Sandwich zařadili do týlové divize, kde nepřekážely velkým bitevním lodím a mohly posloužit k útoku na již poškozené lodě nepřítele, jež byly donuceny k ústupu. Až ke konci druhé anglo-nizozemské války si Nizozemci uvědomili, že předělané obchodní lodě nepřidávají flotile, jež se ocitne v boji na síle a že jejich efekt je spíše opačný.^{197,198}

Obě námořnictva využívala zajatých lodí nepřítele a vracela je zpět do služby, ale ne vždy to bylo k užitku. Angličané si cenili zajatých holandských lodí jen velmi málo a to z velmi jednoduchého důvodu – nedosahovaly dostatečné úrovně, a proto je radši v roce 1660 a v letech 1667–1668 prodaly. Peníze získané tímto způsobem byly použity pro snížení dluhů, které královské námořnictvo mělo. Lodě, jež považovaly za zbytečné a nepodařilo se je prodat, byly potopeny tak, aby tvořily překážky. Takovéto vraky se nacházely v řece Temži, neboť v roce 1667 bylo několik lodí potopeno u Medway. Nizozemcům se podařilo zajmout méně lodí, ale o to důležitějších. Za druhé anglo-nizozemské války zajali loď *Naseby*, která byla postavená ještě v dobách Commonwealthu. Později byla přejmenovaná a plula pod jménem *Royal Charles*. Nizozemci ji zajali u Medway a v roce 1672 ji zařadili do jedné ze svých flotil. *Royal Charles* ale měla příliš hluboký ponor na to, aby zapadala do strategie De Ruytera. Ten využíval mořských i pobřežních mělčin a při jedné takové akci *Royal Charles* ztroskotala.^{199,200}

Menší získané lodě byly poměrně často využívány jako tzv. zápalné lodě (*fireships*). Tento druh lodí byl naložen hořlavým materiálem a sudy se střelným prachem, poté byly nasměrovány k nepříteli a zapáleny. Jejich úkol spočíval v tom, že měly zapálit nepřátelskou flotilu. Právě tato forma námořní služby byla nejnebezpečnější, protože loď, která nakládala *fireship* výbušninami, mohla kdykoliv dostat přímý zásah nepřítele. V tu

¹⁹⁵ FOX, Frank. *Great Ships: The Battlefleet of Charles II*, Greenwich: Conway Maritime Press, 1980. ISBN 978-0851771663. S. 175.

¹⁹⁶ BIRCH, Thomas, ed. *A Collection of the State Papers of John Thurloe*, Londýn, 1742. sv. 1. S.539–540.

¹⁹⁷ GARDINER, S. R., ATKINSON C. T. ed. pozn.184, sv. 5., s. 267.

¹⁹⁸ GARDINER, S. R., ATKINSON C. T. ed. pozn.184, sv. 3., s. 167–168.

¹⁹⁹ FOX, Frank, pozn. 195, s. 69.

²⁰⁰ TANNER, Robson Joseph, ed. *Samuel Pepy's Naval Minutes*, Philadelphia: Nabu Press, 2014. ISBN 978-1293646854. S. 353.

chvíli byla zničena nejen tzv. zápalná loď, ale i loď s posádkou, jež měla za úkol *fireship* naložit. „Z tohoto důvodu služba na lodích, které měly na starost naložení tzv. zápalných lodí, nebyla mezi námořní elitou vyhledávaná.“²⁰¹

Správu námořnictva Spojených provincií mělo na starosti pět autonomních námořních rad, které zastupovaly provincie Amsterdam, Rotterdam, Zeeland, Friesland a Holland. V radách působili úředníci, jejichž úkolem bylo kontrolovat výběr trvalých příjmů z regionu. Jednalo se například o daně a poplatky z dovozu, vývozu a lodní tonáže. Ale i tento systém měl své nedostatky. Amsterdamská rada měla dostatek finančních prostředků, Rotterdamu se dařilo dodržovat své závazky, ale zbylé tři námořní rady měly často potíže vyslat všechny lodě na moře do stanoveného termínu. V roce 1672 jejich zpoždění vedlo k opuštění původního plánu Spojených provincií, podle něhož mělo dojít k útoku na anglickou flotilu dřív, než se jí podaří spojit se s Francouzi. Stejně tak neexistovala žádná rovnoměrnost ve vyzbrojení nizozemských lodí.^{202,203}

Ačkoliv měl systém námořních rad své nedostatky, byl to jediný způsob jak vyvážit zájmy všech provincií. De Witt byl schopný bez velkých obtíží tento systém uvést do chodu. Jako Velký penzionář provincie Holland neměl žádné oficiální spojení s úřadem pro námořní správu a strategii. Díky svému osobnímu odhodlání a jasnému strategickému myšlení však poskytoval vedení, kterým volil „střední cestu“, a to vyhovovalo všem provinciím. De Witt byl schopen na sebe vzít tolik potřebnou iniciativu a zajistit praktickou spolupráci mezi jednotlivými námořními subjekty. Jeho doporučení byla většinou akceptována všemi námořními radami. Udržoval pravidelnou korespondenci se třemi holandskými námořními správami. To vše by nebylo možné, kdyby De Witt neudržel pracovní vztahy s Davidem a Jobem de Wildtovými, kteří zastávali klíčové posty sekretářů amsterdamské námořní správy.²⁰⁴ Toto spojení bylo velmi důležité, protože téměř všechny hlavní události a rozhodnutí týkající se například lodí, výbroje a posádek byly iniciovány právě amsterdamskou admirálitou.

Angličané, kteří v době míru sloužili na nizozemských obchodních lodích, velmi často přecházeli jako starší důstojníci do služeb námořnictva Spojených provincií. V řadách tohoto různorodého námořnictva sloužili i Skotové, Němci a Norové. Důvodem jejich služby v řadách nizozemského námořnictva byly peníze, které na rozdíl od

²⁰¹ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 44.

²⁰² BRUIJN, Jacobus Ruurd. *The Dutch Navy of the Seventeenth and Eighteenth Century*, Columbia: University of South Carolina Press, 1993. S. 5–11.

²⁰³ ROWEN, pozn. 21, s. 80–81.

²⁰⁴ BRUIJN, Jacobus Ruurd, pozn. 202, s. 39, 76–80.

Angličanů Nizozemci vypláceli hotově. Angličané museli na své peníze v roce 1653 dlouho čekat a v roce 1666 museli dokonce akceptovat dlužné úpisy, které dostali namísto neexistujících peněz.²⁰⁵ De Witt razantně odmítal zvýšení mezd námořníků a po navýšení na osmáct guldenů měsíčně v roce 1653, byly v roce 1665 opět sníženy na dvanáct až patnáct guldenů měsíčně. Po smrti Velkého penzionáře v roce 1673, kdy Spojené provincie kvůli obraně země velmi urgentně doplňovaly stavy vojenského kontingentu námořníky, byly mzdy opět navýšeny na sedmáct guldenů.²⁰⁶

Restaurovaná monarchie zdělila velkou a potencionálně mocnou flotilu, která se skládala z patnácti *great ships* a dvaceti pěti dalších lodí schopných boje v bitevní linii.²⁰⁷ ²⁰⁸ Z počátku takto velká flotila způsobovala Koruně nemalé finanční starosti. Většina z těchto lodí se splatila až v roce 1661. Zpoždění splátek podstatně navýšilo již tak vysoký dluh na 1,3 miliony liber. Koruna neměla peníze na údržbu lodí, a jejich stav se postupně zhoršoval. Doplnit prázdné sklady dřeva, lan, plachet, stožárů mohli pouze stejní obchodníci, jimž Koruna dlužila peníze. Tato finanční omezení Anglie na nějaký čas zabrzдила agresivní politiku, kterou začal se svými společníky připravovat vévoda z Yorku. Ke konci roku 1663 se podařilo uhradit dluhy námořnictva. Až poté dodavatelé zboží vložili zpět svou důvěru v námořnictvo a sklady se začaly opět zaplňovat materiálem nutným pro opravy a stavbu nových lodí.²⁰⁹

Finanční problémy Anglie také znamenaly, že pouze dvě lodě druhé kategorie byly hotové na začátku druhé anglo-nizozemské války. Připraveny byly jen *Royal Oak* a *Royal Katherine*. V průběhu války bylo možné dokončit jen pět menších lodí, jednu loď druhé a pět lodí třetí kategorie.²¹⁰ Tento nedostatek výroby nových lodí byl v porovnání s válečnou výstavbou Nizozemců zanedbatelný. Spojené provincie dokázaly postavit čtyřicet lodí druhé, třetí a čtvrté kategorie, z nichž jenom několik posloužilo jako náhrada za ztráty způsobené republikou u Lowestoftu. Nizozemský program na výstavbu lodí dosáhl vzniku zcela nové flotily za poměrně krátkou dobu. Porážka u Lowestoftu totiž ukázala, že i nejlépe vyzbrojené nizozemské lodě nejsou adekvátně připraveny proti anglické konkurenci. Z toho důvodu bylo přijato opatření, aby všechny nové lodě byly vyzbrojeny

²⁰⁵ ROUTLEDGE, F. J., ed. *Calendar of the Clarendon State Papers*, Vol. 5, Oxford: Nabu Press, 1970. ISBN 1246807327. S. 440.

²⁰⁶ BRUIJN, Jacobus Ruurd, pozn. 202, s. 129–138.

²⁰⁷ Bitevní linie je styl námořního boje, který byl zaveden Angličany během první anglo-nizozemské války a přetrval až do druhé světové války.

²⁰⁸ NOVOTNÝ, František. *Plachty v ohni: Od Vikingů k Sinopu; tisíc let námořních bojů*. Praha: Albatros, 2009. ISBN 987-80-00-01873-7. S. 47–53.

²⁰⁹ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 50–51.

²¹⁰ FOX, Frank, pozn. 195, s. 73–82.

do takové míry, jak jen to bude možné.^{211, 212} „Proto deset nových lodí neslo každá osmdesát děl, dalších dvanáct lodí mělo na palubě celkem sedmdesát děl každá.“²¹³ Svůj efekt toto rozhodnutí ukázalo v tzv. čtyřdenní bitvě, kterou Nizozemci vyhráli.

Tyto změny ve zbrojení lodí Spojených provincií vyvolaly všeobecný nárůst ve vyzbrojování anglických lodí. Anglie přišla o dvě ze tří lodí první kategorie postavených po roce 1649 a o pět z osmi lodí druhé kategorie. Tyto těžké ztráty, které jí byly způsobeny ve výše zmíněné bitvě, musela monarchie nahradit. Lodě byly nahrazeny a jejich nové nástupkyně byly o poznání lépe vyzbrojeny. Sedm *great ships* neslo mezi devadesáti čtyřmi až sto děly. Čtyři lodě třetí kategorie měly ve výzbroji šedesát čtyři až sedmdesát děl.^{214,215}

Navýšení počtu děl na lodích a jejich palebná síla ale automaticky nezaručovaly převahu a úspěch v bitvě. Existují záznamy, že ve třetí anglo-nizozemské válce Nizozemci dokázali zachovat vyšší rychlost palby než jejich anglický oponent, který měl o mnoho lépe vyzbrojené lodě. Více zbraní totiž také vyžadovalo navýšení posádky lodě, navíc bez dodatečných prostor ve skladu. Velkým lodím rychle docházela voda a zásoby. Ubytování v podpalubí bylo čím dál tím víc přeplněné a rovněž se zvyšovalo riziko přenosu nemocí. Hmotnost munice, kterou vezly lodě, ovlivňovala jejich plavební a manévrovací schopnosti.^{216, 217}

²¹¹ BIRCH, Thomas, ed., pozn. 196, s. 539–540.

²¹² TANNER, Robson Joseph, ed., pozn. 200, s. 241–242.

²¹³ FOX, Frank, pozn. 195, s. 116.

²¹⁴ BRUIJN, Jacobus Ruurd, pozn. 202, s. 78–80.

²¹⁵ FOX, Frank, pozn. 195, s. 95–110.

²¹⁶ TANNER, Robson Joseph, (ed.), pozn. 200, s. 240–242.

²¹⁷ FOX, Frank, pozn. 195, s. 20–76.

5 Druhá anglo-nizozemská válka (1665–1667)

5.1 Události, které předcházely válce

Často se tvrdí, že všechny tři anglo-nizozemské války se vedly z čistě obchodních důvodů. Takový výklad je však velmi zjednodušující. Obchodní rivalita obou zemí byla zajisté jednou z příčin prvních dvou válek, musíme ale podotknout, že ne všichni angličtí obchodníci a přepravci byli rivaly a konkurenty Nizozemců. Obyvatelé Spojených provincií byli pro Angličany mnohdy i spolehlivými obchodními partnery a odběrateli jejich zboží. Nizozemci v poměrně velkém množství kupovali například vlněné látky. Uzavření míru ve Westminsteru proto uvítali nejen Holanďané, ale i značná část obyvatel Anglie.

V letech 1654 až 1660 se anglo-nizozemská rivalita soustřeďovala především do oblasti Baltského moře, kde Nizozemci většinou stranili Dánům a Angličané Švédům. Dalším důvodem svárů se stalo odmítnutí odstoupení ostrova Pulo Run²¹⁸ společnosti EIC, tak jak to VOC nařizovala anglo-nizozemská komise zasedající v Londýně v září 1654.²¹⁹

Od roku 1653 stál v čele nizozemské politiky Velký penzionář Jan de Witt. Tento státník převzal za své myšlenky spis *The Interest of Holland*, který vyšel v roce 1662. Podle tohoto spisu „válka, především ta na moři, je pro Holandsko škodlivá a mír je pro zemi nejvíce přínosný“.²²⁰ Po restauraci Stuartovců v květnu 1660 se dařilo určitou dobu Karlu II. a lordu Clarendonovi omezovat nárůst anti-nizozemských nálad mezi různými vrstvami obyvatelstva. Z anglického úhlu pohledu se Spojené provincie vzpamatovaly z ekonomických problémů, které přinesla první anglo-nizozemská válka až znepokojivě rychle. V porovnání s tím se anglický námořní obchod a přeprava nerozvíjely a za války se Španělskem²²¹ naopak strádaly. Kdo z této situace dokázal těžit, byly právě neutrální Spojené provincie. Ani zákon o plavbě z roku 1651 nefungoval tak, jak si jeho tvůrci představovali, a proto došlo k jeho několika úpravám a upřesněním, která ale nebyla vždy ku prospěchu věci. Nizozemci velmi často nacházeli způsoby jak zákon obejít, a to kvůli jeho nejasným formulacím.

²¹⁸ Na tomto ostrově byly bohaté zdroje muškátového oříšku.

²¹⁹ BOXER, Charles Rarlph, pozn. 1, s. 20.

²²⁰ DE LA COURTE, Pieter. *The True Interest and Political Maxims of the Republic of Holland*, Londýn: John Campbell, 1702, S. 230.

²²¹ Válka se Španělskem trvala od roku 1656 do roku 1659.

O porušování zákona o plavbě podával vládě pravidelné zprávy George Downing. V jedné z nich z roku 1662 stálo, že „zboží všeho druhu je dováženo do Anglie a Irska na holandských lodích, jako kdyby neexistoval žádný zákon, který by to omezoval. Co je ovšem zarážející, je fakt, že nejvíce nizozemských lodí směřuje přímo do londýnského přístavu“.²²² Nizozemci navíc stále odmítali předat Pulo Run a nadále přetrvávaly rozpory ohledně stažení vlajky a zasalutování před anglickými eskadrami v oblastech Severního moře. Také se čím dál častěji objevovaly spory mezi obchodníky a námořníky obou zemí v oblastech západní Afriky, ale i jinde.

V deníku Samuela Pepyse se odráží víra, že dvůr nikoliv však král, *City of London*, vévoda z Yorku a vlivní akcionáři *Royal Adventure Company* – „ti všichni si v roce 1664 přáli válku proti Spojeným provinciím“.²²³ V únoru téhož roku jeden z Pepysových přátel kapitán George Cock, který byl námořním dodavatelem a obchodníkem v Pobaltí, mu otevřeně sdělil, že „světový obchod je pro obě země příliš malý, a proto musí být jeden poražen“.²²⁴ Stejný názor vyjádřil i George Monck v té době již lord Albemarle, jenž prohlásil, že „to, co chceme, je zisk většiny světového obchodu, který nyní patří Nizozemcům“.²²⁵ Všechny tyto i další podobné výroky jsou jasným důkazem toho, že Anglie směřovala k další, v pořadí již druhé válce proti Spojeným provinciím.

Část viny za rozpoutání války samozřejmě nesou i WIC a RAC – obchodní společnosti, soupeřící o dominanci v nesmírně lukrativním obchodu s otroky v západní Africe. Obě společnosti se soustředily na své zájmy v této oblasti, aniž by je zajímalo, že jejich spory mohou vést k mnohem většímu konfliktu mezi zeměmi. Značná část odpovědnosti za vyvolání válečného stavu leží na Robertu Downingovi, jenž špatně odhadl důsledky své politiky. Downing vytvářel neustálý nátlak na Nizozemce, protože předpokládal, že budou mít strach z vyvolání nové války a raději přistoupí na jeho požadavky, aby se válce vyhnuli. Jeho taktika vyhrožování měla ale přesně opačný efekt, než předpokládal. Tento nátlak jen utvrdil De Witta v tom, že kdyby udělal zásadní ústupek anglické vládě, byl by považován za politika, který je přesvědčen o slabosti vlastního státu, a to by pouze vyvolalo další anglické požadavky. Proto místo toho De Witt

²²² LISTER, Thomas, Henry, ed., *Life and Administration of Edward, First Earl of Clarendon*. Londýn, 1837. Vol. 3. S. 181.

²²³ *The Diary of Samuel Pepys, Diary entries from February 1664*. [online]. [vid 23. 5. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/diary/1664/02/>.

²²⁴ *The Diary of Samuel Pepys, Diary entries from February 1664*. [online]. [vid 23. 5. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/diary/1664/02/>.

²²⁵ LAMBERT, Andrew. *Admirals: the Naval Commanders who Made Britain Great*. ISBN 978-0571231577. Londýn: Faber and Faber, 2009. S. 96.

zaujal rozhodný postoj, podpořený značně posíleným námořnictvem Spojených provincií; byl odhodlaný odradit anglickou vládu od agrese.

De Witt se ale pletl, protože to nebyl ani král ani lord Clarendon, kteří vytvářeli anti-nizozemskou politiku. Za politikou, jež se orientovala proti Spojeným provinciím, stáli mladší ambiciózní politici, námořní důstojníci a obchodníci londýnské City napojeni na vévodu z Yorku.²²⁶ Králův bratr a jeho společníci sdíleli Downingovy mylné domněnky, že Nizozemci si jsou vědomi, že nemohou čelit anglickému nátlaku. Vytvořili si klamný závěr, že Spojené provincie nejsou bojeschopné, a tudíž se není čeho obávat. Rovněž počítali s tím, že po snadné porážce republiky, převezmou většinu světového obchodu dosud ovládaného Nizozemci. Tito muži však měli i celou řadu osobních důvodů proč schvalovali válku mezi zeměmi. Nová válka by totiž přinesla práci na moři, povýšení za případné úspěchy, odměny, slávu, vylepšila by jejich reputaci a zničila by také obchodní konkurenty. Jejich velmi obecný a zjednodušený pohled na celou situaci nicméně nebral vůbec v potaz praktické problémy, s nimiž se námořnictvo potýkalo a bylo nutné je překonat. Navíc se nezamýšleli ani nad podstatnými logistickými problémy, kterých si ale byli vysocí námořní úředníci jako Pepys či Coventry dobře vědomi.^{227, 228}

Je také nutné zmínit, že další a poměrně komplikované příčiny sporů s Nizozemci byly obchod a plavba ve vzdálených oblastech a regionech mimo Evropu. Ve všech těchto místech se uskutečňoval obchod za použití fyzické síly proti domorodému obyvatelstvu, mimoevropským obchodníkům, místním vládcům, ale i evropským konkurentům. Zejména VOC si zde vybuodovala postavení svými obchodními znalostmi v kombinaci s hrubou silou. Tyto násilné praktiky VOC jenom podporovaly tvrzení Downinga, že Spojené provincie prohlašují moře kolem Evropy za *mare liberum*, protože zde potřebují volně obchodovat, zatímco si mimo Evropu, v Indonésii a na Cejlonu vynucují *mare clausus*.^{229, 230, 231} Výsledkem tohoto chování byla ekonomická, námořní i vojenská převaha VOC, které nebyl nikdo schopný efektivně konkurovat. Francouzské a anglické expedice, jež

²²⁶ OLLARD, Richard Lawrence. *Man of War: Sir Robert Holmes and the Restoration Navy*. Londýn: Hodder & Stoughton, 1974. ISBN 0340107820. S. 88–89.

²²⁷ TEDDER, Arthur William. *The Navy of the Restoration from the Death of Cromwell to the Treaty of Breda*. Cambridge: Biblio Life, 1970. ISBN 071912039X. S. 110–111.

²²⁸ HYDE, Edward. *The life of Edward, Earl of Clarendon, being a Constitution of the History of the Great Rebellion*, Oxford, 1827. Vol. 3. S. 469–470.

²²⁹ V roce 1609 vydal Hugo de Groot spis, ve kterém je popsán princip *mare liberum*, kde tvrdí, že moře nikomu nepatří a tudíž je svobodné. Podle této teorie se řídily i Spojené provincie již od roku 1645. De Grootovi oponoval John Selden, který prosazoval politiku *mare clausus* a odmítal tvrzení, že moře jsou svobodná a nikomu nepatří.

²³⁰ GROTIUS, Hugo. *The Freedom of the Sea*, New York, 1916, S. 7.

²³¹ BOXER, Charles Ralph, pozn. 1, s. 2–3.

byly vyslány do oblasti Indie v sedmdesátých letech 17. století, aby čelily VOC, skončily vždy neúspěchem. Na druhou stranu je nutné podotknout, že nizozemský zámořský obchod byl velmi zranitelný při návratu obchodních lodí do Spojených provincií. Cestou totiž musely proplout přes La Manche nebo Severní moře, kde Anglie prosazovala politiku tzv. uzavřeného moře. Downing o tom poznamenal, že „pouze hrozba zásahu proti vracejícím se lodím přes oblast *Narrow Seas* může donutit Generální stavy a VOC udělat ústupky v Asii, Africe a Karabiku“.²³²

V šedesátých letech 17. století, kdy evropský obchod procházel krizí, se začal rozmáhat obchod s cukrem, dováženým ze Západní Indie²³³ a rovněž zaznamenal vzestup obchodu s otroky. A právě zde zesílilo soupeření mezi WIC a anglickou RAC. V těchto vzdálených oblastech neexistovala žádná pevná pravidla a úspěch ve velké míře závisel na nátlaku vyvinutém na místní obyvatelstvo a použití síly. Vedoucí představitelé soupeřících obchodních společností se neostýchali použít nejkrutější praktiky proti svým rivalům i domorodému obyvatelstvu. Proto můžeme konstatovat, že to určitě nebyla náhoda, že postupná eskalace napětí v západní Africe vedla k vypuknutí druhé anglo-nizozemské války právě zde.

Nová válka proti Spojeným provinciím pro Anglii představovala rozšíření násilí, které se jim osvědčilo u břehů Afriky, do Severního moře a kanálu La Manche. To však bylo pouze dočasné řešení. Anglie začala postupně ničit moc Spojených provincií přímo u zdroje a to tím, že napadala jejich lodě v „domácích“ vodách a rovněž ničila holandská překladiště. Zdroj bohatství Nizozemců, zámořský obchod, tak začal pomalu vysychat. Agrese Anglie vůči Nizozemcům v Africe De Witta utvrdila v jeho odhodlání vyhnout se vytváření dojmu, že budou Angličanům ustupovat aby se vyhnuli válce. Anglie uplatňovala suverenitu v oblasti *Narrow Seas*, jež umožňovala přímé akce proti lodím, které odmítly zasalutovat anglické vlajce. Několik měsíců před vyhlášením války obchodní lodě Spojených provincií čelily velkému tlaku. Byly poměrně často zachyceny a jejich náklad byl zabaven, což Anglie obhajovala svou svrchovaností v této oblasti.^{234, 235, 236, 237,}

²³² LISTER, Thomas, Henry, ed., pozn. 222, s. 256–258, 263–264, 518–521.

²³³ Západní Indie je oblast, která zahrnuje Bahamské soustroví, Velké a Malé Antily.

²³⁴ DAVIES, Kenneth Gordan. *The Royal African Company*. London: Routledge/Thoemmes Press, 1999. ISBN 0-415-19077-0. S. 41–43.

²³⁵ DAVIES, Kenneth Gordan, pozn. 234, s. 327.

²³⁶ DAVIES, Kenneth Gordan, pozn. 234, s. 347.

²³⁷ FULTON, Thomas Wernys. *The Sovereignty of the Sea*. New Jersey: Lawbook Exchange, 1911. ISBN 1584772328. S. 378, 465–466.

První kroky, vedoucí k válce, učinila RAC, která obdržela v roce 1660 a 1663 listiny, jež ji opravňovaly obchodovat s otroky v Guineji. Obchodní expanze této společnosti způsobila nárůst agresivity a násilí ze strany WIC. Bylo schváleno vyslání válečných lodí jako doprovodu pro lodě RAC. Vévoda z Yorku svěřil velení a instrukce pro další postup v oblasti Afriky Robertu Holmesovi. Technicky tak Jakub učinil jako představitel RAC a ne jako lord nejvyšší admirál. Zatímco byl Holmes zaneprázdněn událostmi v Africe, byla vévodou z Yorku v květnu 1664 připravena další expedice, jež mířila k americkým břehům pod velením majora Richarda Nichollse. Úkolem této výpravy byl další útok na WIC, s čímž souviselo převzetí moci nad kolonií Nové Nizozemí zahrnující Nový Amsterodamem.^{238, 239, 240, 241} Anglie nikdy neuznala nárok WIC na tuto oblast, kterou Nizozemci osídlili jen velmi řídko v porovnání s lidnatými anglickými osadami. Převzetí této kolonie proběhlo bez výstřelu v srpnu 1664 a Nový Amsterodam byl rychle přejmenován na New York.

Oficiální nepřátelské akce vůči Spojeným provinciím uspíšil i Thomas Allin, jenž v prosinci 1664 na příkaz z Whitehallu napadl nizozemský konvoj vracející se s nákladem ze Smyrny. Konvoj, který se skládal ze čtrnácti obchodních plachetnic, nemohl čelit Allinovi, jenž měl k dispozici osm válečných lodí. Na jeho straně stála rovněž výhoda překvapení. Nizozemci se však bránili tak urputně, že Allin nakonec zajal pouze dvě obchodní lodě. Po tomto napůl pirátském přepadení následovala ještě další série podobných útoků na holandské obchodníky v evropských vodách. Tyto akce vynesly Karlu II. ještě před vyhlášením války zisk přibližně sto lodí.^{242, 243} Válka byla oficiálně vyhlášena Spojeným provinciím v březnu 1665.

5.2 Průběh války

Oficiální krok Whitehallu byl většinou Angličanů přijat velmi dobře, protože byli přesvědčeni o tom, že mohou zopakovat nebo dokonce i překonat vítězství, které vybojoval Blake a Monck v roce 1653. Anglie si takový optimismus mohla dovolit, protože měla k dispozici sto šedesát válečných lodí, pět tisíc zbraní a přibližně dvacet pět tisíc námořníků. Spojené provincie mohly dát dohromady sto třicet pět válečných lodí, jež ale

²³⁸ OLLARD, Richard Lawrence. pozn. 226, s. 83–119.

²³⁹ OLLARD, Richard Lawrence. pozn. 226, s. 128–129.

²⁴⁰ LISTER, Thomas, Henry. ed., pozn. 222, s. 439.

²⁴¹ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 463.

²⁴² ANDERSON, Roger Charles, ed., *The Journal of Sir Thomas Allin 1660-1678*. Londýn: Navy Records Society, 1939. ISBN 978-0853540076. Vol. 1, S. 191–193.

²⁴³ LISTER, Thomas, Henry ed., pozn. 222, s. 417, 420–424.

byly hůře vyzbrojeny. V dubnu 1665 měla hlavní bojová flotila vévody z Yorku osm lodí, které nesly mezi sedmdesáti až sto děl, zatímco flotila Jacoba van Wassenaer van Obdama měla pouze čtyři lodě s výzbrojí přes sedmdesát děl. Mezi tyto lodě se počítala i Obdamova vlajková loď *Eendracht* nesoucí sedmdesát šest děl.²⁴⁴

Nizozemci si byli tohoto rozdílu dobře vědomi, a proto spoléhali částečně i na to, že se „vylodí“ na palubě nepřítelů a dojde k boji muže proti muži. Morálka na obou stranách byla vysoká, což zaznamenal Downing ve své zprávě z Hague z dubna 1665. „Neumíte si představit, jak neskutečně vysoká je morálka všech lidí, jako kdyby jim už spadlo vítězství do klína. Velitelé flotil říkají, že nebudou spoléhat na děla a raději zaháknou loď nepřítelů, a buď ho zdolají, nebo budou zdoláni.“²⁴⁵

Downingova špionáž vedla přímo k první velké akci. Anglický vyslanec v Hague získával informace od svého špeha, jenž byl přímo členem námořní komise Generálních stavů. K Downingovi se dostaly informace o plánech námořních operací, které byly určeny pro Obdama, a tak měl vévoda z Yorku dostatek času pro podniknutí patřičných opatření. Jakub touto cestou zjistil, že navzdory jeho očekávání holandské defensivy, Obdam dostal výslovný rozkaz, aby podnikal výpady proti anglickým lodím a vyhledával bitvy. Na základě této zprávy přesunul nejvyšší lord admirál svou flotilu k Sole Bay, odkud mohl zaútočit na nepřítel prakticky za jakýchkoliv povětrnostních podmínek a flotila zde mohla být bez problémů zásobovaná.^{246, 247}

Instrukce obdržené velitelem nizozemské flotily Obdamem odrážely jistotu a víru Spojených provincií v sílu jejich posíleného námořnictva. Je ale nutné poukázat na fatální slabinu Nizozemců, kterou byl právě velitel Obdam, jehož zdraví v roce 1665 bylo značně podlomené. Obdam neměl ani charisma ani pověst, které by inspirovaly jeho důstojníky a muže, tak jako to bylo u admirála Trompa. Nizozemcům nejvíce škodila jeho nepřizpůsobivost novým metodám boje, na něž přešla Anglie již v roce 1653.²⁴⁸ Ke změně bojové taktiky došlo až po smrti admirála Obdama, kdy i Nizozemci začali používat v bitvách tzv. bitevní linii. První kroky Anglie odkrývaly její základní strategii, která se

²⁴⁴ BOXER, Charles Ralph, pozn. 1, s. 24–25.

²⁴⁵ LISTER, Thomas, Henry ed., pozn. 222, s. 375.

²⁴⁶ LISTER, Thomas, Henry ed., pozn. 222, s. 363–388.

²⁴⁷ British History Online, Venice: November 1664. In: HINDS, Allen, ed. Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Vol. 3. Londýn, 1933. S. 47–56. [online]. [vid 1. 5. 2015] Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol34/pp47-56>.

²⁴⁸ NOVOTNÝ, František, pozn. XXX, s. 47–53., Anglie přešla v roce 1653 od taktiky útoku v tzv. rojích k tzv. bitevní linii, a pokud to umožňovala situace během bitvy, snažili se Angličané bitevní linii udržet. Nizozemci upřednostňovali rychlé manévry a abordáž.

zaměřovala na omezení a poté zničení zámořského obchodu, na němž prakticky závisela existence Spojených provincií. Tato strategie samozřejmě zahrnovala i zničení nizozemské flotily, v případě že, by se pokusila bránit anglické blokádě pobřeží.

Dne 8. května se objevila anglická flotila čítající sto plavidel, pod vedením vévody z Yorku u Texelu, ale z důvodu nedostatku zásob nebyla schopna udržet blokádu pobřeží Spojených provincií déle než dva týdny. Poté se lodě musely vrátit k ústí Temže, kde se zdržely čtrnáct dní, aby zde doplnily zásoby. To, že se musela Anglie na chvíli stáhnout, umožnilo Holanďanům vyplout a spojit kontingenty z Texelu, Maasy a Zeelandu. Nizozemské flotile se dokonce podařilo zajmout část anglického konvoje plujícího z Hamburku.

Po doplnění zásob na sebe obě flotily narazily 10. června, kdy vévoda z Yorku vydal definitivní rozkaz k bitvě. Lord nejvyšší admirál pečlivě naplánoval seřazení lodí v tzv. bitevní linii, což byl v porovnání s první anglo-nizozemskou válkou nový prvek.²⁴⁹ Anglická flotila byla rozdělená jako obvykle na tři eskadry – předvoj, vnitřní část a týlovou část. Nizozemské loďstvo s přemírou jednadvaceti velících důstojníků, což vyplývalo z žárlivosti mezi jednotlivými provinciemi, se skládalo ze sedmi eskader, přičemž se ještě každá z nich dělila na další tři oddíly.²⁵⁰ Obě flotily čítaly přibližně sto lodí. Nizozemci měli 11. a 12. června výhodnější povětrnostní podmínky, ale Obdam nebyl schopný využít příznivých okolností. O den později, 13. června, se nicméně vítr otočil a poskytl výhodu druhé straně. Angličané na rozdíl od Nizozemců nezaváhali a okamžitě využili nastalé situace a utvořili tzv. bitevní linii. Počasí bylo stálé, a tak panovaly téměř dokonalé podmínky pro svedení bitvy.²⁵¹

Bitva začala přibližně ve tři hodiny ráno, zhruba čtyřicet mil severovýchodně od Lowestoftu. Oběma flotilám však v této bitvě chybělo schopné velení. Nizozemci byli dle francouzských dobrovolníků nacházejících se na palubách jejich lodí „velmi zmatení“.²⁵² Situaci na druhé straně okomentoval hrabě ze Sandwich ve svých zápiscích následovně „přesto, že byl dán rozkaz utvořit bojovou linii, mnoho našich lodí tuto skutečnost vůbec nezaznamenalo, a tak zůstaly v čtyřech až pěti širokých skupinách“.²⁵³ Při prvním střetu

²⁴⁹ V první anglo-nizozemské válce se lodě řadily náhodně.

²⁵⁰ FRIEL, Ian. *Maritime History of Britain and Ireland*, Londýn: British Museum Press, 2003. ISBN 978-0714127187. S. 136–137.

²⁵¹ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 157.

²⁵² BOXER, Charles Ralph, pozn. 1, s. 26.

²⁵³ ANDERSON, Roger Charles, ed., *The Journal of Edward Montagu, First Earl of Sandwich, Admiral and General at Sea 1659–1665*. Londýn: Navy Records Society, 1929. S. 222.

této bitvy nebyly ani jedné z bojujících stran způsobeny velké ztráty, bitva však ještě nebyla u konce. Těžký střet proběhl mezi Obdamovou lodí *Eendracht* a *Royal Charles*, které velel vévoda z Yorku. Jakubovi se podařilo souboj vyhrát ve tři hodiny odpoledne, kdy holandská vlajková loď náhle vylétla do povětří. Nizozemci tím přišli o svého vrchního velitele, a protože nebyl nikdo schopný převzít velení, začali se rychle stahovat pryč. Kromě ztráty vrchního velitele a jeho vlajkové lodi přišli o dalších sedmnáct lodí a přibližně pět tisíc mužů. Tato prohra i přes značné ztráty neznamenal pro Spojené provincie žádnou katastrofu, co se týče lodí, ovšem morálka námořníků byla citelně zasažena. Anglie přišla pouze o sedm set mužů a loď *Charity*, kterou zajali Holanďané.^{254, 255, 256} V Anglii však toto vítězství vyvolalo značnou euforii a Samuel Pepys o něm 13. června napsal, že „svět nikdy neviděl větší vítězství“.²⁵⁷

Po této porážce se Spojené provincie a jmenovitě De Witt začali zabývat zmatky a nejasnostmi ve flotile. Další věc, jež nesnesla další odklad, bylo jmenování nového vrchního velitele. Nabízelo se hned několik kandidátů. Nakonec bylo rozhodnuto, že se vrchním velitelem stane De Ruyter, který se ale v té době nacházel někde uprostřed Atlantiku, protože se vracel ze Severní Ameriky. Na základě informací od Downinga, jenž zůstal na postu anglického vyslance v Haagu až do konce srpna, se anglická vláda rozhodla vyslat flotilu admirála Sandwiche²⁵⁸ do oblasti Severního moře. Sandwich dostal dva rozkazy – měl zastavit De Ruytera vracějícího se domů a zajmout nizozemskou východoindickou flotilu, jež společně s dalšími bohatými obchodníky kotvila v dánsko-norském přístavu Bergen. Admirál Sandwich ovšem nesplnil ani jeden zadaný úkol. De Ruyter mu proklouzl v husté mlze podél norského a dánského pobřeží. Tento první neúspěch vedl k rozkazu pro Thomase Teddimana, velitele eskadry, která měla napadnout Bergen. Útok začal 12. srpna a byl odražen. Anglie navíc utrpěla těžké ztráty.^{259, 260, 261, 262, 263}

²⁵⁴ ANDERSON, Roger Charles, ed., pozn. 253, s. 223–228.

²⁵⁵ ANDERSON, Roger Charles, (ed.), pozn. 194, s. 234.

²⁵⁶ *British History Online, Venice: June 1665*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1664–1666*. Vol. 34. Londýn: 1933. S. 128–157. [online]. [vid 2. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol34/pp128-147>

²⁵⁷ *The Diary of Samuel Pepys, Diary entries from February 1664*. [online]. [vid 2. 6. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/diary/1665/06/>.

²⁵⁸ Flotilu tvořilo zhruba sto lodí.

²⁵⁹ ANDERSON, Roger Charles, ed., pozn. 253, s. 294.

²⁶⁰ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 579–580.

²⁶¹ ANDERSON, Roger Charles, ed., pozn. 194, s. 236.

²⁶² *British History Online, Venice: May 1665*. In: HINDS Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1664–1666*. Vol. 34 Londýn, 1933. Vol. 34. S. 108–128. [online]. [vid 2. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol34/pp108-128>.

Po anglickém fiasku u Bergenu byla anglická flotila vyhnána z oblasti nepříznivým počasím. De Ruyter se ale musel vydat zpět k břehům Dánska, aby poskytl konvoji obchodních lodí dostatečnou ochranu pro návrat do Spojených provincií. De Ruyterova flotila byla při zpáteční cestě rozptýlená špatným počasím, a navíc narazila na flotilu admirála Sandwiche. Ten využil možnosti a ukořistil několik obchodních lodí, včetně dvou, jež vezly cenný náklad. Hlavní části bitevních eskader se díky počasí minuly, a obě flotily se vrátily do svých domovských přístavů.

Anglie byla tímto nezdarem zasažena, ale musela čelit i závažnějším problémům, které se v té době objevily. Mezi nejvážnější z nich patřil mor, který zemi trápil v letech 1665 až 1666. Další nesnáze působil námořnictvu nedostatek peněz, vzhledem k naléhavé potřebě opravy lodí, doplnění zásob, léků a odměn pro námořníky. Žádosti o finance se ovšem u krále a vlády neselekávaly s pochopením. Nenašli peníze dokonce ani na to, aby mohla anglická flotila vyplout, když se Nizozemci začali objevovat až u samotných břehů monarchie. Pepys koncem roku 1665 ve svém deníku poznamenal, že „válka s Nizozemím pokračuje velmi špatně, protože na její vedení nejsou peníze“.²⁶⁴ Samuel Pepys navíc spolu s lordem nejvyšším strážcem pokladu při procházení účtů námořnictva počátkem roku 1666 narazili na skutečnost, že je potřeba rychle zaplatit milion a půl liber na nutné výdaje a dále zde byl dluh dva miliony tři sta tisíc liber.²⁶⁵

V lednu roku 1666 Francie formálně dostala svým závazkům vyplývajícím ze spojenecké smlouvy se Spojenými provinciemi a vyhlásila válku Anglii. Jak již autorka zmínila v předchozích kapitolách Ludvík XIV. však neměl v úmyslu se do této války aktivně zapojit, čímž si ale Whitehall nemohl být jist. V této době Karel II. rovněž rozhodl, že nebude riskovat život svého bratra Jakuba na moři a odvolal jej z funkce velitele námořnictva.²⁶⁶ Velení nad anglickou flotilou bylo svěřeno dvěma mužům, a to princům Rupertovi a Georgi Monckovi – vévodovi z Albemarle.

Navzdory finančním problémům, které velmi omezovaly anglické přípravy na další vedení války, se podařilo do konce května 1666 připravit sedmdesát lodí k vyplutí. Bylo to

²⁶³ British History Online, Venice: August 1665. In: HINDS Allen, ed. Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1664-1666. Vol. 34 Londýn, 1933. Vol. 34. S. 172 – 186. [online]. [vid 2. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol34/pp172-186>.

²⁶⁴ *The Diary of Samuel Pepys, Sunday 31 December 1665*. [online]. [vid 3. 6. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/diary/1665/12/31/>.

²⁶⁵ *The Diary of Samuel Pepys, Monday 19 February 1665/66*. [online]. [vid 3. 6. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/diary/1666/02/19/>.

²⁶⁶ Za odvolání vévody z Yorku z postu lorda nejvyššího admirála nestál pouze strach krále o jeho život, ale především přijetí tzv. zákona o zkoušce, který zakazoval zastávat veřejné úřady neanglikánům.

právě včas, protože začátkem května De Ruyter mohl vyplout se svou flotilou kotvící u Texlu. Ke králi, vévodovi z Yorku a vládě se dostala mylná zpráva, která tvrdila, že francouzská flotila vedená vévodou z Beaufort se vydala ze Středomoří, aby se připojila k Holanďanům, kteří kotvili u Belle Isle. Na základě této zprávy byl vydán rozkaz, aby se anglická flotila rozdělila na dvě části. První, pod velením prince Ruperta měla k dispozici dvacet lodí a její úkol byl zadržet Francouze. Zbytek flotily, které velel Albemarle, měl čelit De Ruyterovi. Dne 9. června napsal admirál Monck lordu Arlingtonovi, že „má proti Nizozemcům k dispozici padesát osm lodí a žádá, aby se lodě kotvící na Temži připojily k jeho flotile. Píše, že pokud by měl alespoň sedmdesát lodí, byl by schopen čelit Spojeným provinciím kdekoliv“.²⁶⁷ Stejného dne obdržel Monck důvěryhodnou informaci, že admirál De Ruyter vyplul se spojenou nizozemskou flotilou z Texelu. Nizozemci měli jasnou početní převahu devadesáti dvou lodí. Když král obdržel stejnou zprávu jako Monck vydal příkaz, aby se Rupert vrátil okamžitě zpět. Princ však dostal tento vzkaz až 10. června. Monck vyplul z Downs na sever, kde 11. června v šest ráno spatřil Nizozemce. Tohoto dne se začala odehrávat *Four Days Fight*, která se stala nejkrvavější bitvou všech tří anglo-nizozemských válek. Monck mohl pro boj využít pouze padesát čtyři bojových a čtyři zápalné lodě proti De Ruyterovým osmdesáti čtyřem bojovým a devíti zápalným lodím. První den boje ustaly až v deset večer, kdy se obě flotily rozdělily, aby doplnily zásoby. Druhý den foukal jenom mírný vítr, čehož využil Monck k zahájení dalších bojů navzdory početní nevýhodě. Princ Rupert se připojil k Angličanům až poslední den bitvy, kdy Monckovy lodě byly už příliš zničeny na to, aby mohlo dojít k obratu. Nizozemcům se podařilo zajmout loď *Royal Prince*, která nesla devadesát dva děl a byla nejlepší anglickou lodí. Na příkaz De Ruytera byla podpálena a zničena, aby ji Angličané nemohli získat zpět.^{268, 269, 270}

Během tzv. čtyřdenní bitvy ztratila Anglie deset bitevních lodí, jež byly buď potopeny, nebo se staly kořistí Nizozemců. Nizozemci přišli o čtyři bitevní lodě. Na obou stranách však byly vysoké počty mrtvých námořníků a lodě, které se z bitvy vrátily, potřebovaly zásadní opravy. V bitvě padli dva angličtí admirálové a jeden byl zajat.

²⁶⁷ POWELL, John Rowland, TIMINGS, Edward Kenneth (eds.), *The Ruppert and Monck Letter Book 1666*. Londýn: Navy Records Society, 1970. ISBN 978-0-85354-002-1. S. 185–194.

²⁶⁸ ANDERSON, Roger Charles, ed., pozn. 194, s. 19–21.

²⁶⁹ BOXER, Charles Rarph, pozn. 1, s. 31–33.

²⁷⁰ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 169–170.

Admirál Monck čelil kritice, že Nizozemce podcenil. Jeden z účastníků bojů napsal „ať byly ztráty Nizozemců jakékoli, byly jasnými vítězi bitvy“.²⁷¹

Ačkoliv byla Anglie v této bitvě poražena, neodradilo ji to od dalších bojů a pokračování ve válce. I De Witt přecenil poškození anglických lodí a čas, jež bude monarchie potřebovat na jejich opravu. Na základě jeho mylných představ, byla vyslána nizozemská flotila zpět na moře, aby využila domnělé příležitosti, která se naskytla. K flotile bylo připojeno nezvyklé množství zápalných lodí, které měly být využity ke zničení anglických plavidel poškozených během tzv. čtyřdenní bitvy. Výprava byla ovšem v tomto směru neúspěšná, protože De Ruyter na žádné lodě nenarazil. V anglických docích se však podařilo zničenou flotilu nečekaně rychle opravit, a tak mohla v plné síle vyplout již 29. července. Anglii přibylo ve flotile dvacet tři nových lodí, včetně *Loyal London* a *Sovereign*, která měla na palubě 92 děl.

Obě loďstva se střetla hned ráno 4. srpna 1666 jihovýchodně od Orfordness. Monck a Rupert drželi lodě v linii poměrně blízko u sebe, zatímco holandské rozdělení lodí bylo volné, lodě měly mezi sebou značné rozestupy a byly prakticky od sebe úplně odděleny. Toto špatné uspořádání lodí Spojených provincií umožnilo směřovat útok jen na jednu divizi, které velel Johan Evertsen. Nizozemci přišli pouze o dvě lodě, ale obětí na životech bylo mnoho. Jedním z padlých této dvoudenní bitvy byl i Evertsen. Druhý den k zásadním bojům nedošlo, protože panovalo bezvětrí. Tato porážka zničila euforii, jež v Republice vládla po předchozích výhrách. V Anglii po vítězství také nepanovalo přílišné nadšení, protože bitva neměla očekávané výsledky. Anglické loďstvo si svou touhu po velké kořisti vynahradiło již za deset dnů, když plulo kolem Texelu.^{272, 273, 274}

Robert Holmes vedl expedici, jejímž cílem bylo útočit na obchodní lodě Spojených provincií. Dne 18. srpna se Angličanům podařilo zničit na sto padesát obchodních lodí, kotvicích v kanálu Vlie. Celková hodnota nákladu, který vezly, dosahovala téměř milionu liber. Ani jedna z těchto lodí, ale nepatřila VOC, ale mnoho z nich vezlo náklad z oblastí Baltu, Levanty a Západní Indie. O dva dny později se Holmes a jeho muži vylodili na ostrově Terschelling, kde vydrancovali a vypálili městečko Westerschelling. Tato akce vedená Holmesem dodala Anglii to, co potřebovala – nezvratný důkaz vítězství.^{275, 276}

²⁷¹ BOXER, Charles Ralph, pozn. 1, s. 34.

²⁷² TANNER, Robson Joseph, ed., pozn. 200, s. 46–47.

²⁷³ POWELL, John Rowland, TIMINGS, Edward Kenneth eds., pozn. 267, s. 104–105, 112–113

²⁷⁴ ANDERSON, Roger Charles, ed., pozn. 242, s. 30.

²⁷⁵ POWELL, John Rowland, TIMINGS, Edward Kenneth eds., pozn. 267, s. 118–127.

²⁷⁶ OLLARD, Richard Lawrence, pozn. 226, s. 148–158.

Poslední fáze válečných operací v roce 1666 se dá shrnout do neúspěšných pokusů o spojení francouzské a nizozemské flotily a anglických pokusů jim v tom zabránit. Tento nedostatek úspěchů byl způsoben nefunkční špionáží a neschopností zjistit, kde se která flotila právě nachází. V každé fázi komplikovaných manévrů ani jeden admirál nevěděl, kde může objevit nepřítel. Beaufort byl pod neustálým náparem často nesmyslných a zastaralých instrukcí od francouzského krále Ludvíka XIV. Kdyby jednal tak, jak si král přál, výsledek by byl pro francouzské loďstvo katastrofální.

Počátkem roku 1667 začaly Anglie a Generální stavy jednat o míru. V dubnu téhož roku obdržel Karel II. ujištění od Ludvíka XIV., že francouzská flotila neposkytne žádnou pomoc Spojeným provinciím. Nejznámější bitva této války se odehrála v červnu 1667 na Medway, kdy lodě Spojených provincií napadly anglické *great ships*. K takovéto akci by se nikdy Nizozemci neodhodlali, kdyby De Witt nebyl tolik upnutý k myšlence útočné akce. Již v roce 1664 Velký penzionář poslal svého agenta Ghijnsena, aby prozkoumal pobřežní vody Anglie a možnosti přístupu k Chathamu. Začátkem června anglická vláda nedbala varování, jež přicházela od špionů z Holandska, a upozorňovala, že Republika chystá něco velkého a pravděpodobně se pokusí i o vylodění. De Witt pravidelně v korespondenci vytvářel nátlak na svého bratra Cornelise, aby anglické válečné lodě, kotvící na řece Medway byly zajaty nebo zničeny a pro loděnici v Chathamu požadoval stejný osud.^{277, 278}

Úzká a točitá řeka Medway byla obtížná pro plavbu i pro Angličany, kteří tudy pluli běžně. V řece se také nacházely potopené lodě, které zde měly tvořit přirozené překážky. Medway byla rovněž hlídána pobřežní baterií, a proto se plán Spojených provincií zdál být extrémně riskantní. Pro uskutečnění této akce Nizozemci v sobě dokázali najít nečekaně mnoho odvahy. Anglická obrana byla ztížená nadbytkem velitelů,²⁷⁹ což vyústilo v celou řadu protichůdných rozkazů a zmatků. Mezi neplacenými námořníky a dělníky v docích navíc panovala velmi nízká morálka a nechuť k boji.

Je také důležité položit si otázku, proč se De Witt rozhodl ohrožit probíhající mírová jednání v Bredě útokem na řece Medway a Chatham? Většina mírových jednání probíhala v 17. století poměrně dlouho a velmi často se záměrně prodlužovala. Proto zahájení ofenzivy mohlo pomoci jedné ze stran posílit její vyjednávací pozici. Karel II. ale

²⁷⁷ British History Online, Venice: August 1665. In: HINDS, Allen, ed. Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1664-1666. Vol. Londýn: 1933. 34. S. 172–186. [online]. [vid 4. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol34/pp128-147>

²⁷⁸ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 460, 575, 591–592.

²⁷⁹ Mezi velitele patřil například admirál Monck, prince Rupert, Edward Spragge a další.

udělal velmi riskantní krok, když se rozhodl, že anglická flotila zůstane zakotvená a na moře nevypluje. Karel II. se nicméně snažil zajistit své pozice během tajných jednání s Francií. De Wittovým cílem bylo „vést válku, aby vytvořil mír“.²⁸⁰ Velký penzionář ovšem nepomyslel na to, že ponižující porážkou Angličanů a donucením Karla II. rychle akceptovat mír, ze kterého neměl žádné zisky, ho přímo vybízí k vyhledání spojení s mocnou Francií. Navíc ani tato porážka neodradila vévodu z Yorku a jeho společníky od agresivních merkantilistických ambic.^{281, 282}

Samotná bitva proběhla v červnu 1667, kdy De Ruyterova flotila 17. června zakotvila v ústí řeky Temže. Admirálové Spojených provincií naléhali ke zvýšené opatrnosti, protože anglická eskadra z Portsmouthu se mohla kdykoliv objevit v jejich týlu. Cornelis De Witt na jejich názory vůbec nebral ohled a nařídil plout proti proudu Temže, kde měly kotvit obchodní lodě. Pokud by na tyto lodě skutečně narazili, rozkaz zněl je zapálit. I když nizozemská flotila vyvolala v Gravesendu paniku, plavidla se stáhla zpět do ústí řeky a tento první útok nedosáhl kromě plenění na Canvey Island ničeho. Flotila se poté rychle přesunula a 20. června obsadili Nizozemci město Sheerness a jeho pevnost. Hned další den Monck poněkud bezstarostně informoval, že obranné baterie a potopené lodě v Medway zcela určitě zabrání postupu Nizozemců dál po řece. Dne 22. června nicméně posádka fregaty *Unity*, jejímž úkolem bylo hlídat linii, přes niž nesměli Holanďané proniknout, opustila palubu. Poté Nizozemci s pomocí zápalných lodí tuto linii prorazili a *Unity* obsadili. Dne 23. června nechal De Ruyter zapálit a zničit další tři *great ships* – *Royal James*, *Loyal London* a *Royal Oak*. Loď *Royal Charles* byla stejně jako *Unity* odvečena a staly se kořistí Spojených provincií.^{283, 284}

Ztráta tolika lodí byla vážná ale ne ochromující. „Smrtnou ránu“ by mohla republika Anglii zasadit jen v případě, pokud by byly zničeny i loděnice a skladiště v Chathamu. Vážné po tomto útoku ovšem byly morální následky. Téměř všichni námořníci se v podstatě vůbec nezmohli na jakýkoliv odpor vůči nepříteli. Na druhou stranu je nutné se zamyslet nad tím, proč by vůbec měli riskovat své životy? Námořníci nebyli dlouhou dobu zapláceni, místo toho museli akceptovat různé směnky a neměli

²⁸⁰ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 593.

²⁸¹ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 593–594.

²⁸² JONES, James Rees, pozn. 143, s. 174–176.

²⁸³ ROGERS, Philip, George. *The Dutch in the Medway*, Oxford: Oxford University Press, 1970. ISBN 0-19-215185-1.

²⁸⁴ *British History Online: House of Commons Journal: 31 October 1667*. Vol. 9. In: *Journal of the House of Commons: 1667-1687*. Vol 9. Londýn, 1802. S. 10–14. [online]. [vid 5. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp10-14>

žádnou jistotu, že jim budou vůbec kdy vyplaceny. Ve stejné situaci se nacházeli i dělníci v docích, jimž nebyla jejich mzda vyplácena celé měsíce.^{285, 286} Londýn zachvátila panika, a pokud by existovala reálná alternativa, pak by byla monarchie ohrožená.

Anglickému panovníkovi se podařilo zažehnat nastalou krizi dvěma zásadními rozhodnutími. Ačkoliv Monck při útoku na Medway opravdu selhal, dostalo se mu velkých pravomocí, protože jeho dobrá pověst dokázala nakonec veřejnost uklidnit.²⁸⁷ Zadruhé, určil jasně vyjednávačům v Bredě postoj, který bude Anglie zastávat. Před útokem na Medway byli instruováni, aby nutili Nizozemce k ústupkům. Po tomto útoku Karel II. chvíli zvažoval přerušení jednání. To by ale znamenalo pokračovat ve válce, na kterou neměl peníze. De Ruyterova flotila poprvé od roku 1654 dominovala v oblasti kanálu La Manche a *Narrow Seas*. Anglický obchod, včetně dovozu uhlí, byl paralyzován, proto bylo potřeba uzavřít mír tak rychle, jak to bude možné. Mírová smlouva byla podepsána 31. července 1667 a potvrzovala status quo. Anglie si udržela New York, Nové Nizozemí a nedávná holandská okupace Surinamu byla schválena.

²⁸⁵ TANNER, Robson Joseph, ed., pozn. 200, s. 20.

²⁸⁶ LATHAM, Robert, MATHEWS, William, eds., pozn. 108, s. 501

²⁸⁷ LATHAM, Robert, MATHEWS, William (eds), pozn. 108, s. 499.

6 Třetí anglo-nizozemská válka (1672–1674)

6.1 Události, které předcházely válce

Mírová smlouva podepsaná v Bredě v roce 1667 byla o šest měsíců později následována poměrně nečekaným vznikem Aliance tří – mezi dvěma námořními mocnostmi a Švédskem. Hlavním cílem nově vzniklé Aliance bylo zabránit Francii v expanzi do Jižního Nizozemí a přimět Ludvíka XIV. k akceptaci Cášského míru. Aliance tří, ačkoliv se později ukázala její křehkost, byla vítána v Anglii i Spojených provinciích. Dlouhotrvající rivalita mezi oběma zeměmi samozřejmě ze dne na den nezmizela a občas se vyskytly problémy v koloniích, kde na sebe obě země neustále narážely. Karel II. se rozhodl zahájit tajná jednání s Ludvíkem XIV., jež vyústila v červnu 1670 v podpis tajné tzv. Doverské smlouvy. Válka, která začala v roce 1672, byla úmyslně domluvena v tzv. Doverské smlouvě z roku 1670. V pátém článku této smlouvy se Karel II. a Ludvík XIV. zavázali, „že vyhlásí a budou vést válku společně, za použití všech sil, které mají k dispozici na pevnině a na moři“.^{288, 289}

Doverská smlouva ale podrobně neuváděla důvody pro válku s Nizozemci. Bylo v ní pouze napsáno, že každý panovník má mnoho důvodů pro její vedení. Proto měl Karel II. v roce 1672 potíže při sestavování seznamu důvodů, které by mohly být zveřejněny. Nakonec se mezi důvody objevily: boj za práva anglických plantážníků na Surinamu,²⁹⁰ hanobení Karla II. vystavením tapiserie, jež oslavovala bitvu na řece Medway, nizozemské prohlídky ukořistěné lodě *Royal Charles*. Na tomto seznamu chybí jakýkoliv závažný důvod vztahující se k obchodním zájmům Anglie, proto bylo veřejnosti oznámeno, že hlavním důvodem pro vedení války je královský nárok na uplatňování suverenity na mořích.²⁹¹ Důvody, které po vyhlášení války zveřejnil Ludvík XIV., byly stejně povrchní jako ty anglické.

Při analýze příčin třetí anglo-nizozemské války, můžeme konstatovat, že spory ohledně námořního obchodu sloužily pouze jako záminka. Primární cíl Karla II., vévody z Yorku a ministrů byl zisk větší moci pro ně samotné a posílení královské autority na úkor

²⁸⁸ BROWNING, Andrew ed., *English Historical Documents*. Vol. 12. Londýn: Eyre and Spottiswode, 1966. S. 863–867.

²⁸⁹ *British History Online: Venice: February 1672*. In: HINDS, Allen. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1671-1672*. Londýn: 1939. Vol. 37. S. 159–171. [online]. [vid 4. 6. 20015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol37/pp159-171>.

²⁹⁰ Surinam připadl po druhé anglo-nizozemské válce Spojeným provinciím.

²⁹¹ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 180.

parlamentu, na němž byli závislí. Aby bylo možné dosáhnout tohoto cíle, byl Karel II. ochotný souhlasit s nadvládou Francie nad západní Evropou. Právě vytvoření anglické aliance s Francií odlišuje tuto válku od prvních dvou anglo-nizozemských konfliktů. V první válce Anglie spojence nepotřebovala, ve druhé byl na její straně Münster a spojenci Nizozemců byli Francouzi a Dáni. V druhé válce ovšem spojenci nehráli žádnou zásadní roli. V únoru 1673 Karel II. ve Sněmovně lordů naznačil, jak je důležité spojení s Francií, když řekl, že „pravděpodobně jsem se s podobnou výhodou nikdy neseťkal“.²⁹²

Zatímco v první a druhé válce naléhaly na anti-nizozemskou politiku významné skupiny obyvatelstva,²⁹³ za třetí přicházeli se stížnostmi proti Nizozemcům spíše jednotlivci. Proto můžeme říct, že v pořadí již třetí konflikt byl výsledkem iniciativy královského dvora. Z Haagu byl odvolán anglický vyslanec William Temple, který byl pro-nizozemsky orientován a nahradil ho zastánce anti-nizozemské politiky George Downing. Karel II. a jeho ministři Kabaly si nicméně byli dobře vědomi, že nevyprovokovaný útok na protestantské Spojené provincie vedený společně s katolickou Francií by mohl být mnoha lidmi vnímán nelibě. Proto Karel II. připravil Deklaraci o shovívavosti (*Declaration of Indulgence*), již vydal v březnu 1672, chvíli před vypuknutím třetí války. Deklarace měla zaručit toleranci katolíkům a disenterům. O dva dny později byl anglickou flotilou proveden v kanálu La Manche neúspěšný útok na vracející se holandský konvoj ze Smyrny. Za takové zrádné napadení pocíťovalo mnoho lidí stud, nevyjímaje ani vévodu ze Sandwich a Johna Evelyny.²⁹⁴

Během počáteční fáze války dokázala francouzská armáda na rozdíl od anglické dosáhnout skvělých úspěchů, když provedla bleskovou invazi do Spojených provincií. Anglická flotila, i přes francouzské posily, nebyla schopná přivést ani jednu námořní bitvu k vítěznému konci. De Ruyter přišel s pozoruhodnou obrannou strategií, která se dala efektivně provést i s méně početnou a hůře vyzbrojenou flotilou.²⁹⁵ Nizozemci museli čelit daleko silnější anglo-francouzské flotile a jejich zámořský obchod byl nyní vystaven nejen útokům anglických, ale i francouzských bukanýrů a korzárů. Při jakékoliv události byla jen samotná anglická flotila lépe vybavená než loďstvo Spojených provincií. Nizozemci

²⁹² British History Online: House of Lords Journal Volume 12: 5 February 1673. In: Journal of the House of Lords 1666–1675. Vol. 12. [online]. [vid 7. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/lords-jrnl/vol12/pp523-527>. S. 523–527.

²⁹³ Například obchodníci z londýnské City.

²⁹⁴ ANDERSON, Roger Charles, ed., pozn. 242, s. 283–285.

²⁹⁵ BRUIJN, Jacobus Ruurd, pozn. 202, s. 89–90.

v letech 1667 až 1672 nepostavili ani jednu bojovou loď, kdežto Anglie, jejíž flotila byla vážně oslabena za druhé anglo-nizozemské války, svou flotilu obnovila. Od roku 1667 nechala monarchie postavit pět *great ships*, které měly tři paluby, a další bojová loď byla připravena v roce 1673.²⁹⁶

De Witt nemohl uvěřit tomu, že musí čelit tomu nejhoršímu možnému vývoji, který byl ze strany Spojených provincií nevyprovokovaný, a tudíž nepředvídatelný. Tímto nejhorším „scénářem“ se stalo spojenectví mezi Anglií a Francií. Ovšem to, že není něco v pořádku, mu mohly naznačit již Colbertovy „malé války“, které se Francie nesnažila nijak skrývat a směřovala je proti ekonomickým zájmům Nizozemců. Pro Francii by vítězné vedení války znamenalo poškodit Spojené provincie natolik, aby již nemohly stát v cestě francouzským plánům na rozšíření obchodu a námořní přepravy. Colbert ale úplně vynechal v těchto úvahách svého anglického spojence, který by si po porážce Nizozemců zajisté také činil nárok na světový obchod.²⁹⁷ De Witt si rovněž neuvědomil, že výsledek války bude záviset na pozemním vojsku a válka na moři bude mít jen druhořadou roli. Proto Nizozemci soustředili veškeré své síly a prostředky směrem k flotile, zatímco zanedbali pevnosti na hranicích. Pokud se De Witt držel svých iluzí o spojenectví s Anglií, většina politiků Spojených provincií rovněž prokázala svou „krátkozrakost“, když upřednostňovali zájmy jednotlivých provincií před bezpečností republiky jako celku.

6.2 Průběh války

Ludvík XIV. vyhlásil Spojeným provinciím válku 6. dubna 1672. Na konci téhož měsíce vstoupila francouzská armáda na území Lutychu, který patřil pod správu francouzského spojence arcibiskupa z Kolína nad Rýnem. Vojska se zde shromažďovala přibližně měsíc a poté se vydala přes Lutych k hranicím Spojených provincií. K prvním střetům mezi francouzskou armádou²⁹⁸ a Nizozemci došlo na začátku června 1672. Hlavní pevnost Wessel, která se nacházela na Rýně, kapitulovala bez boje. Nekompetentní holandské důstojníky posádky k tomu byli donuceni civilním obyvatelstvem, které se obávalo stejného zacházení, jakého se dostalo obyvatelům některých měst Lotrinska, jež se postavili na odpor, a v roce 1670 byli Francouzi povražděni.²⁹⁹ Další pevnosti se po nepatrném odporu také vzdaly. Dne 8. června, týden po začátku ofenzívy, De Witt veřejně

²⁹⁶ FRIEL, Ian, pozn. 250, s. 154.

²⁹⁷ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 184–185.

²⁹⁸ Francouzská armáda byla posílena o vojáky z Bavorska, Lutychu, Münsteru, Kolína a Hanoveru.

²⁹⁹ DE WICQUEFORT, Abraham. *Histoire de Provinces-Unies, 1648–1676*, Vol. 4, Amsterdam: Frederic Muller, 1861. S. 356–357.

přiznal, že se nyní všechny zdroje musí soustředit na přípravu obrany samotné provincie Holland a dokonce naznačil, že by mohlo být rozumné zvážit a zjistit u blížících se Francouzů, zda by nebyli ochotni zahájit mírová jednání.^{300, 301} Dne 12. června překročila francouzská armáda Rýn a za čtyřicet dní obsadila většinu země. Do jejího držení se bez většího odporu dostalo čtyřicet osm opevněných měst a pevností, včetně Arnhemu, Amersfoortu a Utrechtu.^{302, 303} Později v létě byl Groningen obléhán biskupem z Münsteru. Město se urputně bránilo, a tak prakticky zachránilo celý Friesland od invaze. Provincie Holland a Zeeland se zachránily pouze tím, že nechaly na ochranu otevřít hráze a zatopit území.

Kdyby Anglie byla schopná zasadit republice rozhodující ránu porážkou na moři, nic by nestálo v cestě zničení Spojených provincií. Na moři ovšem čelil nepříteli schopný a odvážný admirál De Ruyter, který zmařil všechny naděje Angličanů na úspěch. V první fázi války na moři se anglická flotila zabývala řešením podstatného problému nedostatku lodí. Monarchie se totiž ve smlouvě zavázala, že její loďstvo bude mít k dispozici minimálně padesát *great ships* a Francie jich bude mít třicet. V pokynech, které vydal Ludvík XIV., naléhal na admirála d'Estrées, aby zajistil a podpořil harmonickou spolupráci s anglickým spojencem, protože budou válčit po boku nejlepší námořní mocnosti. Přesto však francouzská flotila nesmí zůstat pozadu a má být rovnocenným partnerem. Pokud to bude možné, Francouzi se mají chopit příležitosti a předčít svého spojence v projevené statečnosti, vytrvalosti a odbornosti.³⁰⁴

De Witt chtěl, aby flotila vedená De Ruyterem pokračovala v ofenzivním vedením války, tak jak tomu bylo v roce 1667, kdy jim tato taktika přinesla slavné vítězství. Velký penzionář dokonce požadoval zopakování útoku na Medway, čímž se mělo zabránit spojení anglické a francouzské flotily. De Witt opět pověřil svého bratra Cornelise, aby se přidal k flotile jako zástupce Generálních stavů. Spojení flotil se Nizozemcům nepodařilo zabránit, ale na druhý pokus byla anglo-francouzská flotila dostižena, když kotvila poblíž Suffolku, kde byla prováděna údržba lodí, a doplňovaly se zásoby.

³⁰⁰ *Institute of Historical Research: 'Venice: July 1672, 16-30'*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1671-1672*. Vol. 37. Londýn, 1939. [online]. [vid 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol37/pp253-263>. S. 253–263.

³⁰¹ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 831–832.

³⁰² DE WICQUEFORT, Abraham, pozn. 294, s. 430–434.

³⁰³ *British History Online: Venice: May 1672*. In: HINDS, Allen ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 37, 1671-1672*. Londýn, 1939. [online]. [vid 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol37/pp204-216>. S. 204–216.

³⁰⁴ JONES, James Reed, pozn. 143, s. 189–190.

De Ruyterovi se podařilo využít moment překvapení, když zastihl 7. června 1672 nepřátelskou flotilu v naprostém zmatku u pobřeží Sole Bay. Nizozemcům pomohlo i nedorozumění, které se vyskytlo mezi Angličany a Francouzi. Vévoda z Yorku vydal pokyn pro vytvoření formace, ale Francouzi špatně viděli signální vlajku, a tak místo na sever pluli na jih, zatímco anglická flotila se vydala severně.³⁰⁵ Admirál De Ruyter se tak mohl plně soustředit pouze na Angličany. Rozhodl se zaútočit na jejich vlajkovou loď, kterou poměrně snadno rozpoznal díky signálním vlajkám. Na této lodi se nacházel i vévoda z Yorku, a proto se z poškozené lodě *Royal Prince* přesunul na *St. Michael*. Loď *Royal James*, které velel admirál Sandwich, byla zapálena a úplně shořela. Zahynul na ní i její velitel, hrabě ze Sandwich.³⁰⁶

Vévoda z Yorku byl po bitvě zaskočen francouzskou těžkopádností, a když se naskytla možnost zformovat loď do protiútoků, flotile přestalo přát počasí a musela se vrátit zpět k anglickým břehům. Co se týká materiálních škod, skončila bitva u Sole Bay nerozhodně. Provincie ztratily dvě lodi *Stavoren* a *Josua*. Ale pokud jde o poškození lodí, v tomto ohledu byla více zasažena anglická plavidla. De Ruyterovi se nepovedlo úplně zvítězit, protože ustal vítr a nemohl pokračovat v dalších manévrech. Admirál ovšem získal cenný čas, který se Spojeným provinciím v době krize hodil.³⁰⁷ Po této bitvě se také Nizozemcům zvedlo sebevědomí, jež zasáhl francouzský postup na pevnině velmi citelně. Naopak v Anglii se ještě vyostřily antipatie vůči francouzskému spojenci. Obě flotily se musely vrátit do svých přístavů, aby podstoupily nutné opravy. De Ruyter musel uvolnit ze služby mnoho námořníků a dokonce nechat demontovat z lodí část děl, jež byla použita při obraně Holanďáků.

Obsazení čtyř ze sedmi provincií a nespokojenost, která mezi obyvateli panovala, vyvolaly v zemi nepokoje, jež vedly 20. srpna v Hague k lynčování a smrti obou bratrů De Wittových. V roce 1672 se stal novým místodržitelem provincie Holland a Zeeland Vilém Oranžský, jemuž rovněž svěřili funkci velitele armády a námořnictva. Ačkoliv byl Vilém velitelem námořnictva, rozkazy pro flotilu během války vydával admirál De Ruyter.³⁰⁸ Do konce roku 1672 se kvůli špatnému počasí, problémům se zásobováním a nemocem

³⁰⁵ ROWEN Herbert Harvey, pozn. 21, s. 821.

³⁰⁶ HARRIS, Frank Reginald. *The Life of Edward Mountagu, First Earl of Sandwich, 1625–1672*. Londýn: John Murray, 1912. S. 261–263.

³⁰⁷ *British History Online: Charles II: June 1672*. In: BLACKBURNE, Daniell, BICKLEY Francis. *Calendar of State Papers Domestic: Charles II, Addenda 1660-1685*. Londýn, 1939. online]. [vid 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/addenda/1660-85/pp353-354>. S. 353–354.

³⁰⁸ ARBLASTER, Paul, pozn. 42, s. 160–161.

neodehrála žádná zásadní námořní bitva, která by přinesla zvrat ve válce. Co se týká pozemního vojska, dokázal kurážný Vilém III. Oranžský zlepšit morálku mužstva natolik, že mohl přejít 28. září u Naardenu, i když nakonec neúspěšně, do protiofenzívy. Nizozemcům se dostalo pomoci od Jižního Nizozemí a rakouských jednotek, které se objevily podél Rýna, což přispělo k odklonění části francouzských vojsk. *Rampjaar* neboli rok katastrof byl u konce a přinesl alespoň malou naději pro Spojené provincie, kterou by v půlce léta 1672 hledal jen málokdo. Ve stejnou dobu byl vydán rozkaz k zatčení dvou podezřelých nizozemských špiónů, nacházejících se v Anglii. V prosinci byl zadržen Gerbrand Zas, jenž byl vyslán do země na neoficiální průzkum politické situace, aby zjistil vše, co by bylo potřeba k zahájení mírových jednání. Zasovi bylo řečeno, aby zemi urychleně opustil. V lednu se ovšem vrátil a poté byl společně s Willemem Artonem zatčen na základě zpráv anglických agentů v Hollandu. Úkolem Zase a Artona bylo vyhledat ministry, kteří nejsou nakloněni pokračování války, a poté s nimi začít jednat. Bylo také zřejmé, že jejich mise měla i časové omezení, stanovené do začátku parlamentní sezóny. Jenže jak se postupem času ukázalo i bez přičinění špiónů se v Anglii začala vytvářet opozice proti vedení války.³⁰⁹

Anglickému panovníkovi již nestačily francouzské subsidie na pokrytí válečných výdajů. Další vedení války si bez svolání parlamentu, od něhož nutně potřeboval získat další finance, nemohl dovolit. Z tohoto důvodu bylo zasedání Dolní sněmovny svoláno na polovinu února 1673.³¹⁰ Po bouřlivých debatách nakonec parlament projevil ochotu poskytnout peníze na další vedení války, ovšem pod podmínkou, že Karel II. odvolá Deklaraci o shovívavosti a bude souhlasit s tzv. zákonem o zkoušce, znemožňujícím neanglikánům zastávat veřejné úřady.³¹¹ Suma peněz, již parlament odsouhlasil, byla stanovena na sedmdesát tisíc liber měsíčně a měla být vyplácena po dobu osmnácti měsíců. Finance ovšem parlament neposkytl z „válečného nadšení“, ale proto, že byly nutně potřeba na opravu poškozených lodí, které by jinak musely zůstat v přístavech, a Anglie by tak mohla být vystavená dalšímu útoku na Medway.

³⁰⁹ *British History Online: Charles II: January 1673*. In: BLACKBURNE, Daniell, BICKLEY Francis. *Calendar of State Papers Domestic: Charles II, Addenda 1660-1685*. Londýn, 1939. [online]. [vid 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/addenda/1660-85>. S. 364–391.

³¹⁰ *British History Online: House of Commons Journal Volume 9: 14 February 1673*. In: *Journal of the House of Commons: 1667-1687*. Vol. 9. [online]. [vid 5. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp242-253>. S. 242–253.

³¹¹ MAUROIS, André, pozn. 74, s. 288–289.

Po schválení tzv. zákona o zkoušce se musel vévoda z Yorku jako katolík vzdát funkce nejvyššího lorda admirála, v níž ho vystřídal princ Rupert a postavil se do čela spojené anglo-francouzské flotily. Vlajkovou lodí prince Ruperta se stala nově postavená *Royal Charles*, nesoucí sto děl. Pro námořní operace v roce 1673 měla spojená flotila obecnou strategii – vyhledat De Ruyterovu flotilu, zahnat ji do přístavu, který by bylo možné blokovat a tím umožnit vylovení pozemních vojsk v Zeelandu. Poté by Anglie a Francie přistoupily na mírová jednání, jejichž výsledek by vyhovoval oběma zemím.

De Ruyter se opět neúspěšně snažil zabránit spojení nepřátelských flotil. K selhání nizozemské flotily došlo z důvodů nepřipravenosti zeelandské eskadry a špatného počasí. Poté se nizozemská flotila stáhla k Schooneveldu, širokému průlivu, nacházejícímu se blízko walcherenských mělčin. Počátkem května 1673 Karel II. vydal rozkaz připravit loďstvo k vyzvednutí a přepravě deseti tisíc mužů pěchoty, kteří by se vyloдили na pobřeží Spojených provincií, kde by se připojili k pěti tisícům námořníků.³¹² Pěchota se ale nedostala dál než do Yarmouthu, kde čekala na přepravu.^{313, 314, 315}

Dne 17. května 1673 se na *Royal Charles* sešla válečná rada, jíž se účastnil Karel II. a vévoda z Yorku. Bylo rozhodnuto, že spojená flotila zaútočí na De Ruyterovu flotilu s nadějí, že ji zničí nebo alespoň rozptýlí tak, aby se mohla vyložit pěchota. Dne 7. června byla anglo-francouzská flotila připravena poblíž Schooneveldu postavit se svému nepříteli. De Ruyterova flotila čítala padesát dva lodí. Eskadrám veleli De Ruyter, Tromp a Banckert. Spojenci měli k dispozici sedmdesát šest válečných lodí a téměř pět tisíc děl a zbraní. Veliteli byli princ Rupert, d'Estrées a Spragge. Princ Rupert jako nejvyšší lord admirál určil, že hlavní bojovou eskadrou se stane ta francouzská. Tento krok učinil z jediného důvodu, a to aby Francouzi nezůstali oddělení, tak jako tomu bylo v bitvě u Sole Bay v roce 1672. Toto, dalo by se říct, politické rozhodnutí mělo vážné důsledky. Bitva začala v jednu hodinu odpoledne, a zatímco princ Rupert se střetl s eskadrou, které velel

³¹² Tato pěchota byla složená z nově vzniklých pluků během zimy v roce 1672. Její velení postrádalo jakékoliv zkušenosti. Výcvik měl na starosti vévoda z Buckinghamu, kterého však tato povinnost vůbec nezajímala a u jejich výcviku nebyl téměř vůbec přítomen. Velmi brzy se u pěchoty objevily problémy s disciplínou, které v předvečer jejich nalodění přerostly ve vzpouru. Pro jejich přepravu měly být použité uhelné lodě, které však byly příliš malé. Otřesný stav armády vedl Karla II. k výměně Buckinghamu za francouzského generála Schomberga, který se měl postarat o disciplínu mužstva a velení během invaze.

³¹³ JONES, James Reed, pozn. 143, s. 201–203.

³¹⁴ *British History Online: Venice: July 1673*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1673-1675*. Vol. 38. Londýn: 1947. [online]. [vid 2. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol38/pp70-81>. S. 70–81.

³¹⁵ *British History Online: Venice: August 1673*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1673-1675*. Vol. 38. Londýn: 1947. [online]. [vid 14. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol38/pp81-99>. S. 81–99.

Tromp, De Ruyter zaútočil na francouzskou část spojenecké flotily. De Ruyter je poměrně rychle porazil a připojil se k Trompovi v bojích proti princovi Rupertovi. Admirál De Ruyter chování Francouzů poměrně satiricky okomentoval takto „Chovali se tak dobře, jak se očekávalo“.^{316, 317} Výsledek této bitvy byl nerozhodný, protože nikdo nedokázal zničit ani jednu bojovou loď, pouze tři lodě na obou stranách byly poškozeny a vyslány zpět do přístavu k opravám. Úplně zbytečně bylo zničeno osmnáct zápalných lodí, protože jejich použití nemělo žádný efekt. S celkovým výsledkem bitvy mohli být spokojenější Nizozemci, protože se jim podařilo odložit plánované vyloďení nepřátelských sil na jejich území.

Admirál De Ruyter povzbuzen výsledkem výše zmíněné bitvy rozhodl, že se flotila vrátí do kotviště Schooneveld. Na tomto místě mohli Nizozemci nerušeně vyčkávat na další příležitost, protože Karel II. nařídil, že se anglická flotila v žádném případě nemá znovu pokoušet tuto mělčinu překročit. Další možnost se nizozemské flotile naskytla hned 14. června 1672. De Ruyter svým útokem anglo-francouzskou flotilu překvapil. Angličané a Francouzi se domnívali, že nizozemská flotila utrpěla vážné škody na lodích i morálce a obnova poškozených plavidel bude trvat několik týdnů. Zaskočení spojenci se snažili rychle uspořádat do bojové linie, ovšem v nastalém zmatku nebyli schopni se do formace vmanévrovat. Výsledek tohoto střetu byl prakticky stejný jako toho předchozího – nikdo nedokázal zničit bojovou loď nepřítele. Nizozemcům se nicméně podařilo splnit jejich hlavní cíl, donutit protivníky ustoupit od pobřeží Spojených provincií. Princ Rupert se rozhodl vrátit do kotviště Nore, kde mohly být lodě opraveny a doplněny o nové zásoby.³¹⁸

319

Ludvík XIV. se obával, že nyní začne nizozemská blokáda spojené anglo-francouzské flotily u Temže. Jeho obavy se ukázaly jako správné, když se De Ruyterova flotila objevila 6. července u Gunfleet. Její přítomnost vyvracela dřívější tvrzení Angličanů, které se objevilo po prvním střetu u Schooneveldu, že nizozemská flotila je na pokraji kolapsu. Přítomnost Nizozemců opět oddálila přesun invazní armády ze cvičiště v Blackheath do Yarmouthu.³²⁰ Spojená flotila se znovu opozdila s vyplutím na moře, a to

³¹⁶ CAMPBELL, John. *Lives of the Admirals and Other Eminent British Seamen, Containing Their Personal Histories*, Vol. 2. Dublin: Angel and Bible, 1748. S. 200–201.

³¹⁷ CHRISTIE, William Dougal. *Internet Archive: Letters Adressed from London to Sir Joseph Williamson*. [online]. Londýn: Nicols and Sons, 1873. [vid 14. 6. 2015]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/lettersadresse01chrigoog#page/n38/mode/2up>.

³¹⁸ BOXER, Charles Ralph: pozn. 1, s. 53–55.

³¹⁹ CHRISTIE, William Dougal, pozn. 317, s. 40–48.

³²⁰ JONES, James Rees, pozn. 1433, s. 206.

opět kvůli Francouzům a jejich pomalému doplňování zásob. Francouzi totiž přivázeli do Anglie vlastní zásoby, místo toho aby si je opatřili v anglických skladech. Jako důvod uváděli obavy, že by jejich nákup v Anglii byl zbytečně předražený. Dalším důvodem opoždění byl vysoký počet nemocných námořníků na Rupertových lodích a jejich výměna byla rovněž časově náročnější. Když už měla flotila ideální povětrnostní podmínky pro vyplutí, došlo k dalšímu zdržení, protože se princ Rupert 6. srpna tázal Karla II. dopisem, jaké další kroky má podniknout. Čekáním na odpověď ztratila flotila další týden.³²¹ Karel II. ve své odpovědi znovu zdůraznil, že princ Rupert nesmí zaútočit na De Ruytera v oblasti mělčin.^{322, 323}

Třetí a poslední měření námořních sil se odehrálo v srpnu 1673, o necelé dva měsíce později po posledním střetu u Schooneveldu. Když se anglo-francouzská flotila objevila u pobřeží Spojených provincií, vyvolalo to u obyvatel zděšení, protože se mezi nimi šířily mylné informace o celkovém počtu vojáků, kteří se měli na území vylodit. Jejich celkový počet měl dosahovat až třicet tisíc. Skutečnost ale byla jiná. Pěchota měla celkem šest tisíc mužů a stále čekala na přepravu v Anglii. Navíc se tou dobou předpokládal návrat bohatě naložených lodí VOC a členové jejího představenstva naléhali na Viléma III. a Generální stavy, aby urychleně vydali rozkaz k ochraně vracejících se obchodních lodí. Vilém III. se rozhodl navštívit flotilu 12. srpna a vydal rozkaz k vyhnání nepřátelské flotily od břehů Spojených provincií a ochraně lodí VOC.³²⁴

Obě flotily na sebe narazily 21. srpna 1673 poblíž Texlu přibližně v osm hodin ráno. Síly byly stejně jako v předchozích střetech třetí anglo-nizozemské války vyrovnané. Vítr lehce „nahrával do karet“ spojenecké flotile, protože každá z lodí byla schopná zaujmout své přesné místo v bojové linii.³²⁵ Bitva se rozdělila na tři oddělené střety eskader. Trompova vlajková loď *Gouden Leeuw*, patřila mezi nejlepší nizozemské bojové lodě, stála v této bitvě proti anglické *Royal Prince*. Během tří hodin dokázal Tromp připravit na lodi nepřítele o život mnoho mužů, zatímco na jeho lodi nezemřel ani jeden člen posádky. Kolem sedmé hodiny večer byla bitva u konce. I po této bitvě ani jedna

³²¹ ISRAEL, Jonathan, pozn. 7, s. 812–813.

³²² *British History Online: Venice: July 1673*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1673-1675*. Vol. 38. Londýn: 1947. [online]. [vid 2. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol38/pp70-81>. S. 70–81.

³²³ *British History Online: Venice: August 1673*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1673-1675*. Vol. 38. Londýn: 1947. [online]. [vid 14. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol38/pp81-99>. S. 81–99.

³²⁴ CHRISTIE, William Douglas., pozn. 317, s. 97.

³²⁵ DARTMOUTH, William Legge. *Internet Archive: The Manuscripts of the Earl of Dartmouth*. [online]. Londýn, 1895. [vid 15. 6. 2015]. Dostupné z: <https://archive.org/details/manuscriptsearl00pagegoog>. S. 28.

flotila neutrpěla žádné ztráty bojových lodí. Výsledek ale opět zvýhodňoval Spojené provincie, protože těžce poškozená spojenecká flotila se musela na několik dní vrátit do ústí Temže. Moře bylo tedy pro návrat lodí VOC bezpečné a strach z vylodění vojska na území Zeelandu byl provždy zažehnán.³²⁶

Pro Angličany se bitva ukázala jako rozhodující, ne proto, že by snad některá strana získala výhodu v boji, ale proto, že chování d'Estréese a převážné části francouzských vojáků vyvolalo silné anti-francouzské nálady nejen mezi námořníky ale i v Anglii. Olej do ohně přilila ještě hanlivá a veřejná kritika, kterou pronesl princ Rupert na adresu Francouzů. Po tomto vyjádření bylo zřejmé, že nepřipadá v úvahu, aby anglo-francouzská flotila pokračovala ve válce pod jeho velením. Takovéto výroky a i další kritika snášející se na Francouze rozhodně nepomohly zlepšení vzájemných vztahů, ba naopak. V této situaci bylo velmi nepravděpodobné, že by parlament odsouhlasil poskytnutí dalších financí na vedené války.^{327, 328}

V průběhu tohoto roku se navíc začal měnit celý charakter této války, když 19. října 1673 Ludvík XIV. vyhlásil válku Španělsku. Tím vytvořil reálnou hrozbu, že Anglie bude vtažena do tohoto rozšířeného konfliktu, což by mohlo mít negativní dopad na ekonomiku země. Válka se postupně začínala měnit v evropský konflikt a vyhlídky na brzký mír se rychle vzdalovaly. Karel II. byl „odsunut“ na pozici, z níž nebyl schopen ovlivnit žádné zásadní rozhodnutí, které Ludvík XIV. udělal. Válka se Španělskem by pro Anglii měla vážné důsledky, protože by se úplně zastavil obchod s kořením, jak již tomu bylo v letech 1655–1660. Obchod s Levantou by rovněž strádal ve prospěch francouzských konkurentů. Na argumenty týkající se obchodu Anglie slyšela, protože původně vstupovala do války s tím, že získá větší podíl a zisk ze světového obchodu. Škody způsobené holandskými korbáry znemožňovaly výše zmíněnou možnost rozšíření a navíc obchodníci byli nuceni si pronajímat pro přepravu zboží cizí lodě, protože kvůli válce byl nedostatek námořníků, což je vyšlo přibližně na tři sta tisíc liber.^{329, 330, 331}

³²⁶ BOXER, Charles Ralph, pozn. 1, s. 57–58.

³²⁷ CHRISTIE, William Douglas., pozn. 317, s. 168–191.

³²⁸ *British History Online: House of Lords Journal Volume 12: 4 November 1673*. In: *Journal of the House of Lords 1666–1675*. Vol. 12. [online]. [vid 15. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/lords-jrnl/vol12/pp592-593>. S. 592–593.

³²⁹ *British History Online: Venice: October 1673, 1-20*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1673-1675*. Vol. 38. Londýn: 1947. [online]. [vid 16. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol38/pp127-145>. S. 127–145.

³³⁰ *British History Online: Venice: December 1673, 1-20*. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, 1673-1675*. Vol. 38. Londýn: 1947. [online]. [vid 16. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol38/pp181-193>. S. 181–193.

Celková nespokojenost se spojenectvím s Francií, se ještě umocnila uzavřením sňatku mezi vévodou z Yorku a italskou princeznou Marií Modenskou, což vyvolalo další nárůst anti-katolických nálad. Tímto sňatkem králův bratr potvrdil svou katolickou náboženskou orientaci. Kabala v té době navíc procházela vážnou krizí, kdy její ministři proti sobě intrikovali a někteří z nich se obávali i obžaloby. Vévoda z Yorku ani jeho společníci neměli žádnou představu o skutečném stavu královských financí, na niž začal důrazně upozorňovat až nový nejvyšší strážce pokladu, budoucí hrabě z Danby. Právě on Karla II. opakovaně informoval, že Anglie si další vedení války nemůže dovolit. Proti tomu se ozývaly francouzské argumenty, že separátní mír by byl proti ustanovením Doverské a Heejwijjské smlouvy a proti reputaci a cti anglického panovníka. Karel II., stejně jako vévoda z Yorku, nechtěl rozbít alianci s Francií, ale tlak ze strany Parlamentu, neutuchající veřejné anti-francouzské nálady a nátlak španělské diplomacie změnily monarchovo rozhodnutí.^{332, 333}

Dolní sněmovna trvala na tom, že Karel II. válku začal, a tak ji musí i ukončit. Dokonce i Downing, ztělesnění anti-nizozemské politiky a agresivního merkantilismu šedesátých let 17. století, muž, který byl vyslán v roce 1671 do Hague, aby urychlil válku, se nyní přikláněl k jejímu konci.³³⁴ Mírová smlouva z Westminsteru byla podepsána 19. února 1674 a v podstatě potvrzovala koloniální rozdělení podle Bredské mírové smlouvy z roku 1667. Nizozemci souhlasili se salutováním anglické vlajce v oblasti *British seas*,³³⁵ ale neuznávali anglickou suverenitu na moři. Spojené provincie musely zaplatit Koruně odškodné ve výši dvě stě tisíc liber. Nizozemci naopak odmítli platit za právo rybolovu v Severním moři, protože správně odhadli, že pozice Karla II. je příliš slabá na to, aby přerušil vyjednávání.

³³¹ CHRISTIE, William Douglas., pozn. 317, s. 142–158.

³³² JONES, James Rees, pozn. 1433, s. 181–193.

³³³ *British History Online: House of Commons Journal Volume 9: 11 February 1674*. In: *Journal of the House of Commons: 1667-1687*. Vol 9. Londýn, 1802. [online]. [vid 18. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp306-307>. S. 10–14.

³³⁴ *British History Online: Debates in 1674: January (20th-26th)*. In: *Grey's Debates of the House of Commons: Volume 2*, ed. Anchtell Grey. Londýn, 1769. [online]. [vid 16. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/greys-debates/vol2/pp317-349>. S. 317–349.

³³⁵ *British seas* byla oblast od mysu Finisterre až po území Norska.

Závěr

Hlavním cílem diplomové práce bylo analyzovat vztahy mezi Anglií a Spojenými nizozemskými provinciemi za restaurace Stuartovců v letech 1660–1675, kde jsem se zaměřila především na námořnictvo. Předložená práce porovnávala také původní zákon o plavbě z roku 1651 s jeho pozdějšími modifikacemi z let 1660, 1662 a 1663. Srovnala jsem námořnictva obou zemí a analyzovala příčiny, průběh a důsledky druhé a třetí anglo-nizozemské války. Splnit cíl práce bylo mnohdy náročné, protože Stuartovskou érou se česká historiografie zabývala dlouhá léta jen okrajově. Až v posledních několika letech se na našem území objevily monografie zabývající se touto tematikou, a to především vnitropolitickým vývojem Anglie.

Všechny tři anglo-nizozemské války s sebou přenesly do námořních bitev mnoho nových aspektů, které ovlivnily nejenom bojovou taktiku, ale i velikosti flotil, způsob jejich zásobování a množství námořníků sloužících na lodích. Nakonec nesmíme zapomenout ani na ohromné množství peněz a materiálu, které válka „spolykala“. Dalším typickým rysem těchto bojů byla jejich intenzita, kdy hlavní bitvy od sebe dělil jen velmi krátký časový úsek vzhledem k vysokým počtům zraněných a mrtvých mužů.

V průběhu všech válek můžeme pozorovat nečekané a mnohdy i dramatické zvraty. Jako příklad můžeme uvést rok 1665 a situaci po bitvě u Lowestoftu, kdy všechny evropské země byly konfrontovány s předpokladem, že Anglie ovládne většinu moří. V roce 1667 se situace otočila o tři sta šedesát stupňů a monarchie ztratila kontrolu nejen nad *Narrow Seas*, ale i nad svými pobřežními vodami. Dočasný pocit holandského vítězství byl zničen v roce 1672, kdy francouzská armáda pronikla do nitra Spojených provincií. To vše ale bylo předtím, než admirál De Ruyter provedl, dle mého názoru, nejúspěšnější a nejsikovnější obrat v námořní kampani, jímž dokázal zajistit další existenci republiky. Karel II. byl poté svými vlastními vládními orgány přinucen začít mírová jednání, jejichž výsledek pouze zdůraznil rozdíl mezi vládními systémy obou zainteresovaných zemí.

Po restauraci Stuartovců v roce 1660 jen málo evropských panovníků nebo jejich ministrů chápalo charakter a fungování anglického vládního systému. Čemu však nerozuměli, byl kontrast mezi námořní silou, která spadala pod pravomoc Karla II. a politickým omezením jeho pravomocí nad vlastními zákonodárnými orgány, jako byl parlament.

Přestože jsou anglo-nizozemské války námořními historiky poměrně opomíjeny, je nutné připomenout jejich význam pro vývoj válečné taktiky na moři. Za těchto válek se začaly stavět tzv. *great ships*, které hrály prim v námořních bitvách v následujícím století. *Great ships* se vyznačovaly vysokým počtem těžkých zbraní. Nový typ lodí vedl k postupnému ustoupení od boje zblízka, protože tyto lépe vyzbrojené lodě umožňovaly boj na dálku. Proto se postupem času ustálila bojová taktika tzv. bitevní linie, která byla novinkou v první-anglo nizozemské válce. Tato praxe zavedení tzv. bitevní linie rovněž stanovila pravidla, jež *Royal Navy* zavedla pro všechny velitele flotil a kapitány. Podle nich měli být vždy odhodlaní provést ofenzivní a agresivní útok na nepřítele. Tzv. Bojové instrukce, poprvé formulované námořnictvem Commonwealthu předpokládaly, že kapitáni jednotlivých lodí budou disciplinovaně dodržovat příkazy od svých nadřízených důstojníků. Ale extrémně jednoduchý systém vlajkové signalizace znemožňoval měnit a vydávat nové rozkazy během již zahájené bitvy. Velitelé flotil tak neměli dostatek možností kontrolovat své síly v akci, a to se často ukázalo jako rozhodující. V důsledku toho se bitvy často měnily v jednotlivé střety lodě proti lodi. Vše pak záleželo na iniciativě, odvaze a agresivitě jednotlivých kapitánů.

V první anglo-nizozemské válce kapitáni obchodních lodí Spojených provincií neměli s velením na bojových plavidlech zkušenosti a často nebyli schopni plnit rozkazy, aby zaútočili na nepřítele. Nizozemci poučení svými neúspěchy, proto urychleně profesionalizovali námořní sbor důstojníků. Pokud měli mladší velitelé eskader či divizí možnost, mohli, jakmile začala bitva, dělat svá vlastní rozhodnutí nezávisle na tom, co dělal zbytek flotily. Jako příklad můžeme uvést bitvu z roku 1666, kdy Cornelis Tromp bojoval prakticky úplně oddělen od De Ruytera.

Hlavní oblast, kde se odehrávaly bitvy anglo-nizozemských válek, byla jasně vymezená v rozsahu Severního moře a kanálu La Manche. Další oblastí střetů byly asijské vody a Karibik. Tyto akce ve vzdálených mořích by ale nikdy nemohly podstatně ovlivnit nebo rozhodnout výsledek války, neměly dokonce vliv ani na detaily mírových smluv. Díky své dominantní obchodní pozici si VOC, zejména počtem obchodních lodí a námořníků zaměstnaných v oblasti obchodu v asijských zemích, v podstatě sama držela a bránila své pozice proti anglickým a francouzským rivalům. Ale ani tyto úspěchy ve vzdálených oblastech nemohly vyvážit těžké ztráty týkající se především vracejících se plně naložených obchodních lodí, které Spojené provincie utrpěly v oblastech Severního moře zejména v průběhu druhé anglo-nizozemské války.

Navíc můžeme konstatovat, že to, co Nizozemcům pomohlo k dosažení jejich prvenství ve světovém obchodu, se po vypuknutí anglo-nizozemských válek ukázalo jako vážná nevýhoda. Jejich obchod, který fungoval na systému překladišť (tzv. entrepotů), by nemohl být zachován, pokud by byly překročeny kapacity skladů, kde se nacházelo zboží přivážené a dále převážené do vzdálených oblastí Baltského moře, Biskajského zálivu, Středozemního moře, Ameriky a Asie. Přerušování nizozemského obchodu během období, kdy Angličané byli schopni efektivně kontrolovat Severní moře a La Manche, bylo v letech 1665 a 1672 sice krátké, ale vážně narušilo jejich obchodování.

Další otázkou, kterou je nutné na závěr zodpovědět, je, do jaké míry drahé a krvavé anglo-nizozemské války něco ovlivnily. Války rozhodně nespĺnily obchodní očekávání Angličanů založené na víře, že významný podíl na světovém obchodu a bohatství z něj pramenící lze „ukrást“ Nizozemcům hrozbami a použitím síly. Zkušenosti z prvních dvou válek ukázaly, že celkové náklady na agresivní vedení válek nemohou být finančně pokryty. Finanční ztráty obchodníků byly rovněž podstatné. Nizozemská admirálita nebyla dostatečně organizovaná na to, aby mohla zaručit účinný doprovod pro pravidelné konvoje obchodních lodí. Obchodníci si stěžovali na nadměrné zpoždění, díky kterému přicházeli o značné finanční částky. To vše ale nic neměnilo na skutečnosti, že Spojené provincie po první válce dokázaly velmi rychle obnovit obchod, zatímco Anglie se potýkala s opačným problémem. Wiliam Coventry pravdivě poznamenal, že nizozemské ztráty automaticky nemusí vést k anglickým ziskům.

Spojenectví s Francií rovněž přineslo oslabení anglického obchodu. Politici padesátých a šedesátých let 17. století se téměř výhradně soustředili na nutnost útoku proti Spojeným provinciím kvůli jejich dominanci v zámořském obchodu. Ochranná politika, kterou ve Francii zavedl Colbert, změnila situaci a již nebylo možné tvrdit, že pouze Spojené provincie vytváří překážku v rozšíření anglického obchodu a bohatství. Francouzský protekcionismus rychle a výrazně snížil anglický vývoz do této země. Zatímco se odehrávaly tři anglo-nizozemské války, jeden z hlavních klamů tehdejšího merkantilistického smýšlení se pomalu dostával na povrch. Vzhledem k jejich identifikaci bohatství s penězi (ve formě mincí) merkantilisté věřili, že množství bohatství je poměrně statické a že jedna země může zbohatnout, jen pokud zbaví jinou zemi jejího podílu na tomto bohatství. Od konce padesátých let 17. století se některé koloniální obchody a území začaly rozšiřovat a jejich rozšiřování pokračovalo i v průběhu 18. století, kdy se právě Anglie (Velká Británie) stala hlavním příjemcem bohatství proudícího z tohoto obchodu.

Navzdory bojům na pobřeží západní Afriky v letech 1664 až 1665 a úspěchu VOC v indonéských vodách, první tři anglo-nizozemské války ve významnější míře tento vývoj v koloniálních oblastech neovlivnily.

Zámořská teritoriální úprava, která byla schválena v Bredě v roce 1667 a znovu potvrzena ve Westminsteru v roce 1674, odstranila hlavní zdroj koloniální rivality mezi zeměmi a položila základ pro mír, který trval mezi Anglií a Spojenými provinciemi přes sto let. Územní změna se týkala Nového Nizozemí a Cape Coast Castle, které připadly Anglii. Spojené provincie získaly Surinam a Pulo Run. Politicky války zajistily konečnou kontrolu nad *Royal Navy* parlamentu, protože Koruna si nemohla dovolit udržet přiměřeně velkou flotilu bez finanční podpory poslanců.

„Všechny přirozené výhody jako vítr, dobré přístavy a muži jsou na naší straně.“³³⁶ Když k těmto slovům Coventryho přidáme i nepopiratelnou převahu anglických válečných lodí svými rozměry a vyzbrojí, je na místě se ptát, proč tyto faktory nebyly rozhodujícími ve druhé a třetí anglo-nizozemské válce stejně tak, jako tomu bylo v té první. Prvním důvodem byly vynikající námořní dovednosti a velení admirála Michiel de Ruytera. Tím druhým byla daleko větší ekonomická odolnost a finanční rezervy Spojených provincií. Navzdory větší platební schopnosti republiky i zde se objevovaly finanční problémy. Na rozdíl od Anglie si Spojené provincie dokázaly s nastalými obtížemi lépe poradit.

³³⁶ BOXER, Charles Rarlp, pozn. 1, s. 62.

Seznam literatury a pramenů

Prameny

ANDERSON, Roger Charles. ed. *Journal and Narratives of the Third Dutch War*. Vol. 86. Londýn: Navy Records Society, 1946.

ANDERSON, Roger Charles, ed., *The Journal of Sir Thomas Allin 1660–1678*. Vol. 1. Londýn: Navy Records Society, 1939. ISBN 978-0853540076.

ANDERSON, Roger Charles, ed., *The Journal of Edward Montagu, First Earl of Sandwich, Admiral and General at Sea 1659–1665*. Londýn: Navy Records Society, 1929.

BATE, Frank. *The Declaration of Indulgence, 1672: A Study in Rise of Organised Dissent*. [online]. Londýn: University of Liverpool, 1908. [vid 5. 3. 2015]. Dostupné z: http://archive.org/stream/declarationofind00bateuoft/declarationofind00bateuoft_djvu.txt.

BIRCH, Thomas, ed. *A Collection of the State Papers of John Thurloe*, Londýn, 1742. sv. 1.

BROWNING, Andrew ed., *English Historical Documents*. Vol. 12. Londýn: Eyre and Spottiswode, 1966.

BROWNING, Andrew, ed. *English Historical Documents, 1660–1714*. Londýn: Psychology Press, 1953.

CHRISTIE, William Dougal. *Internet Archive: Letters Adressed from London to Sir Joseph Williamson*. [online]. Londýn: Nicols and Sons, 1873. [vid 14. 6. 2015]. Dostupné z: <https://archive.org/stream/lettersaddresse01chrigoog#page/n38/mode/2up>.

Constitution Society: The Declaration of Breda [online]. [vid 23. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.constitution.org/eng/conpur105.htm>.

DARTMOUTH, William Legge. *Internet Archive: The Manuscripts of the Earl of Dartmouth*. [online]. Londýn, 1895. [vid 15. 6. 2015]. Dostupné z: <https://archive.org/details/manuscriptsearl00pagegoog>.

DE LA COURTE, Pieter. *The True Interest and Political Maxims of the Republic of Holland*, Londýn: John Campbell, 1702.

DU MOULIN, Lewis. *An appeal of all the non-conformists in England to God and all the Protestants of Europe in order to manifest their sincerity in point of obedience to God and the King to which is added a sober and unpassionate reply to the author of The lively picture of Lewis du Moulin*. [online]. [vid 18. 2. 2015]. Dostupné z: <http://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A36831.0001.001?rgn=main;view=fulltext>.

GARDINER, S., ATKINSON C. ed. *Letters and Papers Relating to the First Anglo-Dutch War, 1652–1654*, Londýn: Navy Record Society, 1899, sv. 1.

GROTIUS, Hugo. *The Freedom of the Sea*, New York, 1916.

HARDRES, Thomas. *Reports of Cases Adjudged in the Court of Exchequer: In the Years 1655–1660*. Dublin: Henry Watts, 1792.

HARRIS, Frank Reginald. *The Life of Edward Mountagu, First Earl of Sandwich, 1625–1672*. Londýn: John Murray, 1912.

HYDE, Edward. *The life of Edward, Earl of Clarendon, being a Constitution of the History of the Great Rebellion*, Vol. 3. Oxford, 1827.

LATHAM, Robert, MATTHEWS William, eds. *The Diary of Samuel Pepys*. Vol. 10. London: University of California Press, 2001. ISBN 978-0520227156.

LISTER, Thomas, Henry, ed., *Life and Administration of Edward, First Earl of Clarendon*. Vol. 3. Londýn, 1837.

MACDONALD, William. ed. *Select Charters and other Documents Illustrative of American History, 1606–1913*, New York: Macmillan Company, 1923.

POWELL, John Rowland, TIMINGS, Edward Kenneth (eds.), *The Ruppert and Monck Letter Book 1666*. Londýn: Navy Records Society, 1970. ISBN 978-0-85354-002-1.

ROUTLEDGE, F. J., ed. *Calendar of the Clarendon State Papers*, Vol. 5, Oxford: Nabu Press, 1970. ISBN 1246807327.

TANNER, Robson Joseph, ed. *Samuel Pepy's Naval Minutes*, Philadelphia: Nabu Press, 2014. ISBN 978-1293646854.

Odborná literatura

ANDREWS, Charles. ed. *British committees, commissions and councils of trade and plantations, 1622–1675*, In: HOPKINS, Johns. *University Studies in historical and political science*. Vol. 26. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1908.

APPLEBY, Joyce. *Economic thought and ideology in seventeenth century England*. New Jersey: Prinстон University Press, 1978. ISBN 0691052654.

ARBLASTER, Paul. *A History of the Low Coountries*. New York: Palgrave Macmillan, 2006. ISBN 978 1 4039 4828 1.

BOXER, Charles Ralph. *The Anglo-Dutch Wars of the 17th Century 1652–1654*. Londýn: H. M. Stationery Office, 1974. ISBN 0112901697.

BRENNER, Robert. *Merchants and Revolution, Commercial Change, Political Conflict, and London's Overseas Traders, 1550–1653*. Londýn: Verso, 2003. ISBN 1-85984-333-6.

BRUIJN, Jacobus Ruurd. *The Dutch Navy of the Seventeenth and Eighteenth Century*, Columbia: University of South Carolina Press, 1993. ISBN 9780872498754.

CAMPBELL, John. *Lives of the Admirals and Other Eminent British Seamen, Containing Their Personal Histories*, Vol. 2. Dublin: Angel and Bible, 1748.

CARSTEN, Francis. *The New Cambridge Modern History, The Ascendancy of France 1648–88*. Vol. 5. Cambridge: Cambridge University Press, 1961. ISBN 978-0521045445.

DAVIES, Norman. *The Isles: A History*. Oxford: Oxford University Press, 1999. ISBN 9780198030737.

DAVIES, Kenneth Gordan. *The Royal African Company*. London: Routledge/Thoemmes Press, 1999. ISBN 0415190770.

DE WICQUEFORT, Abraham. *Histoire de Provinces-Unies, 1648–1676*, Vol. 4, Amsterdam: Frederic Muller, 1861.

FOX, Frank. *Great Ships: The Battlefleet of Charles II*, Greenwich: Conway Maritime Press, 1980. ISBN 978-0851771663.

-
- FRIEL, Ian. *Maritime History of Britain and Ireland*, Londýn: British Museum Press, 2003. ISBN 978-0714127187.
- FULTON, Thomas Wernys. *The Sovereignty of the Sea*. New Jersey: Lawbook Exchange, 1911. ISBN 1584772328.
- GEJDOŠOVÁ, Martina. *Vztahy mezi Anglií a Spojenými nizozemskými provinciemi za Cromwellovy éry*, Liberec: Technická univerzita v Liberci – bakalářská práce, 2011.
- HUTTON, Ronald. *Charles the Second. King of England, Scotland and Ireland*. Oxford: Clarendon Press, 1989. ISBN 0198229119.
- ISRAEL, Jonathan. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall: 1477–1806*. Oxford: Oxford University Press, 1995. ISBN 978-0198207344.
- JONES, Idris Deane. *The English Revolution, An Introduction to English History 1603–1714*. London: W. Heinemann, 1972. ISBN 978-0435324803.
- JONES, James Rees. *Charles II, Royal Politician*. Londýn: Allen & Unwin, 1987. ISBN 0049421964.
- JONES, James Rees. *The Restored Monarchy 1660–1688*, Londýn: Rowman & Littlefield Publishers, 1979. ISBN 978-0333214312.
- JONES, James Rees. *The Anglo-Dutch wars of the seventeenth century*, New York: Longman, 1996. ISBN 978-0582056305.
- KLEIN P. W. *A new look at an old subject: Dutch trade policy in the age of mercantilism*. In: Groenveld S. and Wintle M., eds., *State and trade: government and the economy in Britain and the Netherlands since the Middle Age*. Zutphen, 1992.
- KONSTAM, Angus. *Warships of the Anglo-Dutch Wars 1652–74*. Oxford: Osprey Publishing, 2011. ISBN 978-1849084109.
- KOVÁŘ, Martin. *Anglie posledních Stuartovců, 1658–1714*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 8071846716.
- KOVÁŘ, Martin. *Stuartovská Anglie*. Praha: Libri, 2001. ISBN 8072770594.
- KOVÁŘ, Martin, TUMIS, Stanislav. *Zrození velmoci: Anglie na cestě k postavení první světové mocnosti (1603–1746)*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-8072549399.
- LAMBERT, Andrew. *Admirals: the Naval Commanders who Made Britain Great..* Londýn: Faber and Faber, 2009. ISBN 978-0571231577.
- MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Lidové noviny, 1995. ISBN 80-71060844.
- MILLER, John. *The Restoration and the England of Charles II*. Londýn: Longman Group, 1997. ISBN 987-058229223.
- NIMWEGEN Van Olaf. *The Dutch Army and military revolutions 1588–1688*. Londýn: Woodbridge Press, 2010. ISBN 978-1843835752
- NOVOTNÝ, František. *Plachty v ohni: Od Vikingů k Sinopu; tisíc let námořních bojů*. Praha: Albatros, 2009. ISBN 987-8000018737.
- OLLARD, Richard Lawrence. *Man of War: Sir Robert Holmes and the Restoration Navy*. Londýn: Hodder & Stoughton, 1974. ISBN 0340107820.
-

ORMROD, David. *The Rise of Commercial Empires. England and the Netherlands in the age of mercantilism, 1650–1700*, New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521819261.

REEVES, John. *A History of the Law of Shipping and Navigation*. London: Brooke Brothers, 1792.

RODGER, N. *The command of the ocean. A naval history of Britain, 1649–1815*. New York: Penguin, 2004. ISBN 0393060500.

ROGERS, Philip, George. *The Dutch in the Medway*, Oxford: Oxford University Press, 1970. ISBN 0192151851.

ROMMELSE, Gijs. *The Second Anglo-Dutch War: Raison D'état, Mercantilism and Maritime Strife*, Uitgeverij Verloren, 2006. ISBN 9065509070.

ROWEN, Herbert Harvey. *John de Witt, Grand Pensionary of Holland 1625–1672*. Princeton: Princeton University Press, 2015. ISBN 978-0691600437.

SPURR, John. *England in the 1670s, This masquerading age*, Oxford: Blackwell Publishers, 2000. ISBN 978-0631192565.

TANNER, Joseph Robson. *English Constitutional Conflicts of the Seventeenth Century 1603–1689*. Cambridge: The University Press, 1966. ISBN 0521091213.

TEDDER, Arthur William. *The Navy of the Restoration from the Death of Cromwell to the Treaty of Breda*. Cambridge: Biblio Life, 1970. ISBN 071912039X.

VAN DER HORST, Han. *Dějiny Nizozemska*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 8071064874.

VAN RIJN Theo. *Dutch economic thought in the seventeenth century*. In: VAN DAAL, Joseph and HEERTJE Arnold, eds. *Economic thought in the Netherlands: 1650–1950*. Avebury, 1992.

WARD, Adolphus William, DALEN Paul. *The Cambridge Modern History. Volume 1–5*. Cambridge, 1907.

WILSON, Charles. *Profit and power. A study of England and the Dutch wars*. Londýn: Springer, 1978. ISBN 978-9024720835.

Časopisy

McGOVNEY, Dudley Odell. *The Navigation Acts as Applied to European Trade*. The American Historical Review. Vol. 9. No. 4. S. 725–734.

ROBERTS, Clayton. *The impeachment of the Earl of Clarendon*. Cambridge Historical Journal. 1957. Vol. 13. No. 1. S. 1.

ROMMELSE, Gijs. *The role of mercantilism in Anglo-Dutch political relations, 1650–74*. Economic History Review, 2010. Vol. 63. No. 3. S. 591–611.

SEAWARD, Paul, *The House of Commons Committee of trade and the origins of the Second Anglo-Dutch War, 1664*. Historical Journal, 1987. Vol. 30, S. 437–452.

Internetové zdroje

BCW Project: Sir Edward Hyde, 1st Earl of Clarendon, 1609–74. [online]. [vid 6. 3. 2015]. Dostupné z: <http://bcw-project.org/biography/sir-edward-hyde>.

British History Online: Charles II. In: BLACKBURNE, Daniell, BICKLEY Francis. *Calendar of State Papers Domestic: Charles II, Addenda 1660-1685.* Londýn, 1939. [online]. [vid 10. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/addenda/1660-85/>.

British History Online: Debates in 1674: January (20th-26th). In: Grey's Debates of the House of Commons: Volume 2, ed. Anchtell Grey. Londýn, 1769. [online]. [vid 16. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/greys-debates/vol2/pp317-349>.

British History Online: House of Commons Journal. In: Journal of the House of Commons: 1660-1687. Londýn, 1802. [online]. [vid 12. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl>.

British History Online: House of Lords Journal. In: Journal of the House of Lords 1660 – 1675. [online]. [vid 7. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/lords-jrnl/>.

British History Online, Venice. In: HINDS, Allen, ed. *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice.* Londýn: 1933. [online]. [vid 1. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/>.

RAITHBY, John. ed. *British History Online: Charles II, 1663: An Act for the Encouragement of Trade. Statutes of the Realm: 1628-80.* Great Britain Record Commission, [online]. [vid 21. 4. 2015] Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/statutes-realm/>.

SAINSBURY, Noel. ed., *British History Online: America and West Indies: July 1660.* In: *Calendar of State Papers Colonial, America and West Indies, 1574-1660.* Vol. 1. [online]. [vid 22. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/colonial/america-west-indies/vol1/>.

The Diary of Samuel Pepys. [online]. [vid 3. 6. 2015] Dostupné z: <http://www.pepysdiary.com/diary/>.

World History at KMLA: Conflict between Princebishop and City of Münster, 1661. [online]. [vid 4. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.zum.de/whkmla/military/17cen/muenster1661.html>.

Příloha A: Typy bojových lodí

Obrázek 1: HMS St. Andrew, loď první kategorie, postavená 1670, nesla 96 děl³³⁷

Obrázek 2: Eendracht, postavená 1653, nesla 76 děl, zničená u Lowestoftu 1665³³⁸

³³⁷ KONSTAM, Angus. *Warships of the Anglo-Dutch Wars 1652–74*. Oxford: Osprey Publishing, 2011. ISBN 978-1849084109. S. 17.

³³⁸ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 18.

Obrázek 3: HMS Royal Charles, postavená 1655, loď první kategorie, 82 děl, zajatá Nizozemci na Medway 1667³³⁹

Obrázek 4: Hollandia, nesla 80 děl, postavená 1654³⁴⁰

³³⁹ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 14

Obrázek 5: Eendracht, postavená 1653, zničená v bitvě u Lowestofu 1665³⁴¹

³⁴⁰ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 16.

³⁴¹ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 25.

Příloha B: Bitvy anglo-nizozemských válek

Obrázek 6: Bitva u Texelu 1673, malba Willem van de Velde mladší³⁴²

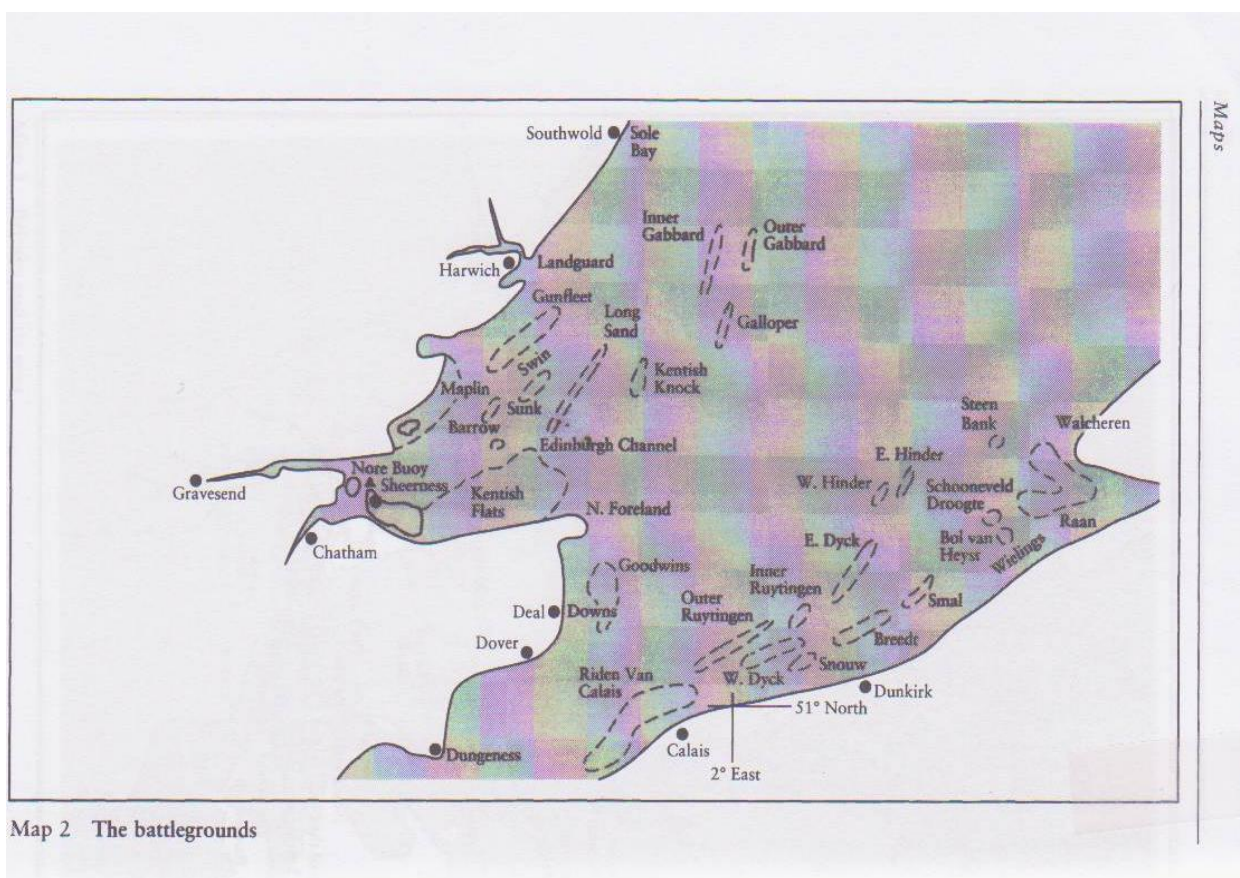

Obrázek 7: nájezd Nizozemců na Harwich, grisaille Willem van de Velde³⁴³

³⁴² KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 36.

³⁴³ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 39.

Příloha C: Bojiště anglo-nizozemských válek

Obrázek 8: Bojiště anglo-nizozemských válek ³⁴⁴

³⁴⁴ JONES, James Rees, pozn. 143, s. 234.

Příloha D: Tabulky

Tabulka 1: srovnání lodí Anglie a Spojených nizozemských provincií³⁴⁵

Ship	Rate	Guns	Crew	Ship	Guns	Admiralty	Crew
<i>Prince</i>	1st	92	620	<i>Hollandia</i>	80	Amsterdam	450
<i>Royal Charles</i>	1st	82	650	<i>Gouden Leeuwen</i>	50	Amsterdam	238
<i>Royal James</i>	1st	82	520	<i>Asperen</i>	34	Amsterdam	130
<i>Royal Oak</i>	2nd	76	450	<i>Eendracht</i>	76	Maas	380
<i>Royal Katherine</i>	2nd	76	450	<i>Klein Hollandia</i>	54	Maas	230
<i>Henry</i>	2nd	72	440	<i>Gorinchem</i>	36	Maas	136
<i>Triumph</i>	2nd	72	430	<i>Westfriesland</i>	78	Noorderkwartier	394
<i>Vanguard</i>	2nd	60	320	<i>Wapen van Nassau</i>	60	Noorderkwartier	250
<i>Fairfax</i>	3rd	60	320	<i>Drie Helden Davids</i>	48	Noorderkwartier	228
<i>Gloucester</i>	3rd	58	280	<i>Groot Frisia</i>	72	Friesland	392
<i>York</i>	3rd	58	280	<i>Stad en Lande</i>	52	Friesland	228
<i>Yarmouth</i>	4th	52	200	<i>Klein Frisia</i>	38	Friesland	177
<i>Assistance</i>	4th	46	170	<i>Walcheren</i>	70	Zeeland	380
<i>Providence</i>	4th	34	140	<i>Dordrecht</i>	50	Zeeland	200
<i>Oxford</i>	5th	26	100	<i>Zeeridder</i>	36	Zeeland	158

Tabulka 2: Bojové lodě anglické flotily, 1652–1674³⁴⁶

The early Stuart fleet					
Name	Date Built	Rebuilt	Tonnage	Guns	Fate
<i>Lion</i>	1557	1583, 1609, 1658	626	38	Formerly <i>Golden Lion</i> (until 1609) and <i>Red Lion</i> (until 1640). Sold 1698
<i>Vanguard</i>	1586	1599, 1615, 1631	750	40–56	Scuttled 1667
<i>Rainbow</i>		1602, 1617	650	40–56	Sunk as breakwater (Sheerness) 1680
<i>Resolution</i>	1610	1641, 1663	1,187	70–80	Formerly <i>Prince Royal</i> . Renamed <i>Royal Prince</i> 1660. Burned by Dutch 1666
<i>Entrance</i>	1619	-	404	30	Formerly <i>Happy Entrance</i> . Burned 1658
<i>Garland</i>	1620	-	420	34–40	Captured by Dutch, 1652
<i>Victory</i>		1666	870	42–56	Broken up 1691
<i>Bonadventure</i>	1621	-	410	32	Lost in action 1653
<i>Swiftsure</i>		1653	876	42	Captured by Dutch 1666.
<i>George</i>	1622	-	895	42–56	Formerly <i>St. George</i> (until 1648). Hulked 1687
<i>Andrew</i>		-	895	42–56	Formerly <i>St. Andrew</i> (until 1648). Wrecked 1666
<i>Triumph</i>	1623	-	921	42–64	Broken up 1687
<i>Paragon</i>	1633	-	793	42	Formerly <i>Henrietta Maria</i> . Burned at sea 1655
<i>James</i>	1634	-	875	48–60	Renamed <i>Old James</i> 1660. Sold 1682
<i>Unicorn</i>		-	823	46–56	Sold 1687
<i>Leopard</i>	1635	-	515	34	Captured by Dutch 1653
<i>Sovereign</i>	1637	1660 and post-war	1,522	90–100	Formerly <i>Sovereign of the Seas</i> . Renamed <i>Royal Sovereign</i> 1660. Burned 1697

Note: the names and displacement given here are those used during the First Anglo-Dutch War (1652–54). Where two numbers are given for the number of guns carried, the first is earlier in the ship's career (i.e. during the First Anglo-Dutch War, and the second is her post-Restoration armament).

³⁴⁵ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 34.

³⁴⁶ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 40–41.

Parliamentarian and Commonwealth additions						
Name	Date Built	Rebuilt	Tonnage	Guns	Fate	
<i>Constant Warwick</i>	1645	1666	342	32	Privateer, purchased 1649. Captured by French 1691	
<i>Assurance</i>	1646	-	340	32-40	Sold 1698	
<i>Adventure</i>		-	385	34-40	Captured by French 1709	
<i>Nonsuch</i>		-	394	34	Wrecked 1664	
<i>Dragon</i>	1647	Post-war	470	38-46	Wrecked 1711	
<i>Elizabeth</i>		-	474	38	Burned by Dutch 1667	
<i>Phoenix</i>		-	414	38	Briefly captured by Dutch 1652. Wrecked 1664	
<i>Tiger</i>		Post-war	453	38-40	Wrecked 1743	
<i>Fairfax</i>	1650	-	743	52	Burned 1653	
<i>Speaker</i>		Post-war	727	50-62	Renamed <i>Mary</i> 1660. Wrecked 1703	
<i>Portsmouth</i>		-	422	38-46	Captured by French and blown up 1689	
<i>President</i>		1666 and post-war	462	38-48	Renamed <i>Bonadventure</i> 1660. Broken up 1711	
<i>Reserve</i>		Post-war	513	40-48	Foundered 1703	
<i>Advice</i>		Post-war	516	40-48	Captured by the French 1711	
<i>Pelican</i>		-	500	36	Burned 1656	
<i>Centurion</i>		-	531	40-48	Wrecked 1689	
<i>Foresight</i>		-	522	40-48	Wrecked 1698	
<i>Assistance</i>		Post-war	522	40-48	Sunk as breakwater 1746	
<i>Antelope</i>	1651	-	828	56	Wrecked 1652	
<i>Worcester</i>		Post-war	662	48-60	Renamed <i>Dunkirk</i> 1660. Broken up 1749	
<i>Sapphire</i>		-	442	38-46	Wrecked 1671	
<i>Laurel</i>		-	489	48	Wrecked 1657	
<i>Ruby</i>		-	556	40-48	Captured by French 1707	
<i>Diamond</i>		-	550	40-48	Captured by French 1693	
<i>Kentish</i>	1652	-	550	40-48	Renamed <i>Kent</i> 1660. Wrecked 1672	
<i>Sussex</i>		-	601	40-48	Blew up 1653	
<i>Fairfax (II)</i>	1653	-	756	52	Wrecked 1682	
<i>Plymouth</i>		Post-war	742	52-60	Foundered 1705	
<i>Essex</i>		-	652	48	Captured by Dutch 1666	
<i>Hampshire</i>		Post-war	479	38-46	Lost in action 1697	
<i>Portland</i>		-	605	40-48	Burned 1692	
<i>Newcastle</i>		Post-war	631	44-54	Wrecked 1703	
<i>Bristol</i>		Post-war	532	44-48	Captured by French, then recaptured and sunk 1707	
<i>Yarmouth</i>		-	608	44-54	Broken up 1680	
<i>Gloucester</i>		1654	-	755	50-60	Wrecked 1682
<i>Torrington</i>			-	732	52-62	Renamed <i>Dreadnought</i> 1660. Foundered 1690
<i>Newbury</i>	-		766	52-62	Renamed <i>Revenge</i> 1660. Condemned 1678	
<i>Bridgewater</i>	-		743	52	Renamed <i>Anne</i> 1660. Blew up 1673	
<i>Lyme</i>	Post-war		764	52-62	Renamed <i>Montague</i> 1660. Broken up 1749	
<i>Marston Moor</i>	-		734	52-60	Renamed <i>York</i> 1660. Wrecked 1703	
<i>Langport</i>	-		781	50-62	Renamed <i>Henrietta</i> 1660. Wrecked 1689	
<i>Tredagh</i>	-		885	50-60	Also known as <i>Dragheda</i> . Renamed <i>Resolution</i> 1660. Burned 1666	
<i>London</i>	-		1,104	64	Blew up 1665	
<i>Taunton</i>	Post-war		536	40-48	Renamed <i>Crowne</i> 1660. Wrecked 1719	
<i>Dover</i>	Post-war		554	40-48	Broken up 1730	
<i>Winsby</i>	-		605	44-54	Renamed <i>Happy Return</i> 1660. Captured by French 1691	
<i>Naseby</i>	1655		-	1,258	80	Renamed <i>Royal Charles</i> 1661. Captured by the Dutch 1667
<i>Dunbar</i>	1656		-	1,082	64-82	Renamed <i>Henry</i> 1660. Burned 1682
<i>Richard</i>	1658	-	1,108	70	Renamed <i>Royal James</i> 1660. Burned by Dutch 1667	
<i>Monck</i>	1659	Post-war	703	52-60	Wrecked 1720	

Early Restoration additions					
Name	Date Built	Rebuilt	Tonnage	Guns	Fate
<i>Royal Oak</i>	1664	-	1,021	76	Burned by the Dutch 1667
<i>Royal Katherine</i>		Post-war	1,108	84–86	Renamed <i>Ramillies</i> 1709. Wrecked 1760
<i>Loyal London</i>	1666	-	1,236	80	Burned 1667
<i>Cambridge</i>		-	881	70	Wrecked 1694
<i>Rupert</i>		Post-war	791	66–64	Broken up 1740
<i>Defiance</i>		-	863	64	Burned 1668
<i>Warspite</i>		Post-war	885	70–68	Renamed <i>Edinburgh</i> 1721. Broken up 1771
<i>Greenwich</i>		Post-war	646	54–60	Wrecked 1744
<i>St. Patrick</i>		-	670	50	Captured by Dutch 1667
<i>St. David</i>	1667	-	685	54	Foundered 1690
<i>Monmouth</i>		Post-war	856	66	Broken up 1767

Mid-Restoration additions					
Name	Date Built	Rebuilt	Tonnage	Guns	Fate
<i>Resolution</i>	1667	Post-war	885	70–68	Foundered 1703
<i>Charles</i>	1668	Post-war	1,229	96	Renamed <i>St. George</i> 1701. Broken up 1774
<i>Edgar</i>		Post-war	994	72–74	Burned 1711
<i>St. Michael</i>	1669	Post-war	1,101	90–96	Renamed <i>Marlborough</i> 1706. Foundered 1762
<i>Prince</i>	1670	Post-war	1,403	100	Renamed <i>Royal William</i> 1692. Broken up 1813
<i>London</i>		Post-war	1,328	96	Broken up 1747
<i>St. Andrew</i>		Post-war	1,338	96	Renamed <i>Royal Anne</i> 1703. Broken up 1727
<i>Royal James</i>	1671	-	1,416	100	Lost in action 1672
<i>Royal Charles</i>	1673	Post-war	1,443	100	Renamed <i>Queen</i> 1693, <i>Royal George</i> 1715, <i>Royal Anne</i> 1756. Broken up 1767.

Later Restoration additions					
Name	Date Built	Rebuilt	Tonnage	Guns	Fate
<i>Swiftsure</i>	1673	Post-war	978	70	Renamed <i>Revenge</i> 1716. Sold 1787
<i>Harwich</i>	1674	-	993	70–64	Wrecked 1691
<i>Royal Oak</i>		Post-war	1,107	74	Broken up 1764
<i>Oxford</i>		Post-war	677	54	Broken up 1758
<i>Defiance</i>		Post-war	890	64	Broken up 1749
<i>Kingfisher</i>	1675	Post-war	663	46	Broken up 1728
<i>Woolwich</i>		Post-war	761	54	Broken up 1747

Tabulka 3: Bojové lodě nizozemské flotily, 1665–1674³⁴⁷

Friesland Admiralty			
Name	Guns	In Service	Note
<i>Groot Frisia</i>	72	1665–92	
<i>Groningen</i>	72	1668–88	
<i>Prins Hendrik Casimir</i>	72	1665–92	
<i>Ooostergo</i>	60	1653–76	
<i>Westergo</i>	56	1653–72	Lost in action 1672
<i>Elf Steden</i>	54	1654–74	
<i>Stad en Lande</i>	52	1653–76	
<i>Prinses Albertina</i>	50	1658–67	
<i>Omlandia</i>	48	1654–88	
<i>Klein Frisia</i>	38	1653–76	
<i>Zevenwolden</i>	58	1664–66	Captured by English 1666, then recaptured
<i>Rie van Sneek</i>	66	1665–66	Lost in action 1666
<i>Groningen (II)</i>	44	1658–65	Captured by English 1665
<i>Postillon van Smirna</i>	40	1665–66	Hired
<i>Hollandia</i>	40	1665–66	Hired

Zeeland Admiralty			
Name	Guns	In Service	Notes
<i>Walcheren</i>	70	1666–89	Wrecked 1689
<i>Tholen</i>	60	1665–66	Lost in action 1666
<i>Zieriksee</i>	60	1653–74	Purchased from VOC
<i>Hof van Zeeland</i>	58	1665–66	Lost in action 1666
<i>Utrecht</i>	50	1653–73	Purchased from VOC
<i>Middleburg</i>	50	1653–93	
<i>Vlissingen</i>	50	1653–74	Purchased from VOC
<i>Kampveere</i>	50	1653–73	Captured by English 1673
<i>Dordrecht</i>	50	1653–73	
<i>Wapen van Zeeland</i>	36	1665–67	
<i>Delft</i>	36	1665–74	Frigate
<i>Zeelandia</i>	36	1666–68	Frigate
<i>Zeenidder</i>	34	1653–67	Frigate
<i>Schakerlo</i>	30	-	Frigate
<i>Goes</i>	30	1652–88	Frigate
<i>Zwanenburg</i>	30	1655	Frigate. Lost in action 1665

³⁴⁷ KONSTAM, Angus, pozn. 337, s. 42–47.

Amsterdam Admiralty			
Name	Guns	In Service	Notes
<i>Hollandia</i>	80	1665–83	Wrecked 1683
<i>Gouda</i>	72	1656–83	Wrecked 1683
<i>Reiger(sbergen)</i>	72	1665–90	
<i>Calantsoog</i>	70	1664–89	aka <i>Kalantsoog</i>
<i>Liefde</i>	70	1661–66	Lost in action 1666
<i>Amsterdam</i>	68	1653–89	Captured by French 1689
<i>Oosterwijk</i>	68	1653–76	
<i>Geloof</i>	68	1661–74	
<i>Spiegel</i>	68	1663–76	
<i>Wapen van Utrecht</i>	66	-	
<i>Deventer</i>	66	1665–73	Wrecked 1673
<i>Provincie Utrecht</i>	64	1663–96	
<i>Huis te Kruijningen</i>	60	1653–77	Lost in action 1677
<i>Stad en Lande</i>	60	1653–71	
<i>Huis Tijdverdijf</i>	58	1655–83	Wrecked 1683
<i>Hilversum</i>	58	1655–67	Captured by English 1667
<i>Luipaard</i>	58	1653–65	English prize (<i>Leopard</i>), 1653
<i>Vrijheid</i>	56	1651–76	Lost in action 1676
<i>Koelvorden</i>	56	1665–66	Lost in action 1665
<i>Gelderland</i>	56	1656–69	Originally of 44 guns
<i>Beschermer</i>	54	1666–77	Captured by French 1677
<i>Gouden Leeuw</i>	52	1666–83	Wrecked 1683
<i>Zuiderhuis</i>	50	1653–76	
<i>Landman</i>	48	1653–66	Lost in action 1666
<i>Vrede</i>	48	1650–67	
<i>Stad Gouda</i>	48	1656–83	Wrecked 1683
<i>Dom van Utrecht</i>	48	1654–88	
<i>Stavoren</i>	48	1653–72	Captured by English 1672
<i>Wakende Boei</i>	48	1661–76	
<i>Doesburg</i>	48	1665–77	Sold to Denmark
<i>Vereenigte Provincien</i>	48	1665–67	Hired from VOC
<i>Duivenvoorde</i>	48	1661–76	
<i>Tromp</i>	48	1655–67	
<i>Huis te Jaarsveld</i>	48	1653–76	
<i>Raadhuis van Haarlem</i>	48	1658–67	Captured by English 1667
<i>Groningen</i>	48	1641–67	Sold to Denmark
<i>Zon</i>	48	-	
<i>Kampen</i>	48	1640–66	
<i>Vrede</i>	46	1650–67	
<i>(Ter) Goes</i>	46	1641–65	Lost in action 1665
<i>Harderwijk</i>	46	1662–93	
<i>Haarlem</i>	46	1644–66	
<i>Zeelandia</i>	38	1643–77	Lost in action 1677
<i>Harderin</i>	38	1641–65	Lost in action 1665
<i>Maagd van Enkhuizen</i>	38	1651–65	Purchased from VOC
<i>Phesant</i>	38	1653–65	
<i>(Wappen van) Edam</i>	38	1644–65	Captured by English 1665, then recaptured and lost action, also 1665
<i>Schager Roos</i>	38	1665	
<i>Ijlst</i>	36	1653–65	Frigate
<i>Overijssel</i>	36	1650–86	Frigate
<i>Asperen</i>	36	1656–89	Frigate
<i>Harder</i>	34	1658–66	Frigate. Lost in action 1666
<i>Vollenhoven</i>	30	1665	Frigate

Maas Admiralty			
Name	Guns	In Service	Notes
<i>Zeven Provinciën</i>	80	1665–94	
<i>Eendracht</i>	76	1653–65	Lost in action 1665
<i>Groot Hollandia</i>	68	1654–87	
<i>Ridderschap</i>	66	1666–90	Foundered 1690
<i>Gelderland</i>	66	1666–95	
<i>Delft</i>	62	1666–89	
<i>Klein Hollandia</i>	58	1656–72	Lost in action
<i>Wassenaar</i>	58	1666–81	Wrecked 1681
<i>Wapen van Utrecht</i>	56	1666–71	Wrecked 1671
<i>Prins Mauritus</i>	54	1653–65	aka <i>Prins Mauritus</i> . Lost in action 1665
<i>Stadt Utrecht</i>	48	1653–65	
<i>Dordrecht</i>	46	1666–86	
<i>Rotterdam</i>	46	1658–65	
<i>Vrede</i>	40	1665	
<i>Prinses Louise</i>	40	1646–74	
<i>Delft (II)</i>	36	1658–65	Captured by English 1665
<i>Gorinchem</i>	36	1639–71	Expended as fireship 1671
<i>Wapen van Utrecht (II)</i>	36	1661–86	
<i>Nijmegen</i>	34	1666–67	
<i>Harderwijk</i>	32	1659–88	